

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ
ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ

ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІКИ
НАПН УКРАЇНИ

Методика компетентнісно орієнтованого навчання новогрецької мови і літератури: робота з культурологічними текстами в 10-11 класах

Практичний
посібник

КОНВІ
ПРІНТ
Київ - 2021

УДК 373.3/5.016:[811.14'06+821.14'06](076.5)*10/11кл.

*Рекомендовано до друку
вченою радою Інституту педагогіки НАПН України
(протокол № 13 від 30 грудня 2020 року)*

Рецензенти:

Топузов О., академік НАПН України, доктор педагогічних наук, професор, директор Інституту педагогіки НАПН України;

Любченко Т., кандидат філологічних наук, доцент, завідувачка секцією новогрецької філології кафедри романської і новогрецької філології та перекладу КНЛУ;

Косюк Л., вчитель-методист, заступник директора спеціалізованої школи №94 “Еллада” Печерського району м. Києва.

Чернухін Є. К.

Методика компетентнісно орієнтованого навчання новогрецької мови і літератури: робота з культурологічними текстами в 10-11 класах : практичний посібник [Електронне видання]. Київ : КОНВІ ПРІНТ, 2021. - 161 с.

ISBN 978-617-7724-91-8

Пропонований практичний посібник адресовано викладачам старших класів (ліцеїв) загальноосвітніх закладів України з вивченням новогрецької мови. До посібника увійшли новогрецькі тексти культурологічного характеру й дотичні до них пояснювальні статті українською мовою, які віддзеркалюють стрижневі теми грецької історії і культури, особливості грецького світогляду і національної ідентичності. Тематика й методичний супровід текстів спрямовані на формування в учнів ключових та предметних компетенцій, зокрема соціокультурної компетенції як однієї зі складових сучасної шкільної освіти. Посібник може стати в нагоді вчителям старших класів на уроках новогрецької мови й літератури при роботі з культурологічними текстами, а також усім, хто вивчає новогрецьку мову, літературу або цікавиться історією та культурою Греції.

УДК 978-617-7724-91-8

© Чернухін Є. К., 2021

© Інститут педагогіки НАПН України, 2021

© КОНВІ ПРІНТ, 2021

ISBN 978-617-7724-91-8

ЗМІСТ

Передмова	5
Частина I	19
Розділ 1. Міфи	19
Розділ 2. Олімпійські ігри	20
Розділ 3. Природа	23
Розділ 4. Давньогрецька література	24
Розділ 5. Мовне питання	27
Розділ 6. Новогрецька література	31
Розділ 7. Афіни	34
Розділ 8. Острови	37
Розділ 9. Церква	39
Розділ 10. Свята	41
Розділ 11. Мореплавство	43
Розділ 12. Падіння Константинополя	44
Розділ 13. Революція 1821 року, 25 березня	47
Розділ 14. Малоазійська катастрофа	49
Розділ 15. День «Охі» та «Окупація»	51
Розділ 16. Громадянська війна 1946—1949 рр.	53
Розділ 17. «Чорні полковники»	56
Розділ 18. Політехніка	60
Розділ 19. Діаспора	62
Розділ 20. Еміграція	64

Частина II	66
Ενότητα 1η. Μύθοι	66
Ενότητα 2η. Ολυμπιακοί αγώνες.....	69
Ενότητα 3η. Φύση	72
Ενότητα 4η. Αρχαία ελληνική λογοτεχνία	76
Ενότητα 5η. Γλωσσικό ζήτημα	80
Ενότητα 6η. Νέοελληνική λογοτεχνία	84
Ενότητα 7η. Αθήνα	91
Ενότητα 8η. Τα νησιά	97
Ενότητα 9η. Εκκλησία	101
Ενότητα 10η. Γιορτές.....	103
Ενότητα 11. Ναυτιλία.....	106
Ενότητα 12η. Άλωση της Κωνσταντινουπόλεως	109
Ενότητα 13η. «Το '21 (Είκοσι ένα)», «Το 25 Μαρτίου» ...	119
Ενότητα 14η. Μικρασιατική καταστροφή	122
Ενότητα 15η. Ημέρα του «Όχι» και Κατοχή	128
Ενότητα 16η. Ο Εμφύλιος	133
Ενότητα 17η. «Μαύροι συνταγματάρχες».....	137
Ενότητα 18η. Πολιτεχνείο	143
Ενότητα 19η. Διασπορά	149
Ενότητα 20η. Μετανάσταση	153
Список використаної та рекомендованої літератури ..	157

ПЕРЕДМОВА

Динамічний розвиток української педагогіки є природним наслідком значних і часто революційних змін в українському суспільстві останніх десятиліть, яке чутливо реагує на виклики низки внутрішніх і зовнішніх чинників. Поряд із численними теоретичними розробками в останні роки зростає розмаїття навчальних курсів і дидактичних матеріалів із різних шкільних дисциплін і предметів. Значна увага приділяється розвитку такої важливої галузі української педагогіки як навчання мов і літератур народів України, а також навчання іноземних мов і літератур. Адже Україна поставила за мету інтеграцію до кола країн Європейського Союзу і тим самим взяла на себе зобов'язання щодо імплементації низки рекомендацій і законів стосовно мов національних меншин та інших етнічних або регіональних груп населення. Права таких груп гарантовані Конституцією України та низкою Законів України, а також актами міжнародних угод, до яких уже долучилася Україна.

Сучасним світовим трендом стає не тільки забезпечення вивчення рідних мов задля збереження національної і культурно-історичної ідентичності народів, але й навчання різних мов як засобів міжетнічного спілкування для створення передумов формування якісно нового полікультурного й багатомовного середовища, сприятливішого для розвитку багатогранної особистості.

Однією з національних меншин України є греки, які оселилися в Надчорномор'ї принаймні в VI ст. до Н. Х. Отже, питання «грецької освіти» на українських теренах має надзвичайно давню, складну й навіть драматичну історію. В незалежній Україні новогрецька мова була введена до навчання в закладах середньої шкільної освіти на початку 1990-х років внаслідок тиску грецьких громад, які стрімко формувалися в різних куточках країни в межах суспільних процесів, які охопили грецьке населення колишнього Радянського Союзу під час періоду «перебудови».

Не маючи на той час можливості заглиблюватися в історію грецьких громад і їхні мовні та етнографічні розбіжності, в усіх колишніх республіках Радянського Союзу, де формувалися грецькі громади, урядовцями були прийняті рішення про викладання новогрецької мови в тій формі, в якій вона існує і вивчається в Грецькій Республіці. Однак відсутність на той час власних національних підручників і фахових місцевих викладачів були головними перешкодами в поширенні новогрецької мови. Отже,

першочерговим завданням освітян були створення дидактичних матеріалів і виховання національних кадрів. Поміж тим, набувало поширення використання різного роду підручників і посібників іноземного (переважно грецького) виробництва, зокрема виготовлених для потреб грецької діаспори. Такі підручники безкоштовно надавала Грецька Республіка. Разом з тим Грецька держава взяла на себе справу підготовки вчителів з новогрецької мови для країн СНД у своїх навчальних закладах, а також координацію у справах новогрецької освіти в цих країнах через низку власних державних інститутів, зокрема шляхом відрядження до шкіл країн СНД викладачів-греків.

В Україні грецьке населення зосереджено на півдні Донецької області, на північ від центру історичної Грецької округи — міста Маріуполя. Його кількість, за різними оцінками, становить до 100 тисяч осіб, які складають дві різномовні громади — румеїв, для яких рідними були п'ять новогрецьких діалектів, і урумів, які ще донедавна користувалися чотирма тюркськими діалектами.

Саме там, у грецьких селах Надазов'я вже з кінця 1980-х років розпочалися спроби викладання новогрецької мови для широкого загалу місцевого населення. У Києві новогрецька мова була введена з початку 1993 р. як факультативна, а пізніше — як перша або друга іноземна, в середній школі №94 (нині — спеціалізована школа «Еллада»). На жаль, в Україні довгий час не склалися умови для повноцінного забезпечення педагогічного процесу дидактичними матеріалами власного виробництва й місцевими вчителями. Отож, упродовж тривалого періоду гарантом вивчення новогрецької мови в Україні була Грецька Республіка, яка забезпечувала українські школи відповідними навчальними матеріалами, готувала вчителів і надавала школам дорадчу й матеріальну допомогу.

Насьогодні новогрецька мова викладається більш ніж у 50 закладах середньої освіти України, переважно в грецьких селах Донецької області і у великих містах країни. Більшість учителів є випускниками вже українських вищих навчальних закладів, де вони вивчали новогрецьку мову. Українським учителям ось уже понад 20 років допомагають їхні грецькі колеги — відряджені Міністерством освіти й релігійних культур Грецької Республіки для роботи в школах України.

В останні роки відбувається поступова заміна підручників грецького виробництва на вітчизняні, розроблені колективом

авторів (О. Добра, А. Малахиті, Н. Воевутко та ін.) у відповідності з діючою Програмою з новогрецької мови й літератури, орієнтованою на компетентісний насамперед підхід до навчання. Це перші вітчизняні науково обґрунтовані й методологічно виважені підручники, за якими можна навчати дітей новогрецької мови в закладах загальної освіти з виходом на високий рівень мовної компетенції (європейського стандарту B1+). За змістом і методологією їх можна характеризувати як інтегровані, окрім власне граматичного матеріалу вони містять також початкові відомості з новогрецької літератури та уривки художніх творів, значну кількість публіцистичних текстів виразного соціокультурологічного характеру тощо. Способи побудови підручників, тематика, майже всі тексти належать до числа рекомендованих міністерством освіти й релігійних культур Грецької Республіки і віддзеркалюють мейнстрім європейських освітніх програм.

Однак загалом процес підготовки підручників з новогрецької мови ще далекий від завершення, зважаючи на кількість необхідних для 1-11 класів навчальних матеріалів і нові виклики, пов'язані як зі світовими трендами в педагогіці, так і з динамікою суспільних процесів у самій Україні. Відтак, учителі шкіл мусять вдаватися до пошуків додаткових матеріалів, різноманітних іноземних джерел, самотужки розробляти навчальні курси, складати тексти, вправи до них тощо.

Однією з найважливіших ділянок процесу навчання іноземних мов є соціокультурологічний аспект, украй важливий для соціалізації учнів у різномовному середовищі, для виховання всебічно розвиненої людини, пристосованої до повноцінного життя як у власному етнічному просторі, так і в співіснуванні й спілкуванні з представниками інших народів. Соціокультурологічний аспект під час опанування іноземних мов тим більше актуальніший, чим менше реальних годин може приділяти школа власне історії, культурі й літературі народів, мови яких вивчаються.

Згідно з діючою Програмою з новогрецької мови одним із напрямів навчання є «соціокультурна лінія», зокрема та її частина, яка покликана сприяти культурологічному вихованню учнів, ознайомленню їх із країною, мову якої вони вивчають, і яка, у випадку закладів загальної освіти Надазов'я, є історичною батьківщиною для значної частини учнів. Програма визначає, що соціокультурна компетентність «передбачає засвоєння учнями знань соціокультурних особливостей країни, мова якої вивчається, культурних цін-

ностей та морально-етичних норм свого та інших народів, а також формування умінь їх використовувати у практичній діяльності».

Не можна сказати, що ця лінія не представлена в підручниках для 1—11 класів, розроблених зазначеним колективом авторів. Проте навіть побіжний огляд тематики цих підручників виявляє недостатній обсяг відомостей про історичну Грецію і сучасних греків. Це створює значні культурологічні прогалини, які мусять бути заповнені силами самих учителів. Це визнають і автори Програми. Тому задля досягнення широкого спектру цілей і розв'язання відповідних завдань учителям «надається право використовувати різні засоби навчання: матеріали з газет, журналів, країнознавчу інформацію, аудіо та відеоматеріали».

Пропонований нижче практичний посібник «Методика компетентісно орієнтованого навчання новогрецької мови і літератури: робота з культурологічними текстами в 10-11 класах» (далі — Посібник) для вчителів шкіл з викладанням новогрецької мови покликаний заповнити ті прогалини в соціокультурній лінії, які очевидні при розгляді як Програми, так і підручників для учнів 10-11 класів (ліцеїв), які вивчають новогрецьку мову. Насамперед це стосується власне грецької соціокультурної лінії, яка має бути присутня в навчальних матеріалах, якщо вони дійсно спрямовані на розвиток відповідних компетентностей у грецьких контекстах, а не в абстрактно гуманістичних дискурсах.

Запропоновані в Посібнику тексти сприятимуть поглибленню знань про Грецію, грецьку культуру, новогрецьку мову й літературу не тільки в учнів, але й у широкому колі співучасників освітньо-педагогічного процесу. Адже навчання є комплексним процесом, у якому поряд з учителями й учнями беруть активну участь і батьки учнів. Наслідком педагогічних процесів стають зміни не тільки в індивідуальній свідомості тих, хто навчається, що, звичайно, є безпосередньою метою, але й певні зрушення в свідомості всіх оточуючих або дотичних до них осіб. Відтак, культурологічна тематика, засвоєна на уроках, може ставати передумовою для формування нових знань і компетентностей у ширшого кола осіб, аніж це здається.

Занурення в світ грецької мови й культури надважливо, коли йдеться про місцеві громади українських греків — румеїв та урумів, які змагаються за збереження рідних мов і національної ідентичності. Водночас, грецька культура історично є значущою для всієї європейської цивілізації, поглиблення знань про неї містить

у собі значний виховний і культурологічний потенціал для представників будь-якого народу. Відтак, знайомство учнів негрецького походження з мовою та культурою Греції, Кіпру, грецької діаспори і грецьких громад України також сприятиме розвиненню міжетнічних і міжкультурних зв'язків, поглибленню взаєморозуміння у вирішенні спільних завдань на основі усвідомлення подібності культур і звичаїв. У цьому сенсі посібник є кроком до розвитку багатомовної освіти, завданням якої є послуговування кількома мовами й дедалі краще розуміння світогляду представників інших етнічних культур.

Одним із завдань при створенні Посібника було надати вчителям практичний порадник з низки історичних, мовознавчих, політологічних і деяких інших культурологічних питань, які перебувають у центрі світогляду пересічного грека кінця ХХ — початку ХХІ століть. На деякі з цих питань нема однозначних відповідей у сучасних гуманітарних дискурсах і вони продовжують викликати дискусії в грецькому суспільстві. Деякі інші можуть здаватися застарілими і неактуальними для греків, народжених уже в ХХ ст. Це останнє припущення насправді є дражливим у нашому надзвичайно динамічному світі. Проте в Посібнику надано перевагу відображенню насамперед випробуваних часом культурологічних сфер і концептів, які продовжують бути складовою частиною грецької суспільної думки і хвилюють грецьку людність.

Іншим завданням було забезпечення вчителів якісними текстами, які могли б слугувати основою для введення й опрацювання в класі тих культурологічних понять (концептів, етноісторичних символів), які були обрані для Посібника. Не можна сказати, що існуючі українські підручники з новогрецької мови уникають розгляду обраних для Посібника тем, оскільки вони рясно засіяні в різних жанрах художньої літератури, у фольклорі і закріплені в свідомості грецького народу через низку вербальних висловів і кліше. У певному сенсі такі теми є природними й наскрізними і можуть бути відшукані в різних текстах, у тому числі у вітчизняних підручниках з новогрецької мови 1-11 класів. Однак кількість у них подібних культурологічних коннотацій незрівняно менша порівняно з тим, що одержують діти, народжені в грецькому мовному середовищі. Окрім того, навіть при раціональному дозуванні культурологічних тем у підручниках треба зважати на вікові особливості учнів, а відтак у підручниках для старших класів мають бути розміщені відносно підсумкові відомості стосовно тих

чи інших звичаєвих явищ. Адже психічні особливості старших підлітків уже дозволяють виходити на певні рівні абстрактного мислення та усвідомлення причин, особливостей перебігу й наслідків складних соціальних феноменів.

Отже, у старших класах є нагальна потреба в корекції вже введених раніше до обігу культурологічних понять або ознайомлення учнів з новими для них концептами — вербальними кодами історичної пам'яті грецького народу.

У Посібнику поряд із оригінальними текстами запропоновані методи й прийоми презентації навчального матеріалу, типові завдання, контрольні запитання тощо. Однак у цій останній ділянці вчителям надається повна свобода вибору способів і методів проведення конкретного уроку відповідно до поточних завдань, визначених шкільними програмами.

Структура і зміст посібника. Посібник побудовано на загальнодидактичних засадах комунікативної спрямованості, культурологічної інформативності, текстоцентризму, інтегрованого підходу до формування мовних, мовленнєвих та лінгвокультурологічних компетентностей. Посібник складається з Передмови, головної частини у двох розділах, кожний з яких містить 20 тематичних одиниць (текстів), і списку рекомендованої літератури.

Головна частина Посібника побудована на тематичних засадах. Обрані тексти віддзеркалюють різні аспекти грецької культури і при цьому відповідають затвердженим МОН засадам соціокультурного виховання. Таки чином у складі посібника представлені 20 тем, а саме: «Міфи», «Олімпійські ігри», «Природа», «Давньогрецька література», «Мовне питання», «Новогрецька література», «Афіни», «Острови», «Церква», «Свята». «Мореплавання», «Падіння Константинополя», «Революція 1821 р., 25 березня», «Малоазійська катастрофа», «День «Охі» та Окупація», «Громадянська війна», «Чорні полковники», «Політехніка», «Діаспора», «Еміграція».

Зрозуміло, що цей перелік ніяк не може охопити все розмаїття соціокультурологічних тем і концептів, які імпліцитно перебувають у свідомості пересічного носія новогрецької мови, але запропоновані теми є ключовими для розуміння грецького світогляду другої половини ХХ — початку ХХІ ст.

Обираючи навчальні тексти для посібника, укладач виходив із того, що:

-
1. учні 10-х та 11-х класів (ліцеїв) уже підготовлені до самостійного сприйняття новогрецьких текстів середнього обсягу (до 5-6 сторінок) і подальшої роботи над текстами відповідно до завдань, які ставитиме вчитель;
 2. з огляду на стильові характеристики, тексти мають бути оригінальні, нести ознаки індивідуального стилю авторів, відрізнятися від загалу текстів публіцистичного характеру, від уніфікованої «мови газети» та інших медійних засобів;
 3. за змістом тексти повинні тяжіти до емоційно забарвлених, таких, що викликають різні почуття й провокують читачів до висловлення власної позиції щодо змісту або викликів, які в них містяться;
 4. представлена в текстах інформація має бути, принаймні в окремих їхніх частинах, засадово новою для учнів, тобто жодний з текстів не може бути відкинутий читачем як такий, що оповідає про загальновідомі речі, які йому повсякчас накидає сучасне суспільство.

Отже, кінцевий відбір текстів здійснювався з урахуванням:

1. важливості представлених культурологічних концептів у грецькій культурі, яка впливає з факту використання їх у якості тематичних стрижнів у дидактичній літературі, що видавалася в Греції в останні десятиліття для потреб початкової школи, гімназій і ліцеїв;
2. інформативності стосовно зазначеної в гаслах структурних одиниць теми. При цьому сама тема може бути представлена як експліцитно у вигляді прямого повідомлення про культурологічний феномен, так і імпліцитно через спонукання учнів до очікуваної реакції на текст, завдяки якій можливе подальше обговорення тематики з залученням фонових знань або додаткових джерел;
3. емотивна привабливість текстів, які б не залишали байдужими читачів, викликали емпатію, містили нову інформацію, з огляду на грецьке коріння соціального явища або особливості його сприйняття сучасними греками;
4. доступність мови текстів, з огляду на споріднені тексти підручників з новогрецької мови для 10-11 класів українських шкіл. При цьому, хоча перевага надавалася димотичним текстам, у межах розгляду окремих культурологічних тем до посібника увійшли також взірці книжної грецької мови різних періодів;

-
-
5. автентичність текстів як витворів художньої літератури, творів знаних грецьких поетів і письменників, взірців грецької народної творчості або яскравих науково-публіцистичних текстів.

Кожна з запропонованих у Посібнику тем концептуально складає одну культурологічну одиницю, або тематичний блок, і містить три взаємопов'язані частини: 1) «вступ» до теми українською мовою; 2) «текст А» з низкою питань і завдань новогрецькою мовою; і 3) «текст Б», також з низкою питань і завдань новогрецькою мовою.

Роль «вступу» виконує умовна довідка щодо сутності або історії культурологічного поняття, які розкриваються новогрецькими текстами або є дотичними до змісту цих текстів. Довідка в жодному разі не є вичерпною, позаяк може стосуватися надзвичайно складних, історично, культурологічно й навіть політично вразливих і дискусійних тем.

Таким чином, мета вступної частини надати викладачам новогрецької мови певну підказку щодо того, яке значення посідає той чи інший концепт у грецькій культурі і народній свідомості, нагадати головні історичні або культурологічні віхи феномену, забезпечити вчителя мінімумом інформації, необхідної для презентації й обговорення конкретного концепту в класі. Утім, повна презентація тексту «вступу» в класі є не тільки не обов'язковою, але й навіть небажаною через свою вимушену науковість, спрямовану до вчителів, а не до учнів. Отже, вчителі можуть користуватися пропонованими рекомендаціями для кращого розуміння теми, для виокремлення для себе цікавих або дискусійних моментів грецької історії і культури, для самопідготовки на випадок «незручних» запитань з боку учнів тощо. Треба пам'ятати, що саме вчителі під час уроку мають створити мовнокультурологічний дискурс, максимально наближений до реального новогрецького, віртуальне занурення до якого допоможе учням зрозуміти й засвоїти його особливості. Усі довідкові тексти розміщені в першому розділі головної частини, призначеному винятково для вчителів.

У другому розділі головної частини розміщені тексти, призначені для учнів. Це друга й третя частини тематичного блоку. Друга частина містить головний «текст А», який є прозовим твором (або його фрагментом) художньої літератури або уривком публіцистичного тексту. Авторами текстів зазвичай є відомі грецькі літератори або науковці, імена яких широко відомі в грецькому суспільстві, а праці одержали громадське визнання. Оскільки пропоновані тексти нерівні з огляду на мову, що безпосередньо пов'язано з особливос-

тями її історії, подекуди виникає потреба в глосаріях (дотекстових словничках), а інколи й нотатках (примітках) до текстів, у яких пояснюються застарілі, рідкісні, діалектні слова, окремі поняття або історичні реалії. Глосарії та нотатки подані переважно новогрецькою мовою і призначені швидше вчителям, які вже мають вирішувати, у якій формі надавати або пояснювати їх учням.

У третій частині розміщені «тексти Б», підібрані за тією ж самою методологією, але в царині грецького фольклору, новогрецької поезії або пісні. Ці тексти значно менші за обсягом і менш інформативні. Ці поезії або пісні мають додати емоційного забарвлення до першого тексту або слугувати його своєрідним художнім додатком. У загальному контексті тематичних блоків такі тексти можуть набувати вирішального значення для започаткування обговорення теми, для значного зрушення в бік особистісного відчуття тематики, для зміни площини обговорення, для перемикання уваги учнів тощо. Зрештою, віршовані твори дозволяють змінювати самі форми проведення уроку, оскільки їх можна декламувати, вчити напам'ять, аналізувати способи віршування, перекладати і т. ін. Пісні також можна вчити, можна знаходити їх у мережі Інтернет і слухати у виконанні знаних піснярів або ж заспівати разом у класі.

Тематичні одиниці Посібника не розділені відповідно до класу (10-го чи 11-го). Отже, вчителі можуть вільно обирати тексти відповідно до рівня знань учнів. Така нібито невизначеність у цільовому призначенні текстів викликана тим, що в українських школах новогрецьку мову вивчають упродовж різних термінів і в різних регіонах. Тому в старших класах можуть бути учні з дуже різними рівнями знань, у тому числі етнічні греки з певними навичками спілкування рідною мовою.

Робота з культурологічними текстами має свої особливості. Хоча вчителі загалом вільні у виборі теми уроку, деякі грецькі культурологічні концепти мають жорстку календарну коннотацію (наприклад, «28 жовтня», «25 березня») і тим самим пов'язані з передоднем того чи іншого свята або з порами року. Такі теми бажано презентувати паралельно з відповідними позакласними заходами або поточними подіями шкільного чи суспільного життя.

Вивчення всіх запропонованих у Посібнику тем бажано проводити принаймні в три етапи. На першому етапі вчитель попереджає учнів про те, що на наступному занятті йтиметься про той чи інший соціальний феномен. Зазвичай, цей феномен не буде геть новим для учнів, оскільки більшість культурологічних тем є наскрізними для

всіх етапів навчання іноземної мови. Таким чином, йдеться швидше про активізацію фонових знань учнів, збудження допитливості, налаштування їх на поглиблення знань про ті чи інші культурологічні явища, враховуючи, де є потреба, їхнє національне забарвлення.

Форми заохочення або підготовки учнів до розгляду нової теми можуть бути різними. Так, учитель може запропонувати всім учням обміркувати до наступного уроку певну тему і навіть бути готовими до дискусії. Якщо йдеться про загальновідомі явища, події, свята, можна пропонувати учням подумати про своє ставлення до них, аби потім викликати їх на порівняльні або навіть заперечні дискурси. Завдання можуть бути деталізованими: у вигляді питань, на які учні мають знайти відповіді, або коротких повідомлень на окреслену тему. Мета таких завдань — активізувати розумову діяльність учнів, створити передумови для засвоєння нового матеріалу. Треба брати до уваги, що на самому уроці вчитель не матиме багато часу на вступні розмови рідною мовою, оскільки його головним завданням є розвиток комунікативних компетентностей на мові, яка вивчається. Очевидно, що якщо в учнів уже активовані алгоритми засвоєння відомостей з певної культурологічної тематики, то її введення іноземною мовою буде простішим. Якщо через якісь обставини попередня самостійна підготовка учнів до тематичного уроку не здійснюється, розглядові тексту можуть передувати дотичні питання до учнів, передне слово вчителя або інші дії, направлені на активізацію їхньої уваги або орієнтації на тему. Ця частина уроку має проходити, по можливості, уже на тій мові, яка вивчається.

У випадку, коли учні вже вміють працювати з текстами самостійно, одним з дієвих способів роботи з пропонованими в Посібнику текстами типу «А» може бути домашнє читання. Учитель надає учням роздруківки тексту і просить прочитати його вдома, виписати й перекласти незнайомі слова, скласти питання до вчителя щодо «темних» місць та інших труднощів у розумінні текстів, виконати інші завдання, які підготують їх до роботи в класі.

Така попередня самостійна робота з текстами забезпечить можливість перейти вже в класі спільно разом з іншими учнями до завдань другого етапу.

Якщо учні не готові до самостійного опрацювання лексики текстів і роботи зі словником, учитель може проводити низку передтекстових лексичних завдань із роз'ясненням значення слів, усталених виразів або синтаксичних конструкцій безпосередньо на уроці.

Робота з текстами відбувається згідно з планами вчителя і поставленими завданнями стосовно того чи іншого виду мовленнєвої діяльності. Розвиток усіх її чотирьох видів — слухання, читання, говоріння й письмо, — залишаються актуальними і під час навчання в ліцеї. Відтак, є бажаними їх активізація й пропорційний розподіл на уроці.

Із 40 запропонованих у Посібнику новогрецьких текстів принаймні половина може бути використана для прослуховування, але лише в тому випадку, коли вчителі зможуть забезпечити якісний запис тексту і можливість для учнів самостійно проводити аудіювання у спеціалізованих кабінетах або вдома. Завдання для аудіювання, контрольні питання на перевірку його ефективності визначає вчитель. Одним із традиційних ефективних методів є самостійний запис тексту учнями у формі своєрідного диктанту або запис власного прочитування з наступною перевіркою і виправленням помилок. Однак треба дбати про те, щоби одним із результатів прослуховування були також монологічне або діалогічне мовлення учнів, у тому числі на наступних спільних уроках.

Найпоширенішою формою роботи з текстами є читання у його основних видах: ознайомче, пошукове, аналітичне. Обрання виду читання цілком залежить від учителя і поточних планів роботи. Загальною рекомендацією буде проведення на уроках пошукового або ознайомчого читання зі складнішими текстами, детальне студіювання яких може забрати забагато часу. Менші тексти надають ширші можливості для роботи на уроці, в тому числі для набуття навичок аналітичного читання, які учні пізніше зможуть застосовувати самостійно вдома.

Одними із найважливіших дотекстових завдань залишаються структурний аналіз текстів, виокремлення змістових частин або абзаців, надання їм умовних назв (заголовків), складання різного типу планів, визначення ключових слів, пошуки головного смислу або ідеї, реконструкція замислу автора, його творчої або ідеологічної мети тощо. Такі завдання розвивають когнітивні здібності учнів, змушують їх замислюватися над питаннями мети створення текстів, узгодження різних за змістом частин для передання узагальнюючих смислів, авторського бачення тощо.

Важливо, аби після прочитання текстів учні вміли доречно відповідати на контрольні питання вчителя, використовуючи мову, яку вивчають, і слова або вирази з того тексту, з яким вони наразі працюють.

До всіх пропонуванних у Посібнику текстів подаються приклади питань і завдань новогрецькою мовою в кількості від трьох до шести одиниць у залежності від обсягу й статусу самих текстів («текст А» або «текст Б»). Формулюючи питання й завдання до текстів, укладач виходив насамперед із необхідності надати вчителям взірці, складені граматично правильною мовою й дотичні до навчального матеріалу. Пропоновані завдання мають на меті розвинення ключових та предметних компетентностей, передбачають залучення учнів до самостійної науково-пошукової діяльності, заохочення до спільного обговорення культурологічної тематики, висловлення власної думки, застосування елементів літературознавчого та граматичного аналізу текстів тощо.

Запропоновані в Посібнику питання й завдання можуть слугувати в якості контрольних або можливих, які вчитель ставитиме перед учнями уже після попереднього опрацювання текстів або під час такого.

У залежності від здібностей учнів, складності текстів і успішності проведення дотекстових завдань учитель планує завдання післятекстові. Зазвичай це творчі завдання на кшталт усного або письмового переказу тексту або його частин, написання творів відповідної тематики, аргументації за або проти основних тверджень автора і таке інше.

Подібним чином або трохи інакше можуть бути опрацьовані й інші тексти групи «А». За культурологічними темами можна також писати творчі письмові роботи, шукати додаткові матеріали для уточнення окремих деталей або, навпаки, спростування викладених у текстах фактів, думок.

Тексти групи «Б» зручніші для роботи в класі. Це поетичні твори або пісні, аналіз і розгляд яких може відбуватися в межах одного уроку. Наявність частини таких текстів у мережі Інтернет дозволяє проводити прослуховування пісень або віршів і відповідно планувати різні види завдань. Непогано було б і заохочувати учнів до вивчення напам'ять віршованих текстів і публічної декламації. В усіх випадках в якості додаткових завдань може бути використана така опція, як пошук учнями відомостей про авторів художніх текстів, віршів, пісень тощо. Якщо в класі є учні з літературними здібностями, можна пропонувати зробити віршовані переклади рідною мовою.

Робота в класі над культурологічними концептами буде ефективною, якщо пропонувати учням обговорення розглянутих культурологічних тем — спільне або в парах, задалегідь або безпосередньо на уроці. Учні можуть взяти участь в обговоренні прочитанного

у формі конференції з залученням додаткових джерел і аргументованих доказів або заперечень. Попередньо можна призначати умовних доповідачів, співдоповідачів і опонентів для пожавлення обговорення. У кожному разі, на другому етапі опрацювання культурологічної тематики бажано викликати в учнів виразну емоційну реакцію, яка дозволить їм краще запам'ятати сутність розглянутого явища, зрозуміти його суспільну цінність для грецької людності. Бажано спонукати учнів до опонування «грецькому» світоглядові, проводити паралелі з подібними культурологічними, історичними феноменами інших народів. При цьому вчитель має звертатися до учнів із запитаннями, які змушують їх висловлювати своє особисте оціночне ставлення, виявляти почуття емпатії, співчувати героям подій або навпаки виявляти свою незгоду, несприйняття окремих фактів або поведінки тощо.

Досягнення другого й третього етапів роботи з текстами мають бути обов'язково закріплені під час виконання й перевірки домашніх завдань, а в подальшому, по можливості, за рахунок нагадування, доречних посилок або алюзій стосовно тих чи інших феноменів грецької або загальнолюдської культури.

Мета таких уроків — закріпити на рівні підсвідомості специфічні мовленнєві реакції на формальне пред'явлення вербальних концептів у вигляді низки дотичних до теми слів, символів, висловлень. Інакше кажучи, учні мали б певним чином «прожити» під час уроку запропоновані теми, поставити себе на місце героїв або свідків історичних подій, виявити емоційну реакцію і вербалізувати її подібно тому, як це роблять природні мовці.

На раціональному рівні учні мають оволодіти елементарними науковими знаннями про феномен, вміти описати кількома реченнями його зміст або сутність. Так, до прикладу, «падіння Константинополя» має бути підсвідомо та емоційно пов'язане з народною пісню-плачем «Свята Софія», з легендою про «приховані двері» до міста, з гарматою, що зруйнувала стіни тощо. На раціональному рівні учням слід запам'ятати, що 29 травня 1453 року після тривалої облоги турками-османами загинула столиця Візантійської імперії і розпочалася боротьба греків за визволення.

Оскільки Програма з новогрецької мови не містить прямих вимог щодо викладання новогрецької літератури, вчителям пропонується якомога більше заохочувати учнів до самостійного пошуку відомостей про авторів художніх текстів, надавати учням елементарні знання з

історії новогрецької літератури, застосовувати до художніх текстів літературознавчі підходи, засвоєні на уроках інших мов і літератур.

Очевидно, що за три-чотири дні роботи з культурологічними текстами неможливо створити відповідні соціокультурні компетентності, притаманні природним носіям новогрецької мови. Проте, беручи до уваги попередній соціальний досвід учнів, фонові або елементарні знання стосовно тих або інших явищ, а також вірогідні майбутні зустрічі з тим самим явищем, можна сподіватися на успіх.

Перелічені в Посібнику тематичні одиниці не вичерпують усю сукупність культурологічних сфер, концептів і етноісторичних символів, притаманних сучасній грецькій людині, зокрема ж тих, що відрізняють греків від інших народів, — отже викладачі можуть самостійно обирати інші теми для розгляду й готувати відповідні матеріали. При цьому важливим буде збереження висловлених методологічних підходів, серед яких, насамперед, розуміння питомої ваги певних концептів у новогрецькій культурі, додержання засад автентичності обраних грецьких текстів, змістовної новизни, доступності, емоційного забарвлення й психологічної подражливості тематики тощо.

Запропоновані в Посібнику методичні рекомендації і тексти не є конспектами уроків, за якими викладач може проводити навчання, хоча можуть бути взяті за основу таких уроків. Подібним чином для подальшого методичного супроводу та опрацювання запропонованих новогрецьких текстів можуть бути використані десятки інших питань, передтекстових або дотекстових завдань, відповідно до поставлених цілей і мети конкретного уроку.

Таким чином, способи й характер використання новогрецьких текстів і самих тематичних розділів Посібника в цілому в повній мірі належать учителю. Цьому сприятиме й можливість одержати цифровий варіант тексту Посібника у вільному доступі через відповідне посилення на сайті бібліотеки Інституту педагогіки НАПН України.

Автор сподівається, що запропонований Посібник слугуватиме поширенню культурологічних знань про Грецію і грецьку культуру серед учнів, які вивчають новогрецьку мову в школах, гімназіях і ліцеях України, допоможе викладачам донести до школярів нові відомості про країну, мову якої вони вивчають, пояснити ті особливості світосприйняття грецького народу, які й по цей день є суттєвими ознаками його національної ідентичності.

ЧАСТИНА I

РОЗДІЛ 1

МІФИ

Давня грецька міфологія належить до найвідоміших у нашому світоглядному просторі, оскільки грецька культура через посередництво римської упродовж віків слугувала головним підмурком європейської цивілізації. Представники всіх європейських культур черпали свої знання з творів давньогрецьких і давньоримських авторів, які були просякнуті міфологічними уявленнями про Всесвіт, його будову, роль Долі й богів для життя людини тощо. Багато імен, назв, символів давньогрецької міфології досьогодні є загальнозрозумілою складовою культурного коду для представників усіх народів Європи, більшості населення обох Америк, Австралії і Нової Зеландії.

Досить назвати такі імена, як Ікар, Прометей, Геракл, або вислови, на кшталт, «скриня Пандори», «яблуко розбрату», «дари Данайців», «Троянський кінь» тощо, щоб переконатися, наскільки глибоко в нашу мову й культуру увійшли давньогрецькі міфологічні вислови й символи. Ті давні, здебільшого уявні, казкові історії упродовж тисячоліть створювали європейське культурне тло, слугували джерелом натхнення, живили думки й фантазії малярів і скульпторів, письменників і поетів.

Активне формування корпусу грецької міфології відбувалося після переселення на Балканський півострів протогрецьких народів, які зустріли там тубільне населення з власними уявленнями про Всесвіт та надприродні сили. Синтезом цих двох складових стала давньогрецька міфологія, засвідчена в усних переказах творів Гомера. Ці останні слугували взірцем для наступних узагальнень, які вже записували давні автори: філософи, науковці, драматурги. Найпоширенішими є варіанти міфів, які запропонував Гесіод у творі «Теогонія», а також ті сюжети, про які оповідали Есхіл, Софокл і Еврипід у своїх драматичних творах. Проте існує безліч інших варіантів, які трохи інакше пояснюють родинні зв'язки між богами й героями, їхні «зони відповідальності», деталі героїчної діяльності тощо.

Більшість імен богів і героїв не має достовірних етимонів, тобто, невідомого походження, що не заважає пояснювати їх у межах грецької мови. Такі етимології називаються «народними».

Натомість науковці вважають, що давні міфологічні імена й назви відбивають давні невідомі нам нині мови тубільного населення, місцеві культи якого з часом трансформувалися й увійшли до грецького пантеону. Цей останній відомий як «δωδεκάθεον», тобто «дванадцятибіжжя», позаяк до його складу увійшли 12 «головних» богів. Утім, і цей склад має варіанти.

Для розуміння давньогрецької міфології важливо пам'ятати про часовий простір, в якому діяли перші надприродні сили і «старші боги», або титани, а вже потому їхні діти, які, власне й поділили Всесвіт між собою. Від цих богів народжувалися інші боги й герої, які взаємодіяли між собою. Ці взаємодії викладені в тематичних циклах, які мають умовні назви, як-от: Аргонавти, Семеро проти Фів, Епігони, Тесей, Геракл (подвиги Геракла), Едіп та ін.

Оповіді про Троянську війну та мандри Одиссея не є міфами. Це художні розповіді у формі епосу, герої якого є наступною генерацією після «старших» героїв. Відтак, окремі міфологічні постаті ще присутні в якості батьків, помічників, радників або покровителів, але головними діючими героями епоу є люди, тобто смертні.

Як усі витвори народної творчості, давньогрецькі міфи є не тільки прикладом донаукового опису світу, невичерпною скарбницею народної мудрості, а ще й своєрідним етичним кодексом, трохи застарілим, але позавсім корисним і продуктивним.

РОЗДІЛ 2 ОЛІМПІЙСЬКІ ІГРИ

Одним із найвідоміших символів сучасної спортивної культури, безпосередньо пов'язаним із Давньою Грецією, є Олімпійські ігри, або Олімпіади. В Олімпіадах прагнуть взяти участь спортсмени більшості країн світу, а розвинуті держави змагаються за право приймати Олімпійські ігри на своїй землі.

Уже в найдавніших відомих нам грецьких культурах, про які оповідають твори Гомера, були поширені різного роду змагання у виконанні фізичних вправ. Зазвичай такі змагання проводили на пошану богів або героїв, на відзнаку знаменних подій. Це були своєрідні особисті пожертви або присвяти, які стверджували зв'язок людини з вищими надприродними силами.

Класична Греція знала декілька різних «ігор» на пошану різних богів, героїв, історичних або міфічних подій. Кількість видів змагань була різною і змінювалася з плином часу, залежала від локальних культів і звичаїв. Всегрецькими були лише Олімпійські ігри — від назви селища Олімпія на Пелопонесі, які почали регулярно проводити з 776 року до Н.Х., а саме літочислення відтоді рахувалося за «олімпіадами», тобто чотирьохрічними проміжками часу між ними. Завдяки олімпіадам ми достеменно знаємо, коли відбувалися ті чи інші події античної історії. На перших Олімпійських іграх був лише біг навколо стадіону, пізніше, за сучасними стандартами, легкоатлетичні вправи, боротьба або двобій, кінні змагання — загалом до 20 видів змагань. Переможці одержували символічні дари у вигляді вінків з гілок оливи, зрізаних за кількістю змагань, прикрашених стрічками. Головним призом була перемога як така, що певним чином урівнювала переможців з богами й героями. Звання переможця змагань було довічним, але особливо цінувалося до проведення наступного кола змагань, якщо вони були регулярними.

Про багатьох учасників або переможців Олімпійських ігор збереглося чимало переказів і легенд. Загалом усі імена олімпіоніків неодмінно ставали уславленими через віршовані твори, а в Олімпії встановлювали статуї на їхню пошану. Складали особливі каталоги переможців, частина яких збережена досьогодні.

На час Олімпійських ігор припиняли військові дії, до прикладу, під час тридцятирічної Пелопоннеської війни. За класичної доби участь в Олімпійських іграх могли взяти лише греки — так, коли на ігри прибув Александр, син Филипа Македонського, йому довелося доводити своє грецьке походження. Під час проведення Олімпійських ігор на стадіоні не могли бути присутніми жінки, окрім жриці богині Деметри, хоча історія знає окремі винятки. Останні змагання в Олімпії відбувалися вже в християнські часи. Остаточно їх заборонив імператор Феодосій 393 року. До цього часу відбулося 293 Олімпіади.

Ідея Олімпійських ігор упродовж багатьох століть залишалася суто історичним феноменом, про який йшлося в книжках давніх авторів. Окремі західноєвропейські просвітники й популяризатори спорту XVI—XIX ст. вживали термін «Олімпійські ігри» на позначення локальних власноруч організованих зма-

гань. Але ось наприкінці ХІХ ст. ідея захопила барона П'єра де Кубертена (1863—1937), популяризатора фізичної культури і суспільного діяча Франції. Він зумів організувати рух за відродження давньої традиції, спромігся налаштувати передовсім європейську спільноту на проведення перших Олімпійських ігор, про що й було проголошено 23 червня 1894 р. на засіданні першого Міжнародного Олімпійського Комітету, який очолив грецький письменник Димитрій Вікелас (1835—1908). У перших Олімпійських іграх, що відбулися в Афінах 6—15 квітня 1896 р., взяли участь 241 спортсмен з 14 різних країн. Вони змагалися в 9 видах спорту. Участь жінок у цих перших олімпійських змаганнях не передбачалася.

Після очевидного успіху змагань Греція наполягала на проведенні Олімпійських ігор винятково на її території, але МОК вирішив інакше.

П'єр де Кубертен був автором ідеї відродження Олімпійських ігор і перших головних правил міжнародних змагань, які мали б об'єднувати представників різних країн і континентів, сприяти миру в усьому світі через розвиток фізичної культури й спорту. Символом Олімпійських ігор стали п'ять кольорових сплетених кілець, а гаслом слова *Citius, Altius, Fortius* (швидше, вище, сильніше), запропоновані ще 1894 р. й затверджені в 1924. Олімпійські ігри мають власний гімн на слова Костіса Паламаса (1859—1943) й музику Спірідона Самараса (1861—1917).

З 1896 р. Олімпійські ігри проходять в різних країнах майже кожні чотири роки, за винятком років I і II світових воєн. В Афінах Олімпійські ігри були ще двічі: в 1906 і в 2004 роках. У ХХ ст. були встановлені зимні Олімпійські ігри, а також низка інших дотичних олімпійських змагань.

За традицією початку чергових ігор передує символічне запалення вогню у храмі Зевса в давній Олімпії. Затим вогонь передається естафетою до місця проведення Олімпіади, де зберігається до часу урочистого запалення Олімпійського вогню, який горить до закінчення змагань.

На відміну від давніх Олімпійських ігор, де учасники представляли лише самих себе, у сучасних змаганнях беруть участь країни, представлені національними командами.

РОЗДІЛ 3 ПРИРОДА

Давня ідея про те, що природні умови (зокрема, ландшафти) значною мірою формують характер людини, а відтак і всього народу в цілому, знаходить своє підтвердження доволі часто. Принаймні у красному письменстві ця ідея є доволі поширеною і відбивається в описах природи, складених представниками різних культур, які сприймають рідний і звичний для них стан докільля як такий, що найбільше догоджає їхній культурі і водночас є її невід'ємною складовою. Письменникам часто наслідують історики й психологи, пояснюючи ті чи інші особливості перебігу історичних подій саме ландшафтними характеристиками природного середовища.

Хай там як, але для грецької культури характерними рисами природи, що їх пов'язують з формуванням національного характеру, є насамперед миттєві зміни (вітру, температури, освітлення), стрімкі переходи з висоти (гір, пагорбів) до глибин (ущелин, рівчаків, долин), строкатість місцевості (гори, річки, озера, рівнини), контрасти блискучого сонячного світла й темряви печер тощо. При цьому, як наполягають грецькі мислителі, загальне сприйняття греками свого оточення залишається доволі стриманим: усе перебуває немовби «в людському вимірі», тобто, відповідно до людських можливостей: не надто високі гори і не занадто глибокі провалля. Так формується нібито природний Закон Буття: «μηδέν ἄγαν» — «нічого занадто», за яким радили жити давньогрецькі філософи, або ж «πᾶν μέτρον ἄνθρωπος» — «людина — міра всьому». З цього погляду, гори, де мешкали грецькі боги, не є занадто великими, вони цілком доступні для пересічного мандрівника. Давні храми, на противагу єгипетським, не розчавлюють людину своїми велетенськими розмірами, а навпаки, допомагають їй відчути себе рівною, або принаймні співмірною, богам.

Відтак, грецька національна архітектура здавна вбудовується у місцеві ландшафти, повсякчас пристовуючись як до природних, так і до людських вимірів. Найдосконалішим взірцем грецької «антропоморфної» архітектури вважається храм богині Афіни на Акрополі, відомий як Парфенон. Але близькими до нього за композицією були храми в Сунїо, в Дельфах, на Егині та інші, які не збереглися.

До певної міри давні будівельні традиції були підтримані у візантійській культурі, яка залишила свій спадок у вигляді просторих базилік і хрестовокупольних церков, розсіяних не тільки по Греції, але й на території сучасної Туреччини й по всіх країнах Балканського регіону.

Наведений уривок опису грецької природи є чудовим взірцем як давнього грецького бачення навколишнього світу, так і сучасного погляду, доволі поширеного серед грецьких мислителів, на особливий вимір землі, наданої їм Провидінням, яка, на думку автора, була колискою не тільки грецької культури, але також і Європейської цивілізації.

РОЗДІЛ 4

ДАВНЬОГРЕЦЬКА ЛІТЕРАТУРА

У найширшому сенсі слів до давньогрецької літератури належать усі художні тексти, створені носіями грецької мови й культури з найдавніших часів до перших віків становлення християнства та утворення Східної Римської імперії, яку ми краще знаємо під назвою Візантія. Це доволі значний проміжок часу — загалом понад тисячу років. Початок давньогрецької літератури ховається у добі «темних віків» і пов'язаний з ім'ям Гомера — гіпотетичного укладача «Іліади» та «Одіссеї».

За сучасними поглядами, Гомер як виконавець епічних поем міг бути історичною особою й жити у VIII ст. до Н.Х. На той час греки не користувалися або майже не користувалися письмом і тому ймовірність укладання письмового авторського тексту дуже мала. Це означає, що виконавці користалися з усної традиції, з народної скарбниці історичної пам'яті, створюючи принагідно нові варіанти текстів, які вони «проспівували» слухачам. Це явище прослуховування текстів, особливо під час традиційних свят, було вирішальним для збереження їх у пам'яті виконавців і слухачів, а також слугувало стимулом для створення нових. З поширенням писемності гомерівські тексти почали записувати і в VI ст. вони були впорядковані для читання в тих формах, які ми знаємо. Існували й пізніші редакції «Іліади» та «Одіссеї», були також низки творів, які «приписували» Гомерові. Як наслідок у літературознавстві існує так зване «гомерівське питання», в межах якого обговорюються проблеми авторства, мови, композиції та інших характеристик творів Гомера.

Першим достовірним давньогрецьким письменником був Гесіод, який жив десь на зламі VIII—VII ст. Він також був виконавцем пісень — рапсодом, і за переказами змагався з самим Гомером, якого переміг. Гесіод написав поему «Труди й дні», а також «Теогонію», тексти яких збереглися, а також сотні інших творів, від яких залишилися фрагменти або лише назви. Твори Гомера й Гесіода стали тим підґрунтям, на якому будувалася вся подальша грецька література, котра, в свою чергу, слугувала взірцем для римської (латиномовної) літератури, а відтак і для майбутніх європейських літератур.

Особливістю давньогрецької літератури була сполученість певних жанрів з локальними діалектами. Так, упродовж тривалого часу автори епічних твори тяжіли до використання еолійсько-іонійських діалектів, в той час, як ліричні вірші складали майже винятково іонійськими, а військові марші — дорійськими. Причиною цього явища, вочевидь, було те, що ці жанри по-первах були поширені в різних регіонах «грецького світу», а наслідування їм призвело до використання властивої їм мови всупереч рідній мові автора. Ця особливість давньогрецької літератури вимагає від сучасних дослідників знайомства з усіма давньогрецькими діалектами.

З плином часу в літературі гору бере аттичний діалект, який формується навколо Афін, запозичуючи елементи й форми інших діалектів. На аттичному діалекті написані твори видатних драматургів Есхіла, Софокла та Еврипіда, значна частина яких збереглася. В Афінах написав свої комедії Арістофан.

Література античного періоду відрізнялася від пізнішої, а тим паче сучасної, за своїм суспільним значенням і використанням. Її читали й вивчали лише поодинокі особи — самостійно або у філософських школах. Для широкого загалу вона існувала лише у вигляді урочистих декламацій у храмах під час свят або в театрах — тобто сприймалася на слух. Саме в храмах або філософських школах були й перші книгозбірні, або бібліотеки, — властиво приміщення, де ховалися папірусні зшитки з текстами. Книжки, в сучасному вигляді, з'явилися набагато пізніше.

Давні художні тексти тривалий час були лише віршовані. Отже, не було сучасного поділу на прозу й поезію. Усі тексти писали для декламації — публічного виступу, що передбачало вишукані способи організації тексту різними фонетичними засобами. Ці особливості тексту називаються просодіка. Сучасної «римова-

ної» організації тексту давня література не знала. Натомість були поширені різні системи чергування довгих і коротких голосних, що пізніше породило вже знайоме нам чергування наголошених і ненаголошених складів.

Через значні відмінності сучасної і давньої фонетики й просодії, ми не можемо сьогодні відтворити звучання давньогрецької літератури, хоча такі спроби вряди-годи десь відбуваються. Утім, ми можемо її читати, розуміти й перекладати відповідно до просодії сучасних мов.

Проза як така з'явилася в давньогрецькій літературі значно пізніше і вважалася за «низький» жанр. Очевидно, що він є наслідком розвитку жанрів народних переказів, міфів, казок, оповідей про подорожі, хронік тощо. Серед найдавніших записаних прозових текстів — байки Езопа. До художньої прози треба зарахувати й тексти Платона, а також низки інших давньогрецьких філософів, які втілювали свої ідеї в художніх образах.

Давньогрецька література була добре відома в Римі, оскільки всі освічені римляни знали грецьку мову, але зазвичай не перекладалася латиною. Тому для європейського Заходу, що постав після розпаду Римської імперії, вона була надовго втрачена і знову віднайдена лише за доби Відродження. Натомість твори давніх грецьких авторів залишалися взірцем для візантійської літератури, а відтак і для окремих споріднених культур країн Східної Європи і Близького Сходу.

Окремі давньогрецькі автори, здебільшого в уривках, опосередковано через болгарські впливи були відомі в Київській Русі. Перші українські переклади поем Гомера «Іліада» та «Одіссея» з'являються в другій половині XIX ст. Насьогодні найдосконалішим їх перекладом є ті, що виконав Борис Тен (Микола Васильович Хомичевський, 1897—1983). Давньогрецькі трагедії, окремі ліричні тексти взірцево перекладав Андрій Олександрович Содомора.

Давньогрецьку літературу вивчають у школах Грецької Республіки і Республіки Кіпр як частину національної літератури. В інших країнах — як одну з іноземних літератур. До реформування шкільної освіти, яке відбувається в Грецькій Республіці останні десятиліття, тексти давніх авторів розглядалися на обов'язкових уроках давньогрецької мови і тим самим були до певної міри доступні усім випускникам ліцеїв і гімназій. Значним чинником у розумінні населенням давніх текстів була катаревуса, яка до 1976 р. вважалася за мову офіційних громадських дискурсів. Зі скасу-

ванням статусу катаревуси і скороченням обсягів викладу давньогрецької мови в загальноосвітніх навчальних закладах населення Греції та Кіпру втратило здатність самотужки розуміти твори давніх авторів.

Питання неспроможності носіїв новогрецької мови розуміти давні тексти, записані давньогрецькими діалектами або на койне, хвилювали ще візантійське суспільство. Однак спроби перекладати давні тексти завжди зустрічали опір з боку його консервативної частини. Упродовж ХХ ст. на катаревусу або димотику була перекладена більша частина текстів давньогрецьких авторів. Проте робота триває й надалі через значні відмінності між тими перекладами, які виконували прихильники різних літературних течій і, відповідно, мовних стилей. Сьогодні переклади, виконані катаревусою, тобто спрощеним аттичним діалектом, так само незрозумілі сучасним читачам, як і самі оригінальні тексти.

РОЗДІЛ 5

МОВНЕ ПИТАННЯ

«Мовне питання» є усталеним висловом, який вживається, коли в суспільстві спостерігаються певні труднощі або протиріччя у вирішенні проблем, що стосуються суспільного статусу, функціонування мови або мов, особливостей користування ними або обрання мови для тих чи інших потреб. Наявність «мовних питань» загалом властива вищим станам розвитку суспільства, оскільки їх виникнення пов'язано зі свідомим ставленням до мови, з усвідомленням різниці між мовами або діалектами, між стильовими або іншими різновидами мови, з явищами мовних взаємовпливів (інтерференцій), вибору мови спілкування, освіти й науки, церковних відправ тощо.

«Мовні питання» можуть бути як наслідком природного внутрішнього розвитку мови, так і зовнішніх впливів, коли мовцям нав'язують іншу мову. «Мовні питання» виникають як наслідок тривалого співіснування мов, які можуть бути неспорідненими (до прикладу, баскійська та іспанська), спорідненими (російська та українська), нерівними за статусом (тобто, мова та її «діалекти»). «Мовне питання» виникає також за необхідності обирати для вживання різновид або стиль мови, коли такі різновиди або стилі вже сформувалися в попередній історичний період (книжна, ді-

дова або розмовна мови), але виникає необхідність визначитися з подальшою долею мови, перспективами її розвитку.

Коли йдеться про мови народів, які пройшли довгий шлях розвитку, а їхні писемні традиції сягають тисяч років, вірогідно, що всі ці «мовні питання» в тому чи іншому вигляді мали місце в історії їхніх культур. Так, ми знаємо, що в Давній Греції співіснували декілька діалектів, кожний з яких мав свої географічні, політичні й культурно-освітні осередки, своїх мовців і навіть був утілений у визначних творах, перекладених відтоді на десятки мов світу. Пізніше гору взяв так званий аттичний діалект, який об'єднав риси давніших грецьких діалектів, а ще пізніше світом поширилося койне (κοινή), тобто «спільна» грецька мова. Саме на койне були перекладені книжки Старого Заповіту, записані три Євангелія і послання Святих Апостолів.

Після утвердження християнства грецьке койне мало б стати мовою Східних християнських Церков, а відтак мовою літератури й освіти. Проте всупереч цьому сталося дещо інше. Завдяки авторитету й просвітницькій діяльності Трьох Ієрархів (Святителів) Іоанна Золотоуста, Василя Великого і Григорія Богослова, палких прихильників давньогрецького красного письменства, за взірцеву мову було взяте не біблійне койне, а мова тих античних авторів, які писали аттичним діалектом. Великим Святителем наслідували їхні наступники, і відтоді мова богослів'я, а пізніше науки та освіти, одержала назву «аттикізуюча» (αττικίζουσα), тобто «та, що намагається удавати аттичну». Звичайно, це не означало, що койне було під забороною, але всі подальші письмові тексти намагалися укладати за давньогрецькими взірцями. Так виникла штучна письмова мова, побудована на давній «класичній» граматиці, дещо спрощена, але далека від повсякденної (καθωμιλουμένη) мови, що нею спілкувалося населення Візантійської імперії.

З плином часу, зазнаючи різних змін, ця повсякденна мова надала життя новим грецьким діалектам. На відміну від давніх, які походили від племінних мов, нові грецькі діалекти розвинулися внаслідок різних географічних і політичних умов існування їхніх носіїв. Утім, мовознавці припускають, що принаймні дві гілки мов є все ж таки нащадками давніх грецьких діалектів, а не загальногрецького койне: це збережені й досьгодні мови цаконців (на сході Пелопонесу) та понтійців — греків-колоністів Малої Азії (нині проживають в Греції та в інших країнах).

За візантійської доби різниця між писемною та розмовною мовами поглиблювалася. Спроби деяких авторів писати «простіше» й створювати літературні твори «для народу» наштовхувалися на спротив і не мали офіційного визнання. Так утворилося нібито декілька грецьких мов. На письмі всі вживали штучну мову, мавпуючи давні граматичні й правописні норми. У побуті користувалися значно спрощеною мовою, відповідно до місця проживання, не завжди розуміючи мовців з інших регіонів. Очевидно, що за прийнятний взірець мала б слугувати мова Константинопольського імператорського двору й державних службовців, але загибель Константинополя 29 травня 1453 р. поклала край державному регулюванню питання. Главою всіх православних греків невдовзі став Вселенський патріарх, а Велика Константинопольська Церква продовжила освячені віками писемні традиції.

Не можна сказати, що всі греки погоджувалися з таким станом справ. Уже з XV ст. з'являються окремі переклади творів Святих Отців на доступнішу мову (*απλά*). Простішою мовою пишуть також у тих місцях, де традиційно були менше відчутні впливи Візантії: на Кіпрі, на Криті та інших островах. У XVIII ст. питання мови вже широко обговорюється, а наприкінці століття набуває сили рух за визнання народної мови, або «димотики» (*δημοτική*). Їй протистояла катаревуса (*καθαρεύουσα*), тобто, «та, що очищується». Прихильниками останньої були, зокрема, великі грецькі Просвітителі Євгеній Вулгарис (1716—1806) і Никифор Феотокіс (1731—1800), життя й діяльність яких значною мірою пов'язані з Україною.

Перемога греків під час повстання 1821 р. і заснування в 1829—1833 рр. Грецької держави зробили «мовне питання» нагальним, таким, що вимагало офіційного вирішення. Оскільки головними переможцями і керманічами нової держави були так звані «фанаріоти», тобто вихідці з історично престижного грецького району «Фанар» у Константинополі, усі рішення щодо мови були консервативні за своїм змістом. Державною мовою, тобто мовою законодавчих актів, преси, освіти була призначена та сама штучна мова катаревуса, покликана бути з'єднувальною ланкою між давньогрецькою та новогрецькою культурами, гарантією тяглості етнічних традицій, а також відродження Візантійської імперії. Одним з наслідків такого рішення було й народження політичної концепції «великої ідеї», яку сповідували декілька

поколінь грецьких політиків. Суть ідеї полягала у відродження Візантійської імперії як головної мети грецького народу.

Боротьба між димотикістами і катаревусіанцями тривала наступні майже 150 років з тимчасовими успіхами кожної зі сторін і закінчилася повною перемогою димотики лише в середині 1970-х років. Цьому передувало повалення режиму «чорних полковників», демократичні вибори й відкриття шляху до об'єднаної Європи. Разом зі скасуванням статусу катаревуси було здійснене спрощення грецького правопису. Разом з тим, визнання димотики офіційною мовою ніяким чином не знищило тексти, записані катаревусою. Для розуміння цих текстів потрібна була певна підготовка. Можливо, через це впродовж багатьох років у грецькій загальноосвітній школі продовжували викладати як обов'язковий предмет давньогрецьку мову.

Багатовікове співіснування катаревуси з повсякденною грецькою мовою наклало свій відбиток на цю останню. Димотика в усіх своїх стилях і сьогодні просякнута давньогрецькими, візантійськими або «книжними» впливами ледь не на всіх мовних рівнях. Надзвичайно популярними залишаються давньогрецькі вирази, прислів'я, вислови св. отців, біблійні й богослужбові цитати. Чимало слів увійшли до повсякденного обігу з книжної мови державних службовців, правників, господарників.

Принаймні пасивне розуміння катаревуси потрібне для розуміння державних і юридичних документів, давніх і сучасних інструкцій, приписів. Адже впродовж століть і до 1976 р. на катаревусі писали наукові праці, виходили газети й часописи. До певної міри ця книжна мова й досі лишається мовою Церкви та окремих наукових праць з історії або філології. Ще до недавня катаревуса мала поодиноких прихильників серед грецьких літераторів.

Насьогодні «мовне питання» в Грецькій Республіці як протистояння катаревуси й димотики вже не існує. Відлунням його є низка окремих слів, висловів, які увійшли до загальної скарбниці народної мови і зазвичай є зрозумілими навіть для пересічного грека. Проте існують інші «мовні питання», пов'язані зі статусом так званих «діалектів», які, на думку їхніх носіїв, є мовами, або ж зі станом окремих неспоріднених мов, носії яких проживають на грецьких теренах упродовж віків і вважаються за старожильне або автохтонне населення.

РОЗДІЛ 6

НОВОГРЕЦЬКА ЛІТЕРАТУРА

Визначення «новогрецька література» безпосередньо пов'язане з так званим «мовним питанням» грецької історії і з поглядами на те, що саме вважати за початок новогрецької мови і, відповідно, літератури. Залишаючи осторонь ранні візантійські часи, від яких збереглося мало зразків «народної мови», якою мала би бути вже новогрецька, ми можемо з упевненістю сказати, що в XII—XIII ст. населення Візантії спілкувалося мовою, яка дуже відрізнялася як від класичної давньогрецької, так і від елліністичного койне. Отже, певні взірці «новогрецької літератури» мали траплятися у візантійській літературі. І вони дійсно є, але їх надзвичайно мало, позаяк освіта традиційно будувалася на класичних взірцях, Церква не підтримувала ідеї спрощення мови і, відповідно, рідкісні світські особи вдавалися до написання текстів «народною» мовою.

Утім, до XI—XII ст. належать «Епос про Дігеніса Акрітіса», вірші циклу «Птохродроміка», а також дрібніші тексти, складені «народною» мовою.

Після загарбання Константинополя хрестоносцями у 1204 р. зменшується тиск книжної мови й набувають поширення тексти, доступніші для розуміння широкого загалу, зокрема переклади, хроніки, оповідання про тварин, еротичні романи тощо. Ця тенденція стає панівною за межами недовзі відновленої Візантійської імперії, особливо в зонах панування західних держав, зокрема, на Криті, де вже з XIV ст. квітне й записується ще «напівнародна» індивідуальна творчість, яка вже може цілком уважатися за первістки новогрецької літератури. Подібні процеси відбувалися також на Кіпрі, Родосі, на інших островах Егейського моря, де ще не ступала нога османів і були менше відчутні книжні впливи Візантії і Константинопольської Церкви.

На жаль, загарбання Криту турками-османами в 1669 р. перервало поступ критських літературних традицій. Серед найвідоміших творів «критської» доби відзначимо твори Вінцента Корнароса (1553—1613): поему «Еротокрітос» і театральну виставу «Жертва Авраама».

Надалі осередками новогрецьких літературних пошуків стають Іонійські острови, центри грецької діаспори, а також грецькі кола району Фанар у Константинополі.

Наприкінці XVIII ст. за доби грецького «Просвітництва» з'являються перші вірші й прозові твори, записані цілком прийнятною народною мовою, що одержала назву димотики (Рігас Фереос, Іоанніс Віларас, Афанасій Христулос). Водночас паралельно створювалися інші твори, автори яких не сприймали ідеї розвитку народної мови і продовжували традицію написання текстів винятково книжною мовою. Саме тоді, від кінця XVIII ст., починається активне обговорення «мовного питання», а книжна мова пізніше одержує назву катаревуси, тобто тієї, що «очищується». Це питання взаємодії, а частіше — боротьби, між двома напрямками в новогрецькій літературі стає справжнім лихом на шляху її розвитку і так чи інакше повпливало на всіх майбутніх новогрецьких поетів і письменників.

Свого роду засновниками новогрецької літератури новітньої доби були поети Андреас Кальвос (1792—1869) і Діонісій Соломос (1798—1857). Мова їхніх творів, не дивлячись на певні «іонізми», була доступна й зрозуміла майже всім носіям різноманітних новогрецьких діалектів і сприяла формуванню єдиної літературної мови Грецької держави, заснованої після подій вивольної боротьби 1821—1829 рр.

Упродовж XIX ст. новогрецька література перебуває в стані пошуку національного стрижня, художнього стилю, перетравлюючи впливи великих літератур Заходу і Сходу, намагаючись зберегти риси, притаманні їй як спадкоємиці давньогрецької культури. На жаль, боротьба між іонійською та афінською літературними школами, які представляли «димотикістів» і «катаревусіанців» відповідно, позбавляла художні твори загальнодоступності і сприяла надмірній політизації читачів. У цій боротьбі «димотикісти» з Іонійських островів часто програвали зокрема через відсутність серед них прозаїків, в той час як представники афінської школи писали й багато перекладали катаревусою. Після приєднання Іонійських островів до Грецького королівства в 1864 р. стосунки між двома школами, або напрямками, нормалізуються, готуючи підґрунття для створення «нової афінської школи».

Справді, через низку суспільних чинників у другій половині XIX ст. катаревуса починає втрачати свої позиції в літературі, і від кінця XIX ст. вже майже всі грецькі письменники створюють художні тексти димотикою, дарма що вона не зовсім зрозуміла

сьогоднішнім носіям новогрецької. Виняткової довершеності, як це було й у Давній Греції, набувають твори грецьких поетів, зокрема Костіса Паламаса (1859—1943).

Вірші неперевершеної краси, які перекладені на десятки мов світу, новогрецькі поети створюють і по цей день. Їхня творчість одержала й офіційне міжнародне визнання. Двічі грецьки поети здобували Нобелівську премію: Георгій Сеферіс (1900—1971) у 1963 р. та Одісей Елітіс (1911—1996) у 1979 р. Проте мало, хто знає що від Греції номінувалися на премію Нобеля ще й такі визначні постаті як Костіс Паламас — чотирнадцять разів з 1926 по 1940 рік, Нікос Казандзакіс (1883—1957) — дев'ять разів, по п'ять разів — Георгій Сурріс (1853—1919) і Ангелос Сікельянос (1884—1951), чотири рази Яніс Ріцос (1909—1990), тричі — Стратіс Мірвіліс (1892—1969), по одному разу — Георгій Дросініс (1859—1951), Григорій Ксенопулос (1867—1951) і Георгій Теотокас (1906—1966). Останнім номінантом від Греції був поет Іліас Сімопулос (1913—2015) у 2011 р.

Варто зазначити, що новогрецькою вважається також кіпрська література, яка розквітла після надання Кіпру незалежності. Ця література зазвичай написана новогрецькою мовою зі значною часткою кіпрських за походженням слів, значення яких незрозуміло поза межами Кіпру. Проте існує література й на кіпрському діалекті, яка теж має своїх прихильників.

Не можна, нарешті, не згадати про деякі дискусійні теми новогрецької літератури, як от: чи належать до неї літератури понтійських надазовських греків, а також художні твори, записані іншими новогрецькими мовами або діалектами?

Переклади грецької художньої літератури українською мовою набувають поширення з кінця 1950-х років завдяки діяльності викладачів Київського державного університету імені Тараса Шевченка Андрія Білецького (1911—1995) і Тетяни Чернишової (1928—1993). Їхніми зусиллями, а також трудами їхніх студентів, друзів і поплічників були перекладені десятки новогрецьких творів: поезії, романи, оповідання тощо. Серед останніх досягнень українських перекладачів — поема Вінцента Корнароса «Еротокрітос» у перекладі Василя Степаненка.

РОЗДІЛ 7

АФІНИ

Афіни — одне з найдавніших міст планети і, вірогідно, найдавніше місто європейського континенту. Цілком очевидно, що назва міста пов'язана з ім'ям богині Афіни, але витоки цього взаємозв'язку, тим паче етимологія слова, залишаються невідстеженими. Оскільки назва міста відома нам за найдавнішими грецькими міфами та деякими негрецькими джерелами, треба припускати, що місто існувало ще задовго до появи протогрецьких племен на Балканах. Відтак, і назва міста, і ім'я богині мають бути догрецького походження, як, до речі, й значна кількість інших топопонімів та міфічних імен.

Центром Афин, а, можливо, й першим властиво містом, був пагорб, який ми тепер називаємо Акрополь. Це другий з низки великих пагорбів, які формують велику низину, що простягається до Саронікійської затоки. На відміну від сусідніх пагорбів Акрополь має пласку вершину й круті майже вертикальні схили, які перетворюють його на природну фортецю. У безпосередній близькості від пагорбу, а в давні часи навіть на його схилах було багато струмків з питною водою, що убезпечувало його мешканців від спраги в разі облоги з боку ворогів. Отже, первісна функція Афин була ймовірно військова — як цитаделі для невідомого нам догрецького населення Аттики або іноземних колоністів. Про давність фортеці свідчать «циклопічні» камені в основі мурів, які будували на схилах пагорбу всі його наступні захисники.

За доби «мікенської» Греції (1600—1100 рр. до Н.Х.), описаної в творах Гомера, коли формувалися перші міста-держави, Афіни вже були потужним торгово-ремісничим центром Аттики. Керували на той час містами царі (басилевси), які виводили своє походження від богів або героїв. З богами й героями так чи інакше пов'язували й заснування міст. У міфі про заснування Афин йдеться про Афіну, доньку Зевса, народжену з його голови, позаяк він проковтнув її мати, і про Посейдона, які змагалися за честь бути покровителем міста. Як переказує міф, Афіна подарувала місту оливкове дерево, а Посейдон — воду. На погляд тодішнього царя напівзмія Кекропа, олива була ціннішою, а відтак Афіна була визнана покровителькою міста. Відтоді на Акрополі завжди намагалися підтримувати бодай одне оливкове дерево, а ось водні струмки почали висихати через прокляття Посейдона.

Вірогідно, що Акрополь поступово втрачав своє стратегічне значення, перетворюючись на сакральний центр міста, де були розташовані лише храми. Проте під час збройних сутичок там ховалося все міське населення. Той комплекс будівель (властиво їхню реконструкцію), який ми бачимо сьогодні, зі славнозвісним Парфеноном був створений за доби Перікла, в V ст. до Н.Х. Саме місто на той час уже охопило Акрополь з усіх боків, але найважливіша його частина була з північного боку, там, де нині райони Плака, Монастиракі, Тесеїо. З південного боку були храмові комплекси, публічні місця, міський цвинтар Керамікос і Довгі стіни, що простягалися до порта Пірей.

Попри відомі грецькі війни й суперечки, що знекровлювали давньогрецькі міста-держави, Афіни залишалися визнаним культурним центром упродовж багатьох століть. Аттичний діалект ставав дедалі прийнятнішим для створення публічних загальногрецьких дискурсів, до Афін тяжіли філософи й поети, там шукали прибутку митці й ремісники. У часи розквіту у місті налічувалося понад півмільйона мешканців.

Суттєвим викликом для зверхності Афін стала поразка греків у боротьбі з Македонією, але й македонські царі вже давно обрали за взірць саме афінську мову й культуру. Відтак військова поразка не була настільки вже й гіркою. Утім, геополітичні процеси елліністичної доби відсували місто далі від центрів торговельно-промислової діяльності, було втрачене його стратегічне значення.

За часів Римської імперії Афіни ще залишаються культурним центром, радше заповідником грецької культури, якій невтомно наслідують освічені римляни. Загибель Західної Римської імперії ніяк не посприяла розвитку Афін, які опинилися далеко поза головними політичними, торговельними й військовими центрами Східної Римської імперії — Візантії. Боротьба візантійських імператорів з поганськими звичаїми та з усім, що пов'язано з «еллінами», остаточно нищить колишню славу Афін. На Акрополі піддаштовують давні храми під християнські церкви, будують нові, зрештою забудовують увесь пагорб під житлові будинки. У 529 р. остаточно зачиняють давні філософські школи. Місто трохи оговтується під час візантійського «відродження» IX—XII ст., але вже ніколи не досягає колишнього рівня розвитку.

У XIII ст., після розпаду Візантійської імперії під ударом хрестоносців у 1204 р., Афіни стають центром дрібних феодальних держав під проводом західноєвропейських шляхетних родів, які

змінюють один одного до 1458 р. У своєму наступі на Захід турки-османи захоплюють Аттику й Пелопонес, але їхня влада не завжди була міцною. За окремі частини історичної Греції в XVI—XVII ст. доволі успішно змагаються також венеціанці. Так, під час облоги Акрополя венеціанцями був суттєво пошкоджений Парфенон.

На тлі величезної Османської імперії Афіни втрачають свою назву і стають малопомітним поселенням. Аттику потроху заселяють албанці, турки, «туркоалбанці», а на Акрополі повсякчас проживає османська залога зі своїми родинами. Після антиосманських виступів і пошестей XVIII ст. кількість «афінян» не перевищує 3-4 тисячі осіб.

Між тим, розноманітні перебудови, військові дії, землетруси дедалі нівечать давньогрецьку архітектурну спадщину, яка вже майже непомітна для ока пересічного мандрівника. На початку XIX ст., нібито за домовленостями з османами, шотландець Томас Брюс («лорд Елгін», 1766—1841), посол Великої Британії в Османській імперії 1799—1801 рр., «задля порятунку» знімає славнозвісні акропольські статуї й барельєфи Парфенона й вивозить їх до Лондона, де вони згодом, 1816 р., розміщуються у Британському музеї.

Події національно-визвольної боротьби греків 1821 р. розгортаються майже по всьому Балканському півострову, але Афіни залишаються трохи осторонь від повсталого Пелопонесу, де вирішується доля нації. Тому першою столицею нової Грецької держави обирається місто Навплію. Лише створення монархії на чолі з філелліном Оттоном I Баварським призводить у 1834 р. до перенесення столиці до Афін і повернення давньої назви міста. Так розпочалася нова історія Афін, яка триває й досі.

Для монархів Грецького королівства будували нові палаци, для містян — церкви. Уже перші проекти німецьких архітекторів щодо розбудови міста наштотувалися на впертість землевласників. Зрештою забудова міста ставала дедалі хаотичнішою, а матеріал для неї видобували з історичних пагорбів, які в понівеченому стані опинилися нині в центрі Афін.

Населення міста стрімко зростало, але ще на середину XX ст. Афіни легко виокремлювалися поміж сіл і містечок, переважно так само давнього походження, як і саме місто. Хиткий баланс між містом і приміськими зонами був суттєво порушений в 1923 р., коли до Греції переїхало понад мільйон біженців з Малої Азії. Сотні тисяч з них оселилися на лінії електропотягу Афіни—Пірей, створюючи суцільну смугу міської забудови. На кінець XX ст. вже

важко було розрізнити, де починається або де закінчується той чи інший історичний район. Сьогодні майже вся Аттика є зоною суцільної забудови, й тільки знавці історичної топографії можуть розповісти, де саме починаються Афіни або інші міста й села, відомі нам за давніми описами. Утім, збігається формальний поділ регіону на адміністративні деми (громади), назви яких є відлунням стародавніх часів. У демі Афін проживає понад 600 000 осіб, але загальна кількість населення Аттики, центром якої є Афіна з Піреем, перевищує 5 мільйонів.

РОЗДІЛ 8 ОСТРОВИ

Греція одна з небагатьох країн світу, де слово «острови» має не стільки географічний, скільки етнокультурологічний вимір. Греки з островів завжди суттєво вирізнялися поміж інших греків, хоча й ці останні теж неоднорідні і регіональні відмінності між мешканцями Епіру, Македонії, Фессалії чи Пелопонессу для стороннього спостерігача можуть бути так само разючими. Тим не менше, острівни греки все ж таки до певної міри протистоять континентальним за низкою ознак, попри те, що й самі вони дуже різняться між собою.

Для розуміння феномену острівного елінізму варто переглянути деякі сторінки історії. У музеї Бенакіса в Афінах вам покажуть дивовижні за досконалістю виконання скульптури доби неоліту, виготовлені на Кікладських островах невідомими нам майстрами. Проте ми не знаємо ані витоків цієї культури, ані її подальшої долі. Краще відома культура острова Крит, але й тут ми не знаємо, якою мовою спілкувалися перші володарі палаців у Кносі або Фесті, носії так званої «палацевої культури». Пізніше, з середини II тисячоліття до Н.Х. Крит та інші острови підпадають під впливи мікенської цивілізації, подекуди поширюються іонійські впливи, пізніше — дорійські. Однак навіть за часів класичної Греції автори відзначають строкатість населення островів стосовно мови й культури, що не сприяло об'єднанню греків Криту у військові союзи, до яких так прагнули Афіни і Спарта.

Головною відмінністю острівного населення, очевидно, була його природна ізольованість, яка сприяла збереженню своєрідної «острівної» ідентичності. Це стосувалося як мови, так і особливостей побутового устрою, звичаїв, вбрання й загалом культури існування. Кожен острів був нібито за природою речей самостійною державою. Найбільші з грецьких островів і справді були

державами, відомими ще з гомерівських часів. Це такі культурні й політичні центри, як Евбея, Родос, Лесбос, Хіос, Лемнос, Самос, Кефалонія, Керкіра, Наксос та деякі ін. Сотні менших островів не могли збирати військові загони, а отже мусили коритися сильнішим. Проте, сплативши певну данину формальним володарям, населення могло вільно продовжувати свої повсякденні справи, не переймаючись болючими питаннями геополітики або теології.

Між тим, володарі островів часто змінювалися. За доби давньогрецьких полісів острівні поліси-держави мусили вступати до тих чи інших коаліцій з континентальними греками або підпадали під їхню владу. На щастя, досить формальну. Елліністичні й римські часи були, напевно, найсприятливішими для всіх грецьких островів, але після розпаду Римської імперії на Західну й Східну її імператорам було все важче захищати кожний окремих клаптик історичного еллінізму. Сирійські, арабські й вірменські впливи не були надто обтяжливими, але разом із занепадом Візантії колишні грецькі острови підпадали під владу її політичних супротивників. З заходу, починаючи з перших хрестових походів, грецькі острови поглинали представники західноєвропейських шляхетних родин, пізніше — італійських республік. Зі сходу насувалися турки-османи. Так поступово утворилися дві зони впливу: османська й італійська («франкська»). Особлива історія трапилася з островами, які звільнялися від османського ярма за допомогою російського флоту в XVIII ст. Подекуди їм вдавалося втримувати незалежність досить тривалий час, але й помста турків-османів була жорстокою й змушувала мешканців тікати з рідних домівок.

Пожвавлення торговельних зв'язків у XVI—XVIII ст. і традиційна завзятість греків-мореплавців сприяють піднесенню окремих островів як міжнародних торговельних центрів, посередників між Сходом і Заходом. Особливо зростає вага Хіосу, Родосу, Лесбосу. Купці з островів досягають більшості країн Європи, подекуди виникають грецькі громади, зокрема у Львові другої половини XVI ст. У XVIII ст. зростає значення Іонійських островів, які ніколи не були під владою турок-османів. Саме там формуються паростки новогрецької культури й мови, які розквітнуть уже в наступному — XIX столітті.

Проголошення й заснування Грецької держави в 1827—1833 рр. майже не стосувалося більшості островів, які за умовчанням залишалися під владою турок або італійців. Винятком були «внутрішні» острови: Егіна, Саламін та низка Кікладських островів. Утім, упродовж XIX — початку XX ст. більшість традиційно грецьких

островів повернулася до складу Грецького королівства. Останні з них — за наслідками II світової війни.

Острови з їхніми діалектами, стародавніми звичаями, самотнім одягом і архітектурою стали справжнім відкриттям для фольклористів і дослідників XIX — першої половини XX століть. Тоді були записані давні народні пісні, легенди, казки, загадки, замовляння, складені словники діалектів або діалектних слів, граматики місцевих говірок і т. ін. Подекуди всі ці культурологічні відмінності зберігаються й досі.

Населення острівів так само, як і континентальної Греції, завжди потерпало від економічних негараздів, байдуже чи під владою турок, чи вже у вільному Грецькому королівстві. Відтак, значним був відток населення на еміграцію. Деяким щастило і вони звертали зароблені на чужині кошти на благо рідних островів, влаштовуючи церкви, шпитали або школи для своїх земляків. Такі, трохи неадекватні з огляду на розмір островів або селищ, споруди можна й сьогодні побачити на грецьких островах.

До налагодження регулярного пасажирського сполучення з островами життя на більшості з них було доволі тяжким. Свої негативи воно має й сьогодні. Хіба що Інтернет і телефонний зв'язок покращують умови спілкування. Сьогодні острови Егейського моря утворюють одну з адміністративних частин Грецької республіки і тим самим користуються своєрідним самоврядуванням.

За відсутності розвиненої промисловості головним бізнесом островів залишається сфера обслуговування й туризм у різних його вимірах: традиційний, історичний, релігійний, екстремальний тощо. На окремих островах існують природні охоронні зони, заповідники, забороняється використання автівок.

РОЗДІЛ 9

ЦЕРКВА

Грецька Республіка належить до тих небагатьох у сучасному світі держав, де Церква не відокремлена від системи державного управління. Утім, це стосується лише традиційних «офіційно» визнаних Церков, історично пов'язаних з «грецьким світом». У сучасній Греції такими є Елладська Автокефальна Церква і Велика Свята Церква Константинополя, або інакше — Вселенський (Константинопольський) Патріархат. Це означає, що всі священнослужителі є нібито державними службовцями, які одержують заробітну плату від міністерства у справах культури й релігійних

культів. Такий стан відносин між Церквою і суспільством є наслідком подій часів боротьби грецького народу за незалежність і перших років становлення держави в 1821—1833 рр. Грецьке духовенство впродовж віків відіграло важливу роль у збереженні духовних цінностей і національної ідентичності народу, а його представники неодноразово брали участь у визвольних змаганнях християнського населення проти турків-османів. Після здобуття греками незалежності Церква всіляко срияла стабілізації економічного життя країни, передала новоствореній державі в безоплатне довічне користуванні значні земельні ділянки для забезпечення селян сільськогосподарськими угіддями. Так постав своєрідний договір про співпрацю між Церквою та Державою.

Більшість православних парафій сучасної Грецької Республіки перебуває в юрисдикції Елладської Автокефальної Церкви, яка була утворена невдовзі після заснування грецької держави як інструмент протидії і захисту від можливих впливів Османської імперії, на теренах якої залишився Вселенський патріархат. Очільником Елладської Автокефальної Церкви є архієпископ Афінський та всієї Еллади, якого обирають члени Синоду. Значні територіальні зміни на користь Грецького королівства, що тривали упродовж ХІХ — першої половини ХХ століття, призвели до увиходження в його межі православних парафій, що здавна перебували під омофором Вселенського патріарха. Оскільки церковні канони суворо забороняють зміну історичних кордонів і підпорядкування православних епархій, то такі пізніше приєднані землі залишилися й надалі в юрисдикції Константинополя. Вселенському патріархові підпорядкований також Афон, або Свята Гора, — територія з особливим статусом, своєрідна чернеча республіка, розташована на одному з півостровів історичної області Халкідікі в Македонії.

Абсолютна більшість греків-громадян Грецької Республіки сповідує православну віру, тобто християнську доктрину православних патріархатів та православних автокефальних Церков. До інших Церков належать греки-мусульмани (переважно в Західній Фракії), а також розсіяні по всій країні римо-католики, юдеї, протестанти та ін.

Православні патріархати й Церкви перебувають в евхаристійній єдності, що на практиці означає взаємовизнання церковних обрядів (зокрема уділення Святих Дарів тощо), можливість для віруючих брати участь у церковних відправах, а представникам духовенства співслужити з місцевим кліром.

Православна освіта в Грецькій Республіці є обов'язковим предметом у системі шкільної освіти, викладачів і священнослужителів готують численні семінарії і теологічні факультети грецьких університетів.

Як і більшість країн басейну Середземного моря, Греція багата на місця, де відбувалися загальновідомі історичні події, пов'язані з діяльністю святих апостолів і поширенням християнства. Збереглася також значна кількість архітектурних і культових пам'яток візантійської доби, які приваблюють численних відвідувачів і прочан.

РОЗДІЛ 10

СВЯТА

Свята, тобто дні, коли люди регулярно відзначають або святкують ту чи іншу подію, що мала місце в минулому, виконуючи певні дії, які, власне, й відрізняють цей день посеред інших, характерні для всіх національних культур упродовж багатьох тисяч років. Беручи за основу різні погляди, можна розрізнявати свята світські й релігійні, загальнодержавні й корпоративні, суспільнозначущі й приватні і т. ін.

У Грецькій Республіці до загальнодержавних святкових днів належать: 1 січня, 25 березня, 1 травня, 28 жовтня (день «Охі»), а також Чистий понеділок, Великдень, П'ятидесятниця (Трійця), Різдво тощо. Останні є святами Елладської Православної Церкви, до якої належить більшість населення Грецької Республіки. Загалом усі православні свята (Господні, Богородичні, окремих святих) широко відзначаються греками, але не всі вони є державними святковими днями. Перелічимо лише деякі, що набули більшої суспільної цінності: Богоявлення, Масляна, Благівіщення, святих Константина та Олени, Успіння Пресвятої Богородиці, Покрова тощо. На час проведення подібних свят при багатьох церквах організують частування стравами, обмінюються вітаннями й подарунками. До святкування можуть долучатися різні народні звичаї: ігри, вистави, паради (святкова хода) відповідно до місцевих традицій.

Низка свят затвердилася в грецькому суспільстві з громадянських або політичних мотивів. Це насамперед національні свята, пов'язані з перемогами греків у визвольній боротьбі проти османів — 25 березня, а також у війні проти албансько-італійських загарбників — 28 жовтня. Інші політичні свята є даниною «лівому»

робітничому рухові, який досі має велику кількість прихильників у грецькому суспільстві: це, зокрема, «8 березня» й «1 травня». Відзначається також день «17 листопада» на пошану студентських протестів 1973 р., відомих як «Політехніка» (Πολυτεχνείο). Зрозуміло, що ступінь відзначення політичних свят залежить від стану суспільного життя країни, може набувати різного забарвлення й підтримуватися або не підтримуватися в різні часи різною кількістю громадян.

Більшість загальнодержавних і релігійних свят мали б об'єднувати громадян як носіїв схожих поглядів і способу життя, але в сучасному багатокультурному й поліконфесійному суспільстві є значні прошарки населення, які не поділяють тих чи інших поглядів більшості. Так, напевне, не варто очікувати відзначення православних свят представниками інших релігійних конфесій або святкування окремих політичних свят з боку опозиційних до них осіб. Очевидно, що представники різних конфесій і політичних поглядів мають право вільно встановлювати й відзначати свої власні свята, але не на державному рівні.

Останнім часом у світі поширюється звичай святкувати нові або призабуті, часом застарілі або ж навіть історично нібито «мертві» свята, як-от: день св. Валентина (святого Римо-Католицької Церкви) або ж день Усіх Святих (Гелюувін). Деякі з таких свят набувають поширення також і в Грецькій Республіці.

До традиційних приватних свят, що відзначаються в колі родини, родичів або близьких друзів, належать іменини (дні ангела), дні народження, весілля та ювілеї шлюбу, хрестини, поминки тощо.

Особливістю грецького світогляду є посвякденний звичай привітання один одного з початком тижня, місяця, загалом будь-якої справи. При цьому бажають «Доброго тижня, місяця тощо».

Лексичне наповнення святкових вітань або власне вітальні формули в грецькій мові доволі одноманітні: у більшості випадків це «Χρόνια Πολλά» («многая літа»), «Να τα εκατοστήσεις!» («ще сто разів»). Проте існують числені устійнені вирази принагідно до окремих свят, як от, до прикладу, на Великдень: «Χριστός ανέστη!» — «Αληθώς ανέστη». Надзвичайно поширеним у різних випадках є вислів «Στην υγεία!», яким бажають здоров'я при вживання будь-яких напоїв або під час дарування речей.

РОЗДІЛ 11

ΝΑΥΤΙΛΙΑ

Досить поглянути на мапу сучасної Греції, аби зрозуміти, яке значення в житті греків завжди мали море, морське узбережжя, а відтак рибальство й морські перевезення. Дійсно, за кількістю належних їй островів і загальною довжиною морських берегів Греція не має рівних у всьому світі.

Сила й таємниці моря віддзеркалені в давньогрецьких міфах, в описах далеких подорожей, а пізніше у візантійській і новогрецькій літературах. З морем пов'язані міфічні постаті Океана, Посейдона, Афродити, Нереея та численних нерейд, які, за віруваннями давніх греків, населяли води морів і річок. Значна частина «Іліади», а ще більше «Одіссеї», присвячені описам кораблів і морським подорожам героїв. Морська подорож до Колхіди за золотим руном складає основу давнього циклу про аргонавтів — команду героїв, які зголосилися допомогти Ясонові в його складній справі. За візантійської доби хроністи й мандрівники пишуть розлогі оповіді про далекі заморські країни, населені чудернацькими тваринами й дивовижними істотами.

Морська тематика лунає в народних новогрецьких піснях, казках і приказках.

Завдяки природній залученості греків до морських шляхів у них ще здавна було розвинуте мореплавство, яке дозволяло здійснювати далекі подорожі, колонізувати нові землі, боротися з ворогами й перемагати їх, розвивати торгівлю тощо. Починаючи з візантійських часів, грецький флот стає головною рушійною силою в розвитку торговельних відносин у Середземному та Чорному морях. Знищення Візантії 1453 р. і остаточне підкорення більшості народів басейну Середземного й Чорного морів турками-османами не зупинило розвитку грецького флоту як особливого явища економічного життя регіону. Греки — власники кораблів, шкіпери, матроси зберегли свою цінність і надалі, обслуговуючи замовників і купецтво з різних країн. На дивлячись на війни й політичні протистояння XVII—XVIII ст. грецький флот довго залишався одним з найчисленніших і успішних торгових флотів. Поразка османів у війні 1768—1774 рр. і відкриття Чорного моря для проходу суден різних країн надало нового поштовху для розвитку в регіоні грецького флоту, дарма, що не було власної держави й можливості мати свій прапор.

У XIX ст. після утворення Грецької держави питання розбудови національного флоту стає одним із найважливіших. Нова держава намагається залучити на свій бік усіх греків-власників великих морських кораблів, збудувати власні суднобудівні верфі, розвивати рибальство. За підтримки західноєвропейських держав відбувається модернізація флоту, перехід до парового судоплавства. Греції вдається втриматися серед провідних морських держав. Головними акваторіями для грецького флоту довго лишатимуться басейни Середземного та Чорного морів. Особливо прибутковою буде торгівля пшеницею з причорноморських портів: Одеси, Маріуполя, Таганрога, Бердянська. Згодом ареал грецьких морських перевезень значно розшириться — по-первах, до Британських островів, а далі — до обох Америк і Австралії.

У грецькій історіографії відзначається роль морської торгівлі у створенні національної буржуазії, яка була рушійною силою в боротьбі проти турецького панування на Балканах, сприяла заснуванню й діяльності культурно-просвітницьких закладів, виданню книжок і газет. Ця традиція була продовжена і в XX ст. Загальновідомі імена Євгенія Євгенідіса (1882—1954), Аристотеля Онасіса (1906—1975) та інших суднобудівників або судновласників, іменами яких вшановні різні суспільнокорисні заклади, фонди, стипендії тощо.

У сучасному глобалізованому світі грецький торговельний і пасажирський флот залишається одним із найпотужніших. І сьогодні значна частина торгових суден світу ходить під грецьким національним прапором.

Одним із пріоритетів грецького флоту є забезпечення перевезень між грецькими островами, для яких морські шляхи залишаються найбільш прийнятними способом сполучення.

Найголовнішими портами Грецької Республіки є Пірей, Рафіна, Салоніки, Александруполі, Парга, Іраклію, Рефімно (Крит), через які відбуваються як внутрішні, так і зовнішні пасажирські й вантажні перевезення.

РОЗДІЛ 12

ПАДІННЯ КОНСТАНТИНОПОЛЯ

У свідомості грецького народу стійко зберігається пам'ять про низку деяких найтрагічніших подій етнічної історії. Найвідомішою поза межами Греції є, звичайно, загибель Константинополя 29 травня 1453 р. Ця дата знаменує кінець візантійського періоду грецької історії і початок тривалої боротьби греків за неза-

лежність, під час якої формувалася вже інша, новітня нація, нова мова й культура.

В історичній пам'яті греків «падіння Константинополя» є символом втрати колишньої величі національної культури і тисячолітньої державності, які у свідомості народу непосредно пов'язані також із давньогрецьким періодом його розвитку. Так вибудовується стрижнева для сучасної грецької культури теза щодо тягlosti грецької традиції упродовж кількох тисяч років.

З історичного, культурологічного або етнологічного поглядів, усе це, звісно, значно складніше, але діюча в грецькому суспільстві міфологема сприяє консолідації народу в обороні національних інтересів, забезпечує виховання свідомих громадян, яким є чим пишатися й кому наслідувати, беручи за взірець ті чи інші події давньої історії.

Однією з таких доленосних подій була облога Константинополя з 6 квітня по 29 травня 1453 р. османським військом під проводом Мегмеда II Завойовника (1432—1481). Імператором Візантійської імперії на той час був Константин XI Палеолог (1405—1453), а сама імперія вже скоротилася до лише самого Царгорода з прилеглими районами та ще частини земель на Пелопонесі, де візантійці контролювали Містрас (інакше — Морея). В облозі з боку османів брали участь від 30 до 50 тисяч вояків. Захисники імперії були порівняно нечисленні — до 8—10 тисяч осіб, з яких близько половини — іноземні найманці або волонтери. Натомість кількість мешканців Константинополя вимірювалася сотнями тисяч, що змушує нас припустити значні помилки в соціальній політиці останніх імператорів, їхню неспроможність керувати суспільним життям столиці, а відтак забезпечити її захист.

Іноземна військова залога Константинополя була інтернаціональна. Більшу частину бійців складали «франки»: генузці, венеціанці, каталанці й провансальці. На боці імператора виступили також 600 особистих оборонців османського принца Органа Челебі (1412—1453), якій здавна був заручником у Константинополі, позаяк вважався за конкурента султана Мегмеда II.

Не дивлячись на несумірність військових сил, облога виявилася доволі важкою справою для нападників. З моря вхід до міста перекривав славнозвісний ланцюг, а на суші нападникам протистояли величні мури й оборонні вежі.

Султан Мегмед II двічі пропонував імператорові скласти зброю і здати місто під обіцянку не чіпати його родину й дозволити виї-

хати всім городянам. Сучасники подій зберегли для нащадків відповідь імператора: «Віддати тобі місто ані від мене залежить, ані від будь-кого з мешканців його: адже за спільним рішенням усі добровільно помремо й не пошкодуємо життя наше».

Останній і вирішальний наступ відбувся в ніч на 29 травня. Імператор Константин загинув під час бою. Частина населення зачинилася в храмі Святої Софії, плекаючи останню надію на Бога. Після знищення останніх захисників місто було віддано на розграбування, а населення позбавлено будь-яких прав і захисту. Згодом усі християни склали особливий шар населення Османської імперії, відокремлений за статусом від «вірних мусульман».

Падіння Царгорода стало першим кроком до остаточного знищення залишків Візантійської імперії: невдовзі були завойовані Трапезунд і Пелопонес, знищені або захоплені візантійські військові суда. Так, нарешті, османи убезпечили своє вільне просування на Захід.

В історичній пам'яті народу падіння Константинополя пояснюється зрадою: відкриттям прихованого входу до міста в одному з мурів. Це очевидна фольклорна інтерполяція. Насправді, загибель Візантійської імперії була наслідком низки об'єктивних обставин, які змінювалися упродовж століть. Дипломатичні хитрощі візантійців, а також їхні фортифікаційні здібності доволі довго і вже штучно уповільнювали процес занепаду імперії, але кінець був неминучий. Безпосередньою причиною успіху османів були нові гармати, які дозволили зруйнувати непохитні мури столиці і тим відкрити шляхи до прямого зіткнення, де все вирішували фізична сила й кількість бійців.

Наслідки падіння Царгорода були нерівнозначні для сучасників і надзвичайно різні для подальшої історії людства. Очевидно, що це була повна катастрофа для історичного еллінізму, від якої греки вже не оговтаються, попри всі антиосманські повстання й утворення незалежної Грецької держави на малій частині історично грецьких земель у 1829—1833 рр.

Водночас це був жаданий тріумф для Османської імперії, яка відтоді стала єдиною панівною силою на Близькому Сході, вільно спрямувала свої сили на загарбання Північної Африки, Балканського півострова, окремих країн Центральної і Південної Європи тощо. Не можна сказати, що ці останні не усвідомлювали наслідків просування османів на Захід. Але час, коли варто було допомагати Візантії, був утрачений. Поодинокі заклики до «хрестового»

походу й повернення Константинополя як християнського міста почали лунати не стільки після падіння самого Царгорода, скільки зі знищенням численних «латинських» володінь на Балканах у наступні роки. Заклики не були підтримані ані європейськими монархами, ані Католицькою Церквою.

Наступ османів спричинив масовий вихід освічених греків за межі імперії: до грецьких островів, до країн Західної і Східної Європи, що, в свою чергу, мало значний вплив на європейську культуру в цілому, додаючи елліністичного змісту так званому «Відродженню».

Знищення своєрідного символу й осередка грецької цивілізації, яким поза сумнівом був Константинополь, дуже швидко породило інші символи та ідеї, які були покладені в основу грецької «реконквісти», тобто «відвоювання». Від 1453 р. бере початок визвольна боротьба грецького народу за незалежність від турецького ярма, відлуння якої не вщухають і досьогодні. Усім грекам відомі слова, що стали втіленням народної мрії про повернення святинь Константинополя:

«Σώπασε κυρά Δέσποινα και μη πολυδακρύζεις, πάλι με χρόνους, με καιρούς, πάλι δικά μας θά'ναι» — «Замовкни, пані Деспіно (=Богородиця), і не плач багато, знову через роки й часи, знову будуть наші».

В історіографії падіння Константинополя зазвичай вважають за віху, що знаменує закінчення Середніх віків і початок Модерної, або Новітньої, доби.

РОЗДІЛ 13

РЕВОЛЮЦІЯ 1821 РОКУ, «25 БЕРЕЗНЯ»

У сучасній грецькій культурі закодована низка символів, що вже давно набули сакрального змісту і однаково зрозумілі для всіх греків, незалежно від їхнього місця проживання, політичних або конфесійних уподобань. До таких символічних, викарбуваних у серцях греків, понять належить вислів, який містить у собі вказівку на дату відліку нової грецької історії — 1821 рік — початок переможної боротьби греків за незалежність, яка закінчилася створенням Грецької держави. Ця боротьба увійшла в грецьку історіографію під назвою «революція 1821 року» — «η Επανάσταση του 1821», або скорочено — «То '21 (Είκοσι ένα)». Ідеологема є символом протистояння з Османською імперією і слугує наріж-

ним каменем у розбудові грецької державності упродовж усієї історії її незалежності.

Початку збройного повстання передували довгі роки підготовки, до якого долучалися широкі верстви християнського населення Османської імперії та представники світової грецької діаспори. Значного розголосу на Балканах набули просвітницька діяльність ченця Косьми Етолоса (1714—1779), а також твори суспільного діяча Ригаса Фереоса (1757—1798), який склав проект конституції для майбутньої незалежної держави, яка мала б об'єднати всі християнські народи Балканського регіону.

На початку XIX ст. одним із головних революційних осередків стає «Філікі Етерія» («Дружнє товариство»), заснована в Одесі в 1814 р. Провідну роль серед етеристів відігравали члени родини Іпсиланті, які переїхали з Молдови до Києва 1806 р. До числа етеристів належали сотні осіб на теренах Османської імперії, обізнаними з ідеями «Філікі Етерії» були вищі церковні ієрархи, настоятелі монастирів, старости сіл і місцеві можновладці.

22 лютого 1821 р. князь Олександр Іпсиланті (1892—1828) із загоном волонтерів перейшов кордони Валахії і проголосив початок повстання проти османів. Цей план «північного» повстання виявився невдалим. Після поразки в битві 7 червня 1821 р. князь був змушений відійти до Австрії, де був заарештований і пробув ув'язненим до 1827 р. Між тим, його звернення збудили греків на півдні Балканського півострова, на Пелопоннесі, де надалі й розгорталися головні події революції 1821 р.

Найбільш близьким, з культурологічного погляду, маркером до поняття «То '21 (Είκοσι ένα)» є інший вислів — «Είκοσι πέντε Μαρτίου» — «25 березня». Цей день є сьогодні національним святом Незалежності Грецької Республіки, адже саме 25 березня 1821 р., за переказами, митрополит Старих Патр Герман III (1771—1826) проголосив у Святій Лаврі в Калавриті священну війну за незалежність.

Найбільш «активна» фаза боротьби з турками припадала на 1821—1826 рр. У ній брали участь всі християнські народи Балканського півострова — на той час: греки, албанці (арнаути), волохи, болгары (македонці). У квітні 1827 р. на Національних зборах у Тризині правителем Грецької держави на сім років був обраний Іоанн Каподістрія (1776—1831). Османська влада докладала зусиль для того, щоб обмежити грецьку незалежність територією Пелопоннесу і не дати змоги грецьким військам просуватися на північ.

Завдяки діяльності Іонна Каподістрії вдалося відстояти частину континентальної Греції й затвердити нові кордони в 1829 р. Низка міжнародних договорів 1829—1833 рр. остаточно утверджують незалежність Греції, але у вигляді монархії на чолі з баварським принцем Оттоном I (1815—1867).

Попри загальну героїзацію революції 1821 р., конкретні події національно-визвольної боротьби та першопочатки грецького державотворення викликають і досі багато дискусій і різних оцінок з боку як пересічних громадян, так і знаних науковців. Разом з тим, подальша тривала боротьба з турками, поразки й перемоги, внутрішні громадянські конфлікти, політичні сварки, зради й героїзм окремих осіб — становили й становлять невичерпне джерело для витворів образотворчого мистецтва, поезії, прозових творів, наукових розвідок і повсякденних диспутів для всіх наступних поколінь.

РОЗДІЛ 14

МАЛОАЗІЙСЬКА ПОРАЗКА

Нова грецька нація поставала на руїнах Візантійської імперії як другорядна християнська «райя» під владою нових господарів малоазійського і балканського просторів — турків-османів. Лише після повстання 1821 р. частина греків спромоглася здобути незалежність. Проте новостворена у 1829—1833 рр. самостійна держава охоплювала лише незначну територію, беручи до уваги простори поширення греків ще за класичної Давньої Греції. Навіть після територіальних змін, що відбувалися впродовж ХІХ — початку ХХ століть, поза межами Грецького королівства, зокрема в Османській імперії, проживало близько двох мільйонів греків-понтійців, які плекали надію на воз'єднання в єдиній державі. Цей простий факт, а також споконвічна народна мрія про те, що «Константинополь буде нашим», повсякчас спонукали грецьких політиків і керманців Грецького королівства до створення проектів відновлення контролю над колишніми «грецькими» територіями і відтворення Візантійської імперії.

Протистояння різних держав упродовж I Світової війни виявилось, по-первах, сприятливим для греків, які виступили на боці Антанти. Османська імперія, що входила до австрійсько-німецької коаліції зазнавала поразки від російських військ, які окупували північно-східні частини Туреччини, контролювали Карс, Трапезунд і Східну Анатолію. Християнське населення радо вітало

визволителів і встановлювало самоуправління. На хвилі різноманітних націоналістичних і революційних рухів понтіїці зробили спробу заснування Понтійської держави, до якої мали увійти колишні території Трапезундської імперії, частина Великої Вірменії, а також окремі регіони кавказького узбережжя, де грецьке населення відіграло провідну роль в організації суспільного життя.

Між тим, Лютнева революція в Росії, а пізніше жовтневий переворот 1917 р. призвели до термінового виводу російських військ з території Туреччини. Разом із військами до Росії на еміграцію почали тікати десятки тисяч греків-понтійців і вірмен. На їхніх землях відновлювалася османська влада, а християнське населення зазнавало жорстоких репресій.

Цими обставинами, а також очевидною слабкістю Османської імперії скористався грецький уряд. У травні 1919 р. грецькі війська висадилися на західному узбережжі в зоні так званого «нашого Сходу (η Καθ' ημάς Ανατολή)» і почали стрімко просуватися вперед, намагаючись захопити всі «християнські» території. Однак низка соціальних революцій в країнах Східної та Центральної Європи, закінчення війни, економічна криза порушили колишні дипломатичні домовленості й союзи, призвели до суттєвого перегляду кордонів і створення нових зон військового та економічного впливу великих держав. До того ж в Османській імперії набував сили антимоноархічний політичний рух «молодих турків», який очолив Мустафа Кемаль Ататюрк (1881 — 1938). На тлі цих важливих міжнародних чинників і внаслідок політичних змін у самому Грецькому королівстві військова операція греків у Малій Азії не була підтримана колишніми союзниками. Плани понтіїців на створення незалежної держави, не дивлячись на певні дипломатичні успіхи, теж не тільки не були привабливими для сусідніх держав, але й містили для них пряму загрозу. Очевидно, що йшлося про повний розпад Османської імперії і переділ політичної карти Кавказу, до чого не були готові «великі сили» Європи, а також Радянська Росія, яка активно підтримала Кемалю Ата-тюрка.

Як наслідок, грецька армія зазнала нищівної поразки від «младотурків» і мусила терміново влітку 1922 р. тікати через ті самі західні «грецькі» порти, які їй так радісно перед тим вітали.

Під час евакуації військових грецький уряд виявив повну байдужість до місцевого християнського населення, яке сподівалося на воз'єднання етнічних земель. Усвідомлюючи страшні наслідки повернення турецького панування, що їх уже відчули християни

Карсу й Трапезунду, мешканці Смирни та інших грецьких міст західного узбережжя намагалися в будь-який спосіб тікати, аби уникнути знищення. Передові загони турків уже почали масові вбивства населення «нашого Сходу», а тим часом грецькі військові кораблі байдуже посунули до берегів Еллади.

Через своєчасні повідомлення західних дипломатів і свідків етнічних погромів події набули міжнародного розголосу. Військові кораблі західних держав розпочали на свій розсуд вивозити християнське населення. Пізніше до них приєдналися і грецькі суда. Події, що відбувалися на теренах Малої Азії 1922 р. були названі греками «Малоазійською катастрофою».

Жорстоке ставлення турецької влади до християнського грецького населення стало предметом міжнародних перемовин. 24 липня 1923 р. в Лозанні було підписано договір про «обмін населенням» між Грецьким королівством і Туреччиною, за яким до Греції мали виїхати всі греки, окрім мешканців Константинополя, а до Туреччини мали переїхати всі турки, за винятком мешканців Західної Фракії. Насправді, на той час греків у Туреччині вже майже не було: більше мільйона осіб виїхало негайно після відходу грецької армії, десятки тисяч були інтерновані й знищені турками в таборах. Загальна кількість біженців з Туреччини становила близько 1, 5 мільйонів.

Відтоді питання визнання дій турецької влади геноцидом проти понтійських греків і вимога щодо відшкодування матеріальних збитків залишаються нагальними для всіх грецьких політиків.

Переселення до Грецького королівства такої значної кількості загальноспоріднених за мовою й культурою, але разом з тим значною мірою «іноземних» греків (понтійців, каппадокійців, караманлійців) вважається за один з найважливіших чинників формування грецької нації в ХХ ст. та її сучасної новогрецької культури.

РОЗДІЛ 15

ДЕНЬ «ОХІ» ТА «ОКУПАЦІЯ»

За планами італійських фашистів на чолі з Беніто Муссоліні (1883—1945) Грецьке королівство з кінця 1940 р. мало перейти під зовнішнє управління Італії і слугувати базою для просування італійських інтересів у північній Африці. Це відповідало планам керівників Третього Рейху, узгодженого з їхніми союзниками — з Угорщиною і Болгарією. Ранок 28 жовтня 1940 р. Посол Італії в Грецькому королівстві передав особисто прем'єр-міністру Іоанно-

ві Метакса (1871—1941) ультиматум уряду Італії з вимогою надати доступ італійським військам для вільного пересування грецькими теренами і контролю над головними транспортними центрами країни. За спогадами посла, прем'єр-міністр відповів: «Отже, це війна», і відмовився від переговорів. Ця відмова греків від добровільного підкорення загарбникам у тогочасних афінських газетах була сформульована як «Ні (Οχι) [вимогам фашистів]» і в такому символічному вигляді зберігається в грецькій культурі і народній свідомості, а також у сучасних політологічних дискурсах.

Зустрівши твердий політичний опір, італо-албанські сили в Північному Епірі перейшли в наступ, але були зупинені грецькими військовими. Воєнні дії й намагання прорвати грецький фронт тривали до кінця березня 1941 р. і закінчилися повною поразкою італійсько-албанських збройних сил.

Мусоліні був змушений визнати поразку і звернутися по допомогу до Німеччини. 6 квітня 1941 р. розпочався новий наступ на тому самому фронті, але вже разом з німецькими військами. Невдовзі німці атакували північну Македонію і Крит. У травні вже вся Греція була окупована й поділена на зони підпорядкування окупаційним військам. Більшу частину країни контролювали італійці, північно-східний регіон — болгари, а найнебезпечніші гірські райони Криту й Македонії перебували під контролем німецьких військ. Король Греції та уряд виїхали з країни і формально приєдналися до антигітлерівської коаліції.

У країні з перших днів окупації поширювався рух опору. Окрім міських терористичних груп існувало безліч партизанських загонів, що ховалися у важкодоступних гірських районах. Частина колишніх військовослужбовців воювала проти гітлерівської коаліції поза межами Греції разом із британськими і французькими військами. Окупація мала тяжкі наслідки для народу, десятки тисяч померли від голоду, оскільки були порушені торгово-економічні зв'язки й занепадала промисловість. Загальнонародний опір викликав терор з боку окупантів, подекуди мали місце масові страти й знищення окремих сіл.

Через надмірні втрати на східному фронті й висадку союзників у Франції та Італії німецько-італійські військові почали ще з літа 1944 р. поступово відходити з території Греції, а в жовтні німці залишилися тільки на Криті та окремих островах. Таким чином, більшість районів Греції була звільнена самими греками, і було запроваджено щось на кшталт самоврядування. Однак

політичні розбіжності між озброєними загонами, різне бачення майбутнього Греції, зокрема ставлення до короля Георга й загалом до монархії, часто призводили до кривавих зіткнень між різними політичними силами, фізичного усунення ватажків загонів і керівників громадських рухів.

За усними домовленостями між союзниками — Великою Британією, Сполученими Штатами Америки та Радянським Союзом, Греція підпадала під майбутню зону впливу Великої Британії. Як наслідок, до кінця 1944 р. ключові міста Греції були фактично окуповані британськими військовими силами, а до влади прийшли «пробританські» налаштовані політики.

РОЗДІЛ 16

ГРОМАДЯНСЬКА ВІЙНА 1946—1949 РР.

Після звільнення території Греції від німецьких загарбників та їхніх союзників восени 1944 р. колишні учасники народного Опору опинилися в невизначеному стані щодо майбутнього: більшість тяжіла до комуністичної ідеології, але навіть у самій компартії не було єдності стосовно визначення її поведінки в нових обставинах. Частина з них сподівалася на побудову держави на кшталт Радянського Союзу шляхом установлення військової диктатури. Очевидно, що їм протистояли як «праві» сили, так і більш помірковані «ліві», схильні до співіснування різних політичних партій в парламенті Греції, а також до розмаїття економічного життя. Між тим, у більшості регіонів Греції після виводу окупаційних військ панували безлад і самоуправство.

Британська військова адміністрація вже з листопада 1944 р. контролювала Пірей та Афіни — центри економічного та політичного життя країни, сприяла поверненню до влади старих політиків, які під час війни перебували на еміграції, зокрема прихильників короля Георга II (1890—1947). Новий уряд оголосив ультиматум усім учасникам комуністичного Опору з вимогою скласти зброю до 10 грудня. У відповідь комуністи призначили на 2 грудня в Афінах всенародний мітинг, але не одержали дозволу на його проведення. Спроба вивести на мітинг тисячі людей закінчилася кривавими бійками, у яких брали участь британські війська. На Різдво до Афін прибув прем'єр-міністр Великобританії Уїнстон Черчилль (1874—1965), але змушений був терміново залишити місто через збройні сутички, які тривали до 11 січня 1945 р.

Після довгих політичних перемовин усі сторони дійшли компромісу щодо проведення роззброєння. Відтак, за угодою, підписаною у Варкзі 12 лютого 1945 р., усі прихильники компартії Греції й колишні бійці Опору мали скласти зброю, передати її державним уповноваженим і перейти до цивільного життя. Усім протестувальникам була обіцяна амністія за політично вмотивовані (але не карні) вчинки, гарантовані громадянські права й свободи, проведення всенародних референдумів і справедливих виборів.

На жаль, роззброєння послужило сигналом владі на вичищення суспільства від «зайвих» елементів, якими почали стрімко заповнюватися в'язниці й «табори», що їх поспіхом організували всюди, де можливо. Почалися процеси проти колабораціоністів, військових злочинців і зрадників. За цих умов колишні бійці Опору дуже часто ставали жертвами несправедливих звинувачень або навпаки занадто завзято переслідували інших громадян. Наявність у населення значної кількості вогнепальної зброї загострювала відносини між конкуруючими угрупованнями, а бессилля влади контролювати віддалені міста й села мало наслідком продовження безладу. Загалом упродовж 1945 р. ліві сили постійно програвали в боротьбі за владу в регіонах і поповнювали лави ув'язнених. Цей період одержав у грецькій історіографії назву «білого терору».

У лютому 1946 р. Компартія мала приймати рішення щодо методів подальшої боротьби і звернулася за порадою до Москви. Відповідь була на користь мирної форми боротьби і насамперед участі компартії у парламентських виборах 31 березня 1946 р. Натомість Центральний Комітет КПГ вирішив бойкотувати вибори й закликав до цього весь народ. У ніч з 30 на 31 березня група з 33 озброєних осіб здійснила напад на військову залoгу села Літохро й вбила 11 осіб. Це було формальним порушенням миру й початком громадянської війни.

За різними оцінками, звернення комуністів щодо бойкотування парламентських виборів підтримали до третини виборців. Обраний Парламентом «правий» уряд значною мірою спирався на присутність у Піреї окупаційних британських військ і проводив політику реставрації монархії. Недолуга економічна політика цього уряду, масові арешти й страти колишніх бійців Опору й комуністів призводили до зростання кількості актів громадської непокори, суспільних заворушень і прямих збройних конфліктів. 1 вересня 1946 р. за результатами референдуму Греція відновила

монархію на чолі з королем Георгієм II, що додало ще один привід для посилення боротьби з урядом.

У полум'ї Громадянської війни «ліві», прокомуністично налаштовані сили Греції виступали проти монархістів, консервативної та поміркованої частини суспільства, проти обраного уряду, підтриманого Великою Британією та США. Допомога цих останніх була вагомою, а, можливо, й вирішальною. 1947 року до Грецького королівства була застосована доктрина Трумена, а пізніше план Маршала. Завдяки цьому держава одержала значну економічну й військову допомогу, яка сприяла придушенню комуністичного руху.

Війна одержала в грецькій історіографії назву «Громадянська» (Εμφύλιος) і стала однією з кількох найтрагічніших і доленосних подій в історії грецького народу ХХ ст. Наслідком її були не тільки значні прямі людські втрати (понад 30 000), але й більше за півмільйона переміщених осіб, десятки тисяч біженців, масове вивезення закордон дітей з територій, охоплених військовими сутичками. Зокрема тільки до країн соціалізму вивезли понад 20 000 дітей віком від 3 до 14 років, ще тисячі дітей були розсіяні по Греції під опікою різних благодійних закладів.

Військові сутички тривали до 30 серпня 1949 р. У них брали участь до 30 000 бійців Опору, серед них значна кількість юнаків до 20 років і жінок. Проти них діяли частини регулярної армії, загальною чисельністю понад 200 000. Серед головних причин поразки повстанців були: надто революційні погляди керівництва компартії на майбутній суспільний устрій держави, ізоляція великої кількості прихильників комуністичної ідеології упродовж 1945 р. у в'язницях і таборах (десятки тисяч осіб), невважена національна політика, відсутність розуміння з боку більшості населення, а відтак допомоги в харчуванні й наданні житла, брак боезапасу, медикаментів, кадрові втрати, недоліки керівництва та ін. Остаточна поразка під Граммо на кордоні з Албанією 25—29 серпня 1949 р. змушує командування повстанців прийняти рішення про припинення дії на території Греції всіх своїх військових формувань та вихід на еміграцію до країн соціалізму. У зверненні від 15 жовтня 1949 р. йдеться про «тимчасове» складання зброї задля «уникнення знищення країни».

Основними пунктами виходу біженців були кордони з Болгарією та Албанією, а місцями їхньої подальшої концентрації країни так званого соціалістичного табору: Польща, Румунія, Угорщина,

Чехословачія, республіки Радянського Союзу. Усі біженці вважали, що їхнє перебування за межами Греції є тимчасовим і готувалися до повернення після наступних виборів до Парламенту або очікуваного ними всенародного повстання. Однак так не сталося, тому в містах їхнього розселення згодом були організовані грецькі школи, видавництва й культурні центри, видавалися газети. Відповідно до зміни політичної кон'юнктури в Греції та в державах, що надавали їм прихисток, емігранти поступово поверталися на батьківщину. Після повалення в Греції диктатури «чорних полковників» 1974 р. повернення набуло масового характеру, але загалом тривало майже до кінця 1980-х років.

У Греції після закінчення Громадянської війни тисячі її учасників, а також численні прихильники лівих партій або підозрювані в цьому були ув'язнені або інтерновані в межах Греції у спеціально облаштовані зони відчуження, переважно на малопродатні для життя або малонаселені острови. У тій чи іншій формі політичні або економічні утиски колишніх учасників Громадянської війни й прихильників лівої ідеології продовжувалися до 1974 р., а суспільні наслідки відчуваються й досі.

РОЗДІЛ 17

«ЧОРНІ ПОЛКОВНИКИ»

Наприкінці 1950 — на початку 1960 років суспільно-політичне життя Грецького королівства нібито почало нормалізуватися. Загальноєвропейським трендом ставали внутрішнє національне примирення, подальша політична та економічна інтеграція країн Західної та Центральної Європи, до якої з 1963 р. прагнув долучитися й грецький уряд. Між тим, формальна демократизація суспільства надавала більше можливостей також старим «ідеологічним ворогам» держави — комуністам, ще недавнім учасникам Опору, а також усім прихильникам лівих поглядів. В умовах «холодної війни» з країнами соціалістичного табору усе це викликало занепокоєння в консервативних політичних колах Греції. На підтримку консервативних політиків виступали офіційні представники окремих держав, насамперед США. У період 1964—1967 років стали очевидними суперечки між представниками різних суспільних кіл щодо бачення майбутнього Греції. Політичні протистояння призводили до наглих змін в уряді і втручання короля Константина II (1940—). Поступово у збройних силах країни визріла група консервативно налаштованих офіцерів, які планували

усунення від влади «демократів» шляхом військового перевороту. Напередодні парламентських виборів, призначених на 28 травня 1967 р., на яких консерватори могли зазнати поразки, було прийнято рішення про відсторонення діючого уряду.

21 квітня 1967 р. заколотники спрямували до столиці десятки танків і захопили Міністерство оборони. Три полковники — Георгій Пападопулос (1919—1999), Сильянос Паттакос (1912—2016) і Ніколай Макарезос (1919—2009), очолили переворот. Для встановлення контролю в державі була використана директива НАТО на випадок загрози вторгнення з боку Радянського Союзу. Відтак, по всій країні був проголошений військовий стан. Спроба короля Константина ініціювати «рух спротиву» заколотникам виявилася невдалою і в грудні 1967 р. він залишив палац і з родиною виїхав до Італії.

Переворот у Греції викликав велике занепокоєння в Європі та й в усьому світі. Попри те, що за лаштунками подій в Греції були й закордонні ігроки, визнання легітимності нових керманичей країни навіть з боку США прийшло не одразу.

Режим хунти «чорних полковників», як їх охрестили в народі, запам'ятався насамперед через жорстокі репресії щодо супротивників режиму, які розпочалися вже в день перевороту. Загалом за доби диктатури були кинуті за ґрати або в новостворені концентраційні пункти й табори більше 2 тисяч людей, десятки були жорстоко забиті агентами влади або зникли. Упродовж семи років не зупинялися судові процеси над громадянами за вигаданими звинуваченнями. Страждали не тільки конкретні противники диктатури, але й колишні політичні в'язні, бійці Опору 1941—1944 років, усі підозрювані в лівих поглядах. Масово звільняли з адміністративних, військових, науково-освітніх посад усіх, хто міг викликати підозру в нелояльності стосовно режиму полковників. Уже 28 квітня 1967 р. хунта вимагала зректися престолу архієпископа Афінського і всієї Еллади Хрисостома II (1880—1968), але через його відмову мусила незаконно усунути канонічних і призначити нових «зручних» митрополитів, скликати неканонічний Синод для обрання нового архієпископа Єронима (1905—1988). Так виникло політичне протистояння ієрархів усередині Елладської Автокефальної Церкви. Породжені ним церковні конфлікти тривали наступні 20—25 років.

Народ відповідав на новели хунти масовими протестами, організацією рухів спротиву, замахами на життя диктаторів і теро-

ристичними актами, які з плином часу набували все більшого поширення. Особливо популярним методом боротьби було виготовлення саморобних вибухівних пристроїв («коктейлів Молотова»), які активісти жбурали в урядові офіси, пам'ятники, окремих чиновників тощо.

Порушення громадянських прав і свобод викликало занепокоєння в країнах Європейського Союзу, асоційованим членом якого вже була Греція. Після низки офіційних протестів і звернень до уряду полковників з боку країн ЄС у 1969—1971 рр. Греція остаточно відмовилася від свого попереднього наміру і членства в Раді Європи.

Гуманітарна політика за доби хунти була нищівною для низки галузей, які вже греки почали реформувати, підлаштовуючись під європейське законодавство. Так, зокрема, за роки диктатури Афіни та інші міста Греції позбулися сотень архітектурних пам'яток та визначних місць, знищених задля будівництва нових адміністративних будівель або торгових центрів, до шкільних підручників була повністю повернена катаревуса — книжна мова, яка вже почала поступатися димотиці через розпочаті в 1960-і роки освітні реформи.

Натомість стан економіки країни за часи диктатури дещо покращився, оскільки продовжувалася загальна тенденція до росту виробництва. Зменшилося безробіття, і уряд вдався навіть до залучення робітників із-за кордону. Ця відносна стабілізація економічного життя була однією з причин нейтрального ставлення до диктатури полковників з боку більшості населення. Разом з тим, як унутрішня, так і зовнішня політика режиму були нестабільні. Весь час змінюються міністри й урядовці, не завжди складаються стосунки навіть з країнами партнерами по НАТО й найближчими сусідами.

У 1973 р. Георгій Пападопулос вирішує відмовитися від формального статусу «регента» та остаточно скасувати монархію, перетворюючи Грецію на Президентську республіку, в якій він мав би стати першим президентом терміном на 8 років. Між тим, визрівають потужні сили спротиву всередині самої системи. Найбільш гучним викликом для диктатури був заколот вищих морських офіцерів, завчасно, 21 травня 1973 р., розкритий агентами безпеки. Зазнаючи поразки, один з військових кораблів Греції під командуванням заколотників запросив політичного притулку в Італії.

Студентські протести, що тривали з початку року, вибухають у листопаді захопленням будівлі Політехніки і закликом до пов-

стання. Проти студентів застосовують поліцію та важку техніку. Це викликає обурення мешканців Афін і внутрішню політичну кризу серед «полковників».

Користуючись політичною кризою та вже очевидною непопулярністю президента й керівника хунти Георгія Пападопулоса, інший член команди «чорних полковників» бригадний генерал Димитрій Іоаннідіс (1923—2010) 25 листопада 1973 р. здійснює «свій» власний переворот і встановлює «нову» диктатуру. На вулиці Афін знову виїжджають танки, а мовчазному народові з гучномовців проголошують про повернення до захисту ідеалів попереднього перевороту — «революції 21 квітня».

Новим президентом Республіки стає генерал Федон Гізікіс (1917—1999), а сам Димитрій Іоаннідіс залишається «невидимим диктатором» або «прихованим» керівником країни. Ця нова диктатура була ще гірша за попередню — знову були заарештовані або вислані за межі країни сотні громадян, навіть тих, хто був уже амністований колишньою владою.

Тривала це «нова» диктатура Димитріса Іоаннідіса недовго й нагадувала швидше фарс, ніж трагедію. Головна мета «прихованого» диктатора полягала в усуненні президента Кіпру архієпископа Макарія III і приєднанні острова до Грецької Республіки. Однак утручання грецьких військових сил у справі Кіпра 20 липня 1974 р. було великою стратегічною помилкою, яка спричинила вторгнення військ Туреччини на північ острова, що, в свою чергу, порушило хиткий баланс сил і думок серед керівників хунти й членів уряду. 23 липня 1974 р. «чорні полковники» прийняли рішення передати владу цивільним політикам. Держава опинилася без керівних органів влади. 24 липня 1974 р. з Парижу терміново прибув до Афін колишній (1955—1963) прем'єр-міністр Греції Константин Караманліс (1907—1998). Так почалася перехідна доба «метapolітєвсі» (μεταπολίτευση), під час якої в Грецькій Республіці здійснювалися демократичні перетворювання, реабілітація засуджених, повернення політичних біженців, економічні й політичні реформи, які відкрили країні шлях до Європейського Союзу.

25 липня 1975 р. розпочався судовий процес над членами хунти. Уже 29 серпня були оголошені три смертні вироки «полковникам», решта військових були позбавлені посад і військових звань.

Диктатура 21 квітня 1967 р., або «революція 21 квітня», як її називали «чорні полковники», була останньою спробою реваншу консервативних правих кіл, спробою нав'язати суспільству тоталітаризму.

літарний соціальний устрій і суцільний ідеологічний контроль. Боротьба з режимом хунти стала продовженням демократичних рухів минулого, в яких помітну роль відігравала комуністична партія Греції. Роки диктатури закріпили суспільну вагу компартії, яка відтоді залишається однією з найупливовіших політичних партій країни. Лібералізація грецького суспільства в період «метаполітевсі» мала одним із наслідків повну легітимізацію комуністичної партії, а разом з нею інших лівих рухів, які стали повноцінними учасниками політичного життя країни. Утім, помірковані громадяни тодішньої Греції приставали до однієї з двох нових партій, заснованих 1974 р. Ними були консервативна партія «Нова демократія» (Νέα Δημοκρατία) і ліберальна «Всегрецька соціалістична партія» (ΠΑΣΟΚ). Саме ці дві партії взяли на себе відповідальність за проведення реформ та остаточну інтеграцію Грецької Республіки до Європейського Союзу.

Період диктатури і протести студентів породили низку символів-концептів сучасної грецької культури, яка зберігає пам'ять про події 1967–1974 років.

РОЗДІЛ 18 «ПОЛІТЕХНІКА»

Студентський рух у Греції початку 1970-х років був своєрідним відлунням подій кінця 1960-х, які мали місце в багатьох країнах Західної Європи і в США. Загалом участь молоді як рушійної сили нових суспільних перетворень зростала в усьому світі, а осередками протестів дедалі частіше ставали навчальні заклади.

З початку 1973 р. набирають сили протести грецької молоді проти хунти «чорних полковників». Студенти захоплюють приміщення своїх університетів і влаштовують мітинги, закликаючи владу припинити репресії проти народу і відновити громадянські права. Різного роду акції протесту тривали до осені, коли окремі групи радикально налаштованої молоді вирішили об'єднатися й спробувати ініціювати створення загально національного руху спротиву.

14 листопада 1973 р. студенти Мецовського політехнічного університету (Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο) в Афінах захопили територію університету і проголосили початок повстання проти хунти. Була навіть створена радіостанція протестувальників, які назвали себе «Вільними в облозі» («Ελεύθεροι Πολιορκημένοι»). У своїх радіозверненнях студенти закликали народ вийти на боротьбу. Їхні яскраві промови були почуті не тільки в Греції, але й в інших країнах.

Невдовзі почалися заворушення в інших районах Афін, подекуди з'явилися барикади, відбувалися сутички мітингувальників із поліцією, яка застосувала сльозогінний газ і не гребувала побиттям жінок і підлітків.

Влада вимагала від усіх учасників протестів припинити маніфестації й розійтися. Між тим, стає очевидною підтримка студентів з боку пересічних містян. До будинку Політехніки на знак солідарності з «дітьми» городяни приносять одяг, їжу, медикаменти. 15—16 листопада на вулицях Афін з'являються посилені загони поліції і броньовані автомобілі, працюють групи снайперів, які відстрілюють активістів. У ніч проти 17 листопада студентам наказують звільнити територію університету, але вони відмовляються. Тоді за наказом керівництва до місця подій вирушають танки й руйнують один із мурованих в'їздів до Політехніки. Тим часом з іншого боку накопичуються значні сили поліції для витіснення або арешту протестувальників. З початком операції «зачищення» і в'їздом танків студенти починають виходити з території Політехніки через визначені поліцією коридори. Тогочасна влада намагалася приховати кількість жертв і постраждалих 14—17 листопада 1973 р. Лише за пізнішими розслідуваннями було встановлено, що кількість убитих під час студентських протестів склала щонайменше 24 особи, близько ста осіб були поранені.

Після відставки «чорних полковників» у липні наступного, 1974 р., і створення цивільного уряду постало питання щодо розслідування подій біля Афінської політехніки, які додалися до низки інших злочинів хунти. 30 грудня 1974 р. були оголошені додаткові вироки вже засудженим колишнім урядовцям за судовим розглядом подій 14—17 листопада на території Політехніки. Були засуджені вперше або одержали додаткові вироки ще 20 осіб.

Події навколо Афінського політехнічного університету були несподіванкою для грецького політикума. По-перше, це був перший значний виступ грецьких студентів і молоді проти державної влади як такої. По-друге, несподіваною для уряду була підтримка студентів з боку пересічних громадян і неприйняття з боку грецької спільноти застосування насилля проти власного народу. Не дивлячись на те, що сама подія 17 листопада 1973 р. була нетривалою в часі і майже не мала безпосередніх наслідків, вона готувала владу до усвідомлення факту несприйняття народом диктатури, її нежиттєздатності в нових умовах. З цього погляду, пізніша добровільна відставка хунти була наслідком її розуміння того, що

вона вже втратила своїх захисників усередині країни і не може розраховувати на підтримку з боку поліції та армії.

З 1981 р. день 17 листопада відзначається на державному рівні як річниця студентського повстання.

РОЗДІЛ 19 ДІАСПОРА

Греки належать до тих народів світу, в яких кількість осіб, що живуть за межами історичної батьківщини, значно перевищує кількість сучасного населення того регіону або держави, звідки колись виїжджали їхні предки. Цей факт зазвичай унеможливорює масове повернення таких народів на батьківщину і з плином часу вони створюють за межами своєї історичної території власні національні культурні осередки для збереження конфесійних, мовних та інших традицій.

У XX—XXI ст. такі національно-культурні осередки мають здебільшого формалізований характер, налагоджені зв'язки з історично рідними регіонами, країнами, з їхніми громадськими або державними органами. У багатьох державах організують спеціалізовані органи підтримки зв'язків із співвітчизниками за кордоном. Так, у Грецькій Республіці з 1983 р. існує Головний Секретаріат Закордонного Еллінізму (Γενική Γραμματεία Απόδημου Ελληνισμού), а греки, що розселилися ледь не по всіх країнах світу, утворили світову Раду (Συμβούλιο Απόδημου Ελληνισμού), яка з 1995 р. регулярно проводить з'їзди делегатів з різних країн.

Неможливість масового повернення греків на батьківщину не суперечить бажанням окремих осіб або й навіть груп переселитися або повернутися до Грецької Республіки, яка належить до тих держав, що визнають «право етнічного походження», а відтак надають юридичні можливості до репатріації.

Утім, головна мета «зарубіжних греків» — створення сприятливих умов для розвитку місцевого еллінізму, всляке зміцнення зв'язків з батьківщиною, співпраця греків усіх країн у царині культури й просвіти задля збереження національної ідентичності в будь-якому місці земної кулі.

Загальне поняття «грецька діаспора» застосовується насправді для найменування низки різних за походженням і сучасним станом груп населення, що мешкають за межами Грецької Республіки. Типологічно в грецькій діаспорі можна виокремити дві головні частини: 1) компактні поселення грецького за походженням населення, яке повністю або частково зберігає рідні мови та інші ет-

нічні ознаки; 2) розсіяні по різних країнах громадяни грецького походження, об'єднані на суспільних засадах з метою підтримки й збереження національної свідомості, історичних зв'язків з Грецією або заради ознайомлення з грецькою культурою.

Компактні територіальні поселення греків за межами Грецької Республіки досьогодні збереглися в Південній Італії, в українському Надазов'ї, на Кавказі (в Російській Федерації та інших країнах), в Албанії і значно меншою мірою в Туреччині та країнах Близького Сходу й Північної Африки. Усі вони є залишками колишніх давньогрецьких колоній або наслідками грецької етнічної експансії, що колись охоплювала значні простори Середземномор'я й Причорномор'я. Ще нещодавно, в ХХ ст. були остаточно знищені або занепали окремі міські осередки греків, які здавна оселялися посеред інших народів. Декотрі з таких громад існували понад тисячу років: Александрія, Константинополь, Марсель. Тривалість інших менша, але також визначна: Венеція, Ніжин, Таганрог, Одеса тощо. Дискусійними є питання про належність до грецької діаспори таких груп, як калаші в Пакистані, а також інших негрекомовних (тюркомовних, арабомовних) «греків», які зберігають певні загальногрецькі риси або грецьку самосвідомість, попри очевидну зміну мови й релігійних поглядів.

Найбільш активною частиною світової грецької діаспори є нащадки «трудова» емігрантів, які виїжджали з Греції упродовж ХІХ—ХХ ст. Зазвичай саме вони підтримують тісні зв'язки зі своїми родичами в Греції, переймаються її політичним і суспільним життям, намагаються зберегти свою «грекуватість» у сучасному світі. Найпотужніші грецькі громади проживають у США, Німеччині, у країнах Британської співдружності.

В особливих умовах перебуває понтійська діаспора, яка зберігає свою власну національну ідентичність і водночас є складовою частиною світової грецької спільноти. Так, поза межами Грецької Республіки понтійці позиціонують себе як греки і беруть участь у відповідних громадських організаціях по зв'язкам із співвітчизниками. Разом з тим, у самій Греції понтійці є носіями виразних характеристик, які відокремлюють їх від інших греків, внаслідок чого утворюється своєрідна понтійська діаспора всередині грецького суспільства.

В Україні представлені різні типи грецької діаспори. Південне узбережжя Чорного моря здавна було колонізоване вихідцями з грецьких міст, пізніше південні райони Кримського півострова входили до складу Візантійської імперії. За нової доби українські

міста слугували притулком для багатьох переселенців і біженців з Османської імперії. Так поступово утворилася грецька діаспора України, представлена сьогодні в більшості великих міст країни грецькими національними товариствами, а в Надазов'ї значною кількістю сільського населення.

Майже всі місцеві (міські, сільські) грецькі товариства України об'єднані у Федерацію грецьких товариств України, яка підтримує тісні зв'язки з державними органами й громадськими організаціями Грецької Республіки, з Радою Закордонного Еллінізму, сприяє культурному розвитку українських греків, їхній інтеграції до сучасного «грецького світу».

РОЗДІЛ 20 ЕМІГРАЦІЯ

Питання міграції населення, зокрема біженців, що знову так гостро постало в останні десятиріччя в Європі, насправді відоме від початку людства, яке стрімко поширювалося по всій землі, тікаючи від собі подібних або в пошуках каращої долі. У грецькій культурі і перше, і друге явища знаходили образне втілення ще в давніх міфах про морські подорожі. Проте масовий вихід давніх греків з континенту та островів у пошуках нових земель у Середземномор'ї або Причорномор'ї, що відбувався в VIII—VI ст. до Р.Х. одержав назву Великої грецької колонізації. Поступово значні групи грецького населення утворилися на півдні Італії, на Сіцилії, майже по всій Малій Азії, в Криму й загалом на узбережжях Середземного та Чорного морів. Серед найвідоміших грецьких міст тієї доби Марсель на півдні сучасної Франції, Александрія в Єгипті, Ольвія в Північному Причорномор'ї, Херсонес у Криму та ін.

Нащадки тих давніх колоністів подекуди збереглися й дотепер, хоча більша їх частина була знищена часом і бурхливими історичними подіями. Давню земельну або колоніальну еміграцію треба відрізнити від пізнішої політичної, торгової, а далі від ще пізнішої й сучасної — економічної. Ця остання переважає в сучасному світі. Окремо вирізняються такі явища як депортація, коли людей змушує переселитися влада, а також особиста еміграція, коли людина не стільки прагне до кращого життя, скільки мусить тікати заради фізичного виживання.

Політична еміграція була відома ще в Давній Греції, коли через низку суспільних, властиво — політичних, у сучасному розумінні

слова, обставин із міст-держав виганяли окремих осіб, які мусли шукати прихистку в інших полісах або заморських колоніях.

Проте бували часті, коли політична еміграція набувала масового поширення. Так, велика кількість греків тікала з Константинополя, з Трапезунда та інших решток імперії після 1453 р. У більшості це були освічені особи, які не бачили майбутнього в Османській імперії. Остання значна політична еміграція греків з території Грецького королівства відбулася восени 1949 р. Тоді, за різними оцінками, до соціалістичних країн виїхало до 100 000 осіб, колишніх бійців спротиву та членів їхніх родин.

Таке ганебне явище як депортація теж було відоме з найдавніших часів, зокрема давні греки так карали населення окремих островів і міст-держав за «зраду». Переселенням зловживали турки-османи, перекидаючи християнське населення (греків, вірмен, болгар) з місця на місце задля «урівнення» їх з мусульманським населенням. В Російській імперії мало місце організоване урядом переселення греків Криму до надазовських степів у 1778—1780 рр. Утім, більшою трагедією було висилення греків з Криму (разом з іншими «неслов'янськими» народами) в травні 1944 р.

Завдяки торговій еміграції XV—XIX ст. були підсилені старі осередки греків у Середземномор'ї, а також створені нові в країнах Східної Європи. Так з'явилися нові «колонії» в Сербії, Болгарії, Польщі, Україні, Росії. Паралельно відбувалися масові переселення понтійців з Османської імперії до Росії через Кавказькі гори.

Трудова, або економічна, еміграція, яка, очевидно, завжди мала місце в тому чи іншому обсязі, перетворилася для греків на трагедію в XIX ст., коли населення звільненої від османського ярма держави не могло дати собі ради й мусли шукати щастя деінде подалі від рідного дому. Ця тенденція до пошуків роботи на еміграції не подолана й досі і становить одну з невідкладних проблем кожного з сучасних урядів Грецької Республіки.

Отже, через низку історичних умов для греків питання міграційних рухів завжди були надзвичайно актуальними й разом з тим болючими, часом такими, що заторкували життя всього «Грецького світу». Відтак, виникли й утвердилися в грецькій культурі й народній свідомості поняття «ελληνισμός» (еллінізм, або «грецький світ», тобто, греки й грецька культура), «διασπορά» (діаспора, греки за кордоном), «παλινοστήση» (репатріація, повернення на батьківщину).

ΨΑΣΤΙΗΑ ΙΙ

1Η ΕΝΟΤΗΤΑ ΜΥΘΟΙ

ΚΕΙΜΕΝΟ Α΄

Η πόλη του Κέκροπα

Ο Κέκροπας γεννήθηκε από τη γη της Αττικής. Αυτή του έδωσε τη ζωή, σ' εκείνην ανδρώθηκε, για κείνην μοχθούσε, εκεί πέθανε. Σ' αυτή τη γη απάνω έχτισε την πόλη του, την Αθήνα. Έτσι από εκείνον αρχίζει η ιστορία της παλιάς αυτής πόλης, όπως και η ζωή του Κέκροπα πήρε αρχή στο δικό της χώμα. Γιος της Γης, εκεί πρωτοβγήκε από τα σπλάχνα της και η μορφή του, μισή άνθρωπος μισή φίδι, μαρτυρούσε τη θεϊκή αυτή καταγωγή του.

Σοφός ήταν και τη γνώμη του τη σέβονταν όλοι οι άνθρωποι. Πρώτος εκείνος τους έμαθε να μαζεύονται σ' έναν τόπο, να χτίζουν τις κατοικίες τους συγκεντρωμένες και να έχουν κοινές ανάγκες και συμφέροντα, με άλλα λόγια να φτιάχνουν πόλεις. Τη δική του την πόλη θέλησε να την χτίσει απάνω σ' έναν πλατύ βράχο. Διάλεξε αυτόν το βράχο, γιατί ήταν απότομος απ' όλες του σχεδόν τις πλευρές και μπορούσε εύκολα να φυλαχτεί από επίθεση εχθρού· γιατί έστεκε μοναχός του και δέσποζε σ' όλη την πεδιάδα γύρω του· γιατί έβλεπε τη θάλασσα και γιατί τα βουνά ολόγυρα τον αγκάλιαζαν σαν πολύτιμο φυλαχτό. Το βράχο αυτόν τον ονόμασαν Ακρόπολη, και την πόλη του που έχτισε απάνω της την ονόμασαν Κεκρόπεια.

Δίκαιος και συνετός άρχοντας ο Κέκροπας, όσο βασίλευε, ειρήνη και ησυχία κυριαρχούσαν στην πόλη του. Εκείνος έφερε τον πρώτο πολιτισμό, έμαθε τους ανθρώπους να σέβονται ο ένας τον άλλο, έβαλε κανόνες στη ζωή τους, τους έμαθε να θάβουν τους νεκρούς και να αποδίδουν τις τιμές που τους άρμοζαν.

Είχε τρεις κόρες κι ένα μόνο γιό, που όμως πέθανε νέος. Έτσι διάδοχός του έγινε ένας άλλος άρχοντας, ο Κραναός. Μια από τις κόρες του Κραναού λεγόταν Ατθίς. Όταν θέλησε να την παντρεύσει ο πατέρας της και να την δώσει μακριά, εκείνη, από καημό για την πατρίδα της που έπρεπε να εγκαταλείψει, πέθανε πριν προ-

φτάσει να φύγει. Τη θάψανε κοντά στην Ακρόπολη και από κείνηνη επήρε τ' όνομά της η γη αυτή και λέγεται σήμερα ακόμα Αττική.

Όσο ζούσε ο Κέκροπας, η πόλη απάνω στην Ακρόπολη όλο και μεγάλωνε, όλο και πιο πλούσια γινόταν. Τόσο που την πρόσεξαν και οι θεοί του Ολύμπου και, σαν να προβλέπανε την ένδοξη ιστορία της, μαλώσανε ποιος θα την έπαιρνε στην προστασία του.

«Δική μου θα γίνει» έλεγε ο Ποσειδώνας, «θα την κάνω θαλασσοκράτειρα, να την φοβούνται όλοι!»

«Δική μου θα γίνει!» έλεγε η Αθηνά, «θα την κάνω σοφή και δίκαιη, να την σέβονται όλοι!»

Δεν μπορούσαν να συμφωνήσουν οι δυο θεοί και πήγαν στο Δία να τους λύσει τη διαφορά τους. Ο Δίας τότε είπε να δώσουν ο καθένας τους ένα δώρο στην Κεκρόπεια και, όποιος θα χάριζε το καλύτερο, θά την έπαιρνε στην προστασία του. Κριτή στον αγώνα αυτόν έβαλε τον Κέκροπα και τον Κραναό.

Χτύπησε ο Ποσειδώνας το βράχο και απάνω στην Ακρόπολη ανάβλυσε μια πηγή με αρμυρό νερό. Χτύπησε και η Αθηνά και από τον ίδιο ξερό βράχο φύτρωσε μια φουντωμένη ελιά. Οι δυο κριτές διάλεξαν της Αθηνάς το δώρο και οι θεοί στον Όλυμπο εγκρίνανε την εκλογή τους. Έτσι έγινε η Αθηνά προστάτιδα της Κεκροπείας, που από τότε πήρε τ' όνομά της και λεγόταν Αθήνα.

Ο Ποσειδώνας ποτέ δεν το συγχώρησε στον Κέκροπα και, για να τον εκδικηθεί, σήκωσε τη θάλασσα και πλημμύρισε την Αττική. Μα σε λίγο τραβήχτηκαν πάλι τα νερά και έμεινε ο βράχος της Ακρόπολης γυμνός και περήφανος, με τα σπιτάκια της πόλης του σκαλωμένα στις πλαγιές του.

Φωτεινή κι ευτυχισμένη άστραφτε η Αθήνα στις αχτίδες του ήλιου, που της έχυνε το χρυσό του φως σ' όλες τις γωνιές, και τις πιο κρυφές, και έκανε τα φύλλα της ιερής ελιάς να γυαλίζουν σαν ασήμι. Οι Αθηναίοι καμάρωναν κι αγαπούσαν αυτό το δέντρο· όλη τους η πόλη σιγά-σιγά το κύκλωσε, σαν να ήταν πια το κέντρο της ζωής τους η ελιά. Στη σκιά της μαζεύονταν για να συζητήσουν τα πιο σοβαρά τους ζητήματα, σ' αυτήν έλεγαν τους καημούς τους, απ' αυτήν ζητούσαν βοήθεια και στα κλαριά της κρεμούσαν αφιερώματα ευχαριστήρια και παρακλητικά. Από την αρχική αυτή ελιά είχαν φυτρώσει κι άλλες και ο καρπός και το ξύλο τους ήταν ένα από τα πλούτη της Αθήνας.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΘΕΜΑΤΑ

1. Για ποιο σκοπό κατά τη γνώμη σας ο λαός δημιουργεί τους μύθους;
2. Ποια είναι τα συμπεράσματά σας από τον μύθο που αφορά στο διαγωνισμό των θεών;
3. Ξέρετε κάποιες άλλες ιστορίες για την Αθηνά και τον Ποσειδώνα;
4. Πώς συσχετίζεται ο μύθος αυτός με τα αρχαιολογικά δεδομένα για την ιστορία της πόλεως;
5. Γνωρίζετε τους θρύλους για την ίδρυση της πόλης όπου μένετε; Πείτε τους.

ΚΕΙΜΕΝΟ Β΄

Τα άλογα του Αχιλλέως

Τον Πάτροκλο σαν είδαν σκοτωμένο,
που ήταν τόσο ανδρείος, και δυνατός, και νέος,
άρχισαν τ' άλογα να κλαίνει του Αχιλλέως·
η φύσις των η αθάνατη αγανακτούσε
για του θανάτου αυτό το έργον που θωρούσε.
Τίναζαν τα κεφάλια των και τες μακρυές χαιίτες κουνούσαν,
την γη χτυπούσαν με τα πόδια, και θρηνούσαν
τον Πάτροκλο που ενοιώθανε άψυχο — αφανισμένο —
μιά σάρκα τώρα ποταπή — το πνεύμα του χαμένο —
ανυπεράσπιστο — χωρίς πνοή —
εις το μεγάλο τίποτε επιστραμένο απ' την ζωή.

Τα δάκρυα είδε ο Ζευς των αθανάτων αλόγων και λυπήθη.
«Στου Πηλέως τον γάμο»
είπε «δεν έπρεπ' έτσι άσκεπτα να κάμω·
καλύτερα να μην σας δίναμε άλογά μου
δυστυχισμένα! Τι γυρεύατ' εκεί χάμου
στην άθλια ανθρωπότητα πούναι το παίγνιον της μοίρας.
Σεις που ουδέ ο θάνατος φυλάγει, ουδέ το γήρας
πρόσκαιρες συμφορές σας τυραννούν. Στα βάσανά των
σας έμπλεξαν οι άνθρωποι». — Όμως τα δάκρυά των
για του θανάτου την παντοτεινή
την συμφοράν εχύνανε τα δυό τα ζώα τα ευγενή.

Κωνσταντίνου Καβάφη

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΘΕΜΑΤΑ

1. Σε ποιο περιστατικό αναφέρεται ο ποιητής; Σε ποιο μέρος του κόσμου συνέβη το επεισόδιο αυτό;
2. Τι θέλει να πει ο ποιητής μέσω της θλίψης των αλόγων;
3. Πείτε μας την ιστορία του Πατρόκλου.

2Η ΕΝΟΤΗΤΑ ΟΛΥΜΠΙΑΚΟΙ ΑΓΩΝΕΣ

ΚΕΙΜΕΝΟ Α΄

(1) Κάθε πέμπτο χρόνο έφευγαν από την Ολυμπία στα πέρατα των ελληνικών χωρών οι σπονδοφόροι, για να αναγγείλουν την έναρξη της ημερομηνίας των αγώνων και την έναρξη της εκεχειρίας. Τότε έπαυε κάθε εχθροπραξία: ειρήνη και συναδέλφωση ξαπλωνόταν σ' όλη την Ελλάδα, άφοβα και χωρίς κίνδυνο μπορούσαν να ταξιδεύουν στις χώρες των μέχρι χτες εχθρών οι αγωνιστές και οι προσκυνητές και οι θεωροί των αγώνων. Και ήταν θεωροί, αυτοί που αποτελούσαν τη θεωρία δηλαδή την αντιπροσωπεία από κάθε πόλη και αποικία. Από την Πελοπόννησο και τη Στερεά Ελλάδα, από τα παράλια του Εύξεινου Πόντου, από τη Σικελία και τη Μεγάλη Ελλάδα, από τη Μακεδονία, την Ήπειρο και τη Θράκη, από τη Μικρά Ασία και τα νησιά του Αιγαίου, από την Αίγυπτο και την Κυρήνη. Έφτασαν στην Ολυμπία κατά χιλιάδες από την ξηρά και από τη θάλασσα οι φίλαθλοι και οι προσκυνητές, κι αυτοί που ονειρευόντουσαν να δουν την πατρίδα των θεών και των ηρώων της Ελλάδας.

Στους βάρβαρους και δούλους δεν απαγορευόταν να παρακολουθούν τους αγώνες. Μόνο στις γυναίκες ήταν αυστηρά απαγορευμένο. Και δεν παρακολουθούσαν τους αγώνες ως θεατές μόνο κοινοί θνητοί, αλλά άντρες επιφανείς: σοφοί και πολιτικοί όπως ο Θαλής ο Μιλήσιος, ο Πυθαγόρας ο Σάμιος, ο βασιλιάς της Μακεδονίας Αλέξανδρος ο Μέγας, ο Θεμιστοκλής, ο Ηρόδοτος, ο Αλκιβιάδης, ο Θουκυδίδης, ο Σωκράτης, ο Πλάτων, ο Λυσίας, ο Δημοσθένης, ο Ισοκράτης, ο Λουκιανός και άλλοι. Πολλοί μάλιστα απ' τους σοφούς, τους ποιητές και τους ρήτορες διάβαζαν ή απήγγειλαν τα συγγράμματα, τα ποιήματα ή τους λόγους τους.

Όταν ο πατέρας της ιστορίας, ο Ηρόδοτος, διάβαζε κεφάλαια από την ιστορία των Μηδικών πολέμων, αντιλήφθηκε ένα παιδί, άγνωστό του, να κλαίει. Ο πατέρας του, ο Όλορος τον εμάλωνε γι' αυτό. «Όλορε, οργά δ' η του παιδός φύσις προς μάθησιν», φώ-

ναξε τότε ο Ηρόδοτος. Κι αυτός ο νέος ήταν ο Θουκυδίδης, ο μεγαλύτερος ιστορικός της οικουμένης.

Εντωμεταξύ οι ελλανοδίκες είχαν υποδεχτεί και είχαν καταγράψει στο λεύκωμα ή γραμμάτιο τους αθλητές με το όνομά τους, το όνομα του πατέρα τους και της πατρίδας τους καθώς και τα αγωνίσματα στα οποία θα έπαιρναν μέρος.

Όρος απαραίτητος για να γίνει κανείς δεκτός ως αθλητής ήταν να είναι Έλληνας στην καταγωγή και πολίτης ελεύθερος και να μην έχει διαπράξει καμιά ασέβεια δηλαδή αξιόποινη πράξη.

«Οι Αγώνες», *Αν. Κεραμοπούλου*

(2) Η Ολυμπία ήταν το μεγάλο εργαστήριο, όπου οι φυλές των Ελλήνων σφυροκοπούσαν τα μπρούντζινα κορμιά τους. Όχι μονάχα για να κάμουν τα κορμιά αυτά ωραία. Ποτέ οι Έλληνες δε δούλεψαν την τέχνη για την τέχνη· πάντα η ομορφιά είχε σκοπό να υπηρετήσει τη ζωή. Και τα σώματα τα ήθελαν οι αρχαίοι όμορφα και δυνατά, για να μπορούν να δεχτούν ισορροπημένο και γερό νου. Κι ακόμη για να μπορούν — σκοπός ανώτατος — να υπερασπιστούν το «άστυ».

Η γυμναστική ήταν για τους Έλληνες απαραίτητη προετοιμασία για τη κοινωνική ζωή του πολίτη. Τέλειος πολίτης ήταν εκείνος που περνώντας από τα γυμναστήρια και τις παλαιότερες μπόρεσε να δουλέψει το σώμα του, να το δημιουργήσει ισχυρό κι αρμονικό, δηλαδή ωραίο, και να το έχει έτοιμο να υπερασπίσει το Γένος. Κοιτάζεις ένα άγαλμα της κλασικής εποχής και καταλαβαίνεις αμέσως αν ο άντρας που παριστάνει είναι ελεύθερος ή δούλος: το σώμα του το φανερώνει. Ωραίο αθλητικό κορμί, στάση ήρεμη, πειθαρχία του πάθους, είναι τα χαρακτηριστικά του ελεύθερου ανθρώπου. Ο δούλος παριστάνεται πάντα παχύσαρκος ή καχεκτικός, με απότομες χειρονομίες.

Ο Διόνυσος, ο θεός της μέθης, στέκεται γαλήνιος· και γύρω του χοροπηδούν ολομέθυστοι οι κατώτεροι του, οι δούλοι του, οι Σειληνοί και οι Σάτυροι.

Αρμονία νου και κορμιού, ιδού το υψηλό ιδανικό του Έλληνα. Υπερτροφία του ενός εις βάρος του άλλου θεωρούνταν βάρβαρη. Όταν άρχισαν οι Έλληνες να ξεπέφτουν, άρχισε και το σώμα του αθλητή να υπερτροφεί και να σκοτώνει το πνεύμα του.

«Ταξιδεύοντας», *Νίκου Καζαντζάκη*

ΓΛΩΣΣΑΡΙΟ

σφυροκοπώ — διαπλάσσω, δημιουργώ με σφυρί (από μέταλλα)
άστυ το — η πόλη
Σειληνός — ο ακόλουθος του θεού Διονύσου
Σάτυρος — μυθικό πλάσμα με τραγοπόδια στη συνοδεία του Διονύσου

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΘΕΜΑΤΑ

1. Για ποιους άλλους, εκτός των αναφερθέντων, αρχαίους αθλητικούς αγώνες έχετε ακούσει;
2. Βρείτε ονόματα αρχαίων Ελλήνων που διέπρεψαν στους Ολυμπιακούς αγώνες.
3. Πείτε τα υπέρ και τα κατά της ιδέας του Πιέρ ντε Κουμπερτέν.
4. Μπορείτε να σκεφτείτε κάποια από τα αθλήματα των Ολυμπιακών αγώνων της εποχής μας που παραμένουν ίδια με την αρχαία εποχή;
5. Ποιο από τα αθλήματα των Ολυμπιακών αγώνων σας αρέσει περισσότερο; Περιγράψτε το.

ΚΕΙΜΕΝΟ Β΄

Ολυμπιακός Ύμνος

Αρχαίο Πνεύμα αθάνατον, αγνέ πατέρα
του ωραίου, του μεγάλου και τ' αληθινού,
κατέβα, φανερώσου κι άστραψε εδώ πέρα
στη δόξα της δικής σου γης και τ' ουρανού.

Στο δρόμο και στο πάλεμα και στο λιθάρι,
στων ευγενών Αγώνων λάμψε την ορμή,
και με το αμάραντο στεφάνωσε κλωνάρι
και σιδερένιο πλάσε και άξιο το κορμί.

Κάμποι, βουνά και θάλασσες φέγγουν μαζί σου
σαν ένας λευκοπόρφυρος μέγας ναός.
Και τρέχει στο ναό εδώ προσκυνητής σου,
Αρχαίο Πνεύμ' αθάνατο, κάθε λαός, κάθε λαός
Αρχαίο Πνεύμ' αθάνατο, κάθε λαός.

Κωστή Παλαμά

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΘΕΜΑΤΑ

1. Σε ποιο ιδεώδες αναφέρεται ο Κωστής Παλαμάς, στον Ολυμπιακό Ύμνο;
2. Βρείτε τα όμοια σημεία και στα δυο παραπάνω κείμενα. Πού έγκειται η ομοιότητά τους;
3. Ψάξτε για τις μεταφράσεις του ποιήματος ή να κάνετε μια δικιά σας.

3Η ΕΝΟΤΗΤΑ ΦΥΣΗ

ΚΕΙΜΕΝΟ Α΄

Η Ελληνική φύση

Η φύση έχει ποικίλες όψεις, όλες όμως συνοψίζονται σε δύο βασικούς τρόπους. Μια φορά η φύση στέκεται απέναντί σου: σου αντιστέκεται. Κάποτε μάλιστα σου είναι εχθρική. Είναι ό,τι εσύ δεν είσαι. Μια φορά η φύση σε αγκαλιάζει, σχεδόν συγχωνεύεται μαζί σου. Είναι λιγότερο απέναντί σου και περισσότερο μέσα σου. Αντί να φοβάσαι σαν μια ανυπερνίκητη τεράστια εχθρική δύναμη, συναδελφώνεται μαζί σου, και συνομιλεί μαζί σου. Δεν είναι το «έτερον» της ψυχής του ανθρώπου, είναι μια όψη του ανθρώπου του ίδιου.

Σε αυτή την τελευταία κατηγορία ανήκει και η ελληνική φύση, στα μέρη της τα πιο χαρακτηριστικά, σε αυτά ιδίως που την ξεχωρίζουν από κάθε άλλη φύση. Εισδύοντας εντός μας, η ελληνική φύση, γίνεται ένα στοιχείο της ψυχής μας. Γίνεται νόμος της ψυχής μας. Η ελληνική φύση είναι ελληνικός νόμος: ο βασικός νόμος της ελληνικής ψυχής. Από αυτό το νόμο προκύπτει το βασικό νόημα και κάθε ελληνικής ψυχής, γενικά της ελληνικής ζωής, το μέτρο: το μέτρο στα φυσικά μεγέθη, στις φυσικές δυνάμεις και στις ψυχικές εντάσεις.

Ο νόμος αυτός του μέτρου κάνει τα πάντα στην ελληνική φύση εποπτεύσιμα: τα φέρνει στα μέτρα του ανθρώπου. Το τιτανικό, το γιγάντιο υπάρχει μόνο ως αντίθεση στις παρυφές του ελληνικού κόσμου. Εδώ όλα τα συλλαμβάνει το μάτι, τα ελέγχει, γιατί όλα φαίνονται. Ο νόμος του μέτρου ανεβάζει την ελληνική φύση στο άπλετο φως. Η ελληνική φύση είναι από φως. Οι φωτισμοί της κάνουν το κάλλος της. Καθώς όμως η ελληνική φύση βρίσκεται και μέσα μας, το φως αυτό γίνεται ψυχικό, νοητό φως. Γίνεται Λόγος. Η ελληνική φύση είναι η τέλεια ένυλη έκφραση του λόγου. Δεν

είναι όμορφη από τα κρυφά μυστήρια, αλλά από τις φανερές της μορφές. Άλλοτε σε μορφές αυτές, καθαρές και φωτεινές, είχαν γίνει ολύμπιοι θεοί: φυσικά αποκυήματα της ελληνικής φύσης, του νόμου της και του μέτρου της. Αργότερα οι μορφές αυτές έγιναν είδωλα Θεών, αγάλματα. Έγιναν τέλος οι μορφές αυτές της ελληνικής φύσης έλλογες αισθητικές μορφές, ναοί και βωμοί, ιερά άλση. Οι ναοί των Ελλήνων όσο είναι τέχνη, τόσο είναι και φύση. Φυτρώνουν όπως τα δέντρα. Υπαγορεύει στον καλλιτέχνη τη μορφή τους ο νόμος του μέτρου και του φωτός που διέπει την ελληνική φύση.

Για να αναδεχθεί όμως το φως και το μέτρο και στη φύση και στην τέχνη των Ελλήνων χρειάζονταν κάποιος διαλεκτικός αντίλογος, κάποια δυνατότητα αντιπαράθεσης, κάποια υπόμνηση της αντίθετης δραστηριότητας. Όσοι έζησαν βαθιά την ελληνική φύση, αυτή την εσωτερική αντιδιαστολή τη διαισθάνθηκαν. Χαρακτηριστικός είναι ο λόγος του Παλαμά.

«Μα το γαλάζιο σου, ουρανέ μου, είναι βαθύ
τόσο βαθύ που με το μαύρο γίνετ' ένα'
κι αν η χαρά κάτω από σε αρμονία ξανθή,
μα η λύπη χαλκοπράσινη εριννύα, μ' εσένα,
τρίσβαθε αιθέρα. Στη νυχτιά που είναι γλαυκή
και η τραγωδία της ζωής πιο τραγική».

Πραγματικά περικλείει η ελληνική φύση, όταν τη στοχαστείς βαθιά, και μια τραγική όψη. Έχει μια τραγικότητα η φωτεινότητά της. Αυτή δίνει βάθος στο φως της. Αυτό αναδειχνει το φως της.

Τραγική όψη έχει η ελληνική φύση, αλλά ποτέ απάνθρωπη. Είναι μια τραγικότητα που δε σε απομακρύνει, που δεν κάνει τη φύση να σου αντιστέκεται εχθρικά. Η τραγικότητά της είναι η ίδια η τραγικότητα της ζωής του ανθρώπου.

Τα γενικά αυτά γνωρίσματα τα αναγνωρίζεις διάσπαρτα παντού όσο περιδιαβάεις τον ελληνικό χώρο, και όσο και αν έχει ο χώρος αυτός ποικίλες όψεις. Γιατί η Ελλάδα κάθε πενήντα μίλια είναι ένας άλλος κόσμος. Άλλες γραμμές βουνών, άλλα χρώματα, άλλη σύσταση της γης, άλλη πανίδα, άλλη ψυχή. Και ενώ αποτελείται από ένα πλήθος μικροκόσμων, είναι και μια αδιαίρετη και ομοούσια ενότητα, από όλους τους άλλους φυσικούς κόσμους ριζικά διαφορετική· ενιαία στην ποικιλία της. Και τούτη η ποικιλία πληθαίνει ακόμα περισσότερο, όταν σκεφτεί κανείς ότι η ελληνική φύση δεν είναι μόνο από γη, αλλά και από θάλασσα, ότι τα δύο αυτά στοιχεία είναι μέσα της σφιχτοδεμένα έτσι που ορίζοντας ελληνικός δύσκολα νοείται χωρίς μια γαλάζια χαραμίδα θάλασσας,

χωρίς ένα νησί, χωρίς ένα βράχο στημένο ενάντια στα κύματα, χωρίς κάποιο κόρφο γης που να αγκαλιάζει το πέλαγος. Η ελληνική φύση είναι και γη και θάλασσα, διότι είναι προπαντός αυτό που ενώνει τα δύο αυτά στοιχεία: ουρανός.

Τέτοια η ελληνική φύση γέννησε τον ελληνικό κόσμο. Τέσσερις τώρα χιλιετηρίδες ανθοφορεί και καρπίζει. Έτσι, στην ενότητά της κοιταγμένη, δεν είναι μόνο μια ωραία τροφός· είναι και κάτι περισσότερο, είναι μέγας διδάχος. Η ελληνική φύση διδάσκει αιώνες τώρα το ανθρωπino γένος. Όσοι την κατάλαβαν, διδάχτηκαν από αυτήν. Διάβασαν σαν σ' ένα μεγάλο ανοιχτό βιβλίο τις πρώτες αρχές του αληθινού, του καλού και του ωραίου.

Αυτές είναι και οι αρχές του ευρωπαϊκού πολιτισμού, αυτές που ούτε οι αμμοθύελες των καιρών μας πρόκειται να μετακινήσουν από το βάθρο τους.

Κωνσταντίνου Τσάτσου

ΓΛΩΣΣΑΡΙΟ

εποπτεύσιμος — αυτός που βλέπεται, φαίνεται
παρυφή η — η άκρη
ένυλος — υλοποιημένος, πραγματικός
αποκύημα το — αυτό που γεννήθηκε, το γέννημα
βωμός ο — το ιερό, укр. вівтар
άλσος το — το δάσος
διέπω — κυριαρχώ, ορίζω
εριννύα η — η έχθρα, пор. Ерiнiя — богиня помсти
πανίδα η — το σύνολο των ζώων, укр. фауна
χαραμίδα η — η χαραμάδα, το άνοιγμα
τροφός η — αυτός (—ή) που τρέφει

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΘΕΜΑΤΑ

1. Διαβάστε το κείμενο. Ποιά είναι κατά τη γνώμη σας η στάση του συγγραφέα προς την ελληνική φύση;
2. Συμφωνείτε με τη στάση του συγγραφέα ή όχι; Πείτε γιατί.
3. Να κάνετε μια σύγκριση με τη φύση του δικού σας περιβάλλοντος. Ποιές είναι οι διαφορές και ποιες οι ομοιότητες;
4. Σας έχει πείσει ο συγγραφέας όσον αφορά τις αρχές του ευρωπαϊκού πολιτισμού ή το θεωρείτε λίγο υπερβολικό;
5. Περιγράψτε τη φύση της δικιάς σας πατρίδας. Πείτε τι σας αρέσει και τι δεν σας αρέσει.

ΚΕΙΜΕΝΟ Β΄

Ο Μάρτης και η Μάνα του

Τον γνωρίζετε το Μάρτη,
τον τρελό και τον αντάρτη;
Ξημερώνει και βραδιάζει
κι εκατό γνώμες αλλάζει.

Βάζει η μάνα του μπουγάδα,
σχοινί δένει στη λιακάδα,
τα σεντόνια της ν' απλώσει,
μια χαρά να τα στεγνώσει.

Νά που ο Μάρτης μετανιώνει
και τα σύννεφα μαζώνει
και να μάσει η μάνα τρέχει
τα σεντόνια, γιατί βρέχει!

Νά ο ήλιος σε λιγάκι,
φύσηξε το βοριαδάκι,
κι η φτωχή γυναίκα μόνη
τα σεντόνια ξαναπλώνει.

Μια βροντή κι ο ήλιος χάθη
μες στις συννεφιάς τα βάθη,
ρίχνει και χαλάζι τώρα,
ποποπό, τι άγρια μπόρα!

Ως το βράδυ φορές δέκα
άπλωσε η φτωχή γυναίκα
την μπουγάδα, κι όρκο δίνει
Μάρτη να μην ξαναπλύνει.

Ρίτας Μπούμη-Παπά

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΘΕΜΑΤΑ

1. Τι είναι ο Μάρτης και η Μάνα του; Τι αντιπροσωπεύουν;
2. Πως σας βοηθάει το κείμενο να καταλάβετε την ελληνική φύση;
3. Πώς κατά τη γνώμη σας επηρεάζεται ο άνθρωπος από το κλίμα ενός τόπου;

4Η ΕΝΟΤΗΤΑ

ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

ΚΕΙΜΕΝΟ Α΄

Εκκλησιάζουσες

ΠΡΑΞΑΓΟΡΑ

Αλλά αν με ακούσετε, μπορεί να σωθείτε.
Προτείνω λοιπόν να παραδώσουμε την πόλη
στις γυναίκες, γιατί αυτές χρησιμοποιούμε για να χειρίζονται
τις υποθέσεις
των σπιτιών μας και των ταμείων μας.

ΓΥΝΑΙΚΑ Α΄

Πολύ σωστά, μα το Δία! Μπράβο!

ΓΥΝΑΙΚΑ Β΄

Λέγε, λέγε, συνέχισε!

ΠΡΑΞΑΓΟΡΑ

Και το ότι είναι καλύτερες στους τρόπους θα σας το αποδείξω.
Τα μάλλινα πρώτα πρώτα τα πλένουν σε ζεστό νερό,
όπως είναι η συνήθεια από παλιά
και δεν χρησιμοποιούν καινούργιες μεθόδους,
ενώ η πόλη της Αθήνας και αν ακόμη αυτό ήταν καλό
δεν θα το διατηρούσε.
Καθιστές καβουρντίζουν όπως έκαναν και πριν.
Στολίζουν το κεφάλι τους όπως και παλιότερα.
Στα Θεσμοφόρια πάνε όπως και πριν.
Τις πίτες επίσης τις ψήνουν όπως παλιά.
Και όπως παλιά ξεροψήνουν τους άντρες τους.
Όπως παλιότερα επίσης βάζουν στο σπίτι τους
κρυφά τους ερωμένους τους.
Μαγειρεύουν κρυφά δικά τους φαγητά όπως και πριν.
Και το κρασί το ανέρωτο αγαπούν όπως και πριν.
Και τον έρωτα τον χαίρονται όπως έκαναν

όλες οι γυναίκες από παλιά.

Ας μην λέμε πολλά και ας μην διστάζουμε λοιπόν
για το τι θα πράξουμε στο μέλλον,
αλλά με απλά λόγια πρέπει σ' αυτές να παραδώσουμε την πόλη
αφού σκεφτούμε μόνο αυτά,
ότι, επειδή κατ' αρχάς είναι μητέρες των στρατιωτών,
αυτούς θα επιθυμούν περισσότερο να τους σώσουν.
Έπειτα ποιος άλλος θα σκεφτεί
να φέρει φαγητό σ' αυτήν που τον γέννησε;
Και χρήματα θα βρει ευκολότατα η γυναίκα.
Όταν κυβερνάει δεν τη ξεγελάει κανείς ποτέ,
αλλά αυτή συνηθίζει να γελάει τους άλλους.
Θα αφήσω τα άλλα.

Δείξτε μου εμπιστοσύνη και θα είσαστε ευτυχισμένοι.

«Εκκλησιάζουσες», Αριστοφάνη (η
πρώτη σκηνοθέτηση 392 π.Χ.)

ΣΗΜΕΙΩΣΗ

Η Αθηναία Πραξαγόρα πείθει τις γυναίκες να μεταμφιεστούν σε άντρες και να συμμετάσχουν στην Εκκλησία του Δήμου για να πείσουν τους Αθηναίους να παραδώσουν την εξουσία στις γυναίκες. Στόχος είναι να εξασφαλιστεί η καλή διοίκηση της πόλης, γιατί η Αθήνα ζει δύσκολες ώρες εξαιτίας της ανικανότητας των ανδρών να την κυβερνήσουν ορθά. Στη σκηνή που παρουσιάζεται (στίχοι 210–240) η Πραξαγόρα κάνει πρόβα για το λόγο που πρόκειται να εκφωνήσει ως άντρας στην Εκκλησία του Δήμου. Οι υπόλοιπες γυναίκες, μεταμφιεσμένες και αυτές, παριστάνουν το αντρικό κοινό.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΘΕΜΑΤΑ

1. Σε ποιο βαθμό η πλοκή της κωμωδίας είναι επίκαιρη σήμερα;
2. Πόσο ελεύθερη ήταν η γυναίκα στα αρχαία ελληνικά κράτη;
3. Πως εκτιμάτε τη στάση του Αριστοφάνη πάνω στο θέμα αυτό;
4. Συζητήστε το θέμα ισότητας των φύλων μεταξύ σας.
5. Ποιες άλλες κωμωδίες του Αριστοφάνη γνωρίζετε;

ΚΕΙΜΕΝΟ Β΄

Ομήρου Ιλιάδα, ραψωδία Α.

<p>ἀζόμενοι Διὸς υἷον ἔκηβόλον Ἀπόλλωνα.» Ἐνθ' ἄλλοι μὲν πάντες ἐπευφήμησαν Ἀχαιοὶ αἰδεῖσθαι θ' ἱερῆα καὶ ἀγλαὰ δέχθαι ἄποινα· ἀλλ' οὐκ Ἄτρεΐδῃ Ἀγαμέμνονι ἦνδανε θυμῶ, A 25 ἀλλὰ κακῶς ἀφίει, κρατερόν δ' ἐπὶ μῦθον ἔτελλε· «Μῆ σε, γέρον κούλησιν ἐγὼ παρὰ νηυσὶ κιχείω ἧ νῦν δηθύνοντ' ἦ ὔστερον αὐτὶς ἰόντα, μῆ νύ τοι οὐ χραίσμη σκήπτρον καὶ στέμμα θεοῖο· τὴν δ' ἐγὼ οὐ λύσω· πρὶν μιν καὶ γῆρας ἔπεισιν A 30 ἡμετέρῳ ἐνὶ οἴκῳ ἐν Ἄργεϊ, τηλόθι πάτρης, ἰσθὸν ἐποικυμένην καὶ ἔμδον λέχος ἀντιώσωσαν· ἀλλ' ἴθι μὴ μ' ἐρέθιζε, σαώτερος ὧς κε νῆαι.» ᾿Ως ἔφατ'· ἔδεισεν δ' ὁ γέρον καὶ ἐπειθέτο μῦθῳ· βῆ δ' ἀκέων παρὰ θίνα πολυφλοίσβοιο θαλάσσης· A 35 πολλὰ δ' ἔπειτ' ἀπάνευθε κίων ἠρᾶθ' ὁ γεραῖός</p>	<p>Τὴ μάνητα, θεά, τραγοῦδα μας τοῦ ξακουστοῦ Ἀχιλλέα, ἀνάθεμά τη, πίκρες ποὺ ἴδωκε στους Ἀχαιοὺς περίσσιες καὶ πλήθος ἀντρειωμένες ἐστείλε ψυχές στον Ἄδη κάτω παλικάριών, στους σκύλους ρίχνοντας νὰ φάνε τὰ κορμιά τους A 5 καὶ στα ὄρνια ολοῦθε — ἐστὶ το θέλησε νὰ γίνε τότε ο Δίας — ἀπ' τὴ στιγμὴ ποὺ πρωτοπιάστηκαν καὶ χώρισαν οἱ δυο τους, τοῦ Ἀτρέα ο γιὸς ο στρατοκράτορας κι ο μέγας Ἀχιλλέας. Ποιὸς τάχα ἀπ' τοὺς θεοὺς τοὺς ἐσπρωξε νὰ μπουνε ὅ έτοια ἀμάχη; Τοῦ Δία καὶ τῆς Λητώς τοὺς ἐσπρωξεν ο γιὸς, ποὺ με το ρήγα A 10 ολιάζοντας κακιά ἐξεσήκωσεν ἀρρώστια καὶ πεθαῖναν στρατὸς πολὺς· τὶ δε σεβάστηκεν ο γιὸς τοῦ Ἀτρέα τὸ Χρῦση, τοῦ θεοῦ τὸ λειτουργό· στ' Ἀργίτικα γοργὰ καράβια εἶχε ἐρθεῖ με λῦτρα ἀρίφνητα, τὴν κόρη τοῦ νὰ ξαγοράσει πίσω, τοῦ μακροσαγιτάρη Ἀπόλλωνα κρατώντας τὰ στεφάνια πα στο χρυσὸ ραβδί, καὶ πρόσπεφτε μπρὸς στους Ἀργίτες ὅλους, ξεχωριστὰ στους δυο πολέμαρχους υγιούς τοῦ Ἀτρέα γυρνώντας: «Τοῦ Ἀτρέα βλαστάρια κι ἀποδέλοιποι καλαντρειωμένοι Ἀργίτες, σε σὰς οἱ θεοὶ ποὺ ζοῦν στον Ὀλυμπο νὰ δώσουν νὰ πατήστε τοῦ Πρίαμου τὸ καστρί, με τὸ καλὸ νὰ γύρτε στὴν πατρίδα· A 20 λυτρώστε ὁμῶς κι ἐμὲ τὴν κόρη μου, τὴν ξαγορὰ δεχέετε κι εὐλαβηθεῖτε τὸν Ἀπόλλωνα τὸ μακροσαγιτάρη» Οἱ Ἀργίτες οἱ ἄλλοι εὐτὺς με μιὰ φωνὴ νὰ σεβαστοῦν εκράξαν τὸ λειτουργό, καὶ τὰ περιλάμπρα ν' ἀποδεχτοῦνε δῶρα·</p>
--	--

<p> Απόλλωνι ἄνακτι, τὸν ἠύκομος τέκε Λητώ· «Κλυθί μευ, Ἀργυρότοξ', ὃς Χρῦσιν ἀμφιβέβηκας Κίλλαν τε Ζαθέην Τενέδοιο τε Ἴφι ἀνάσσεις, Σμινθεῦ, εἰ ποτέ τοι χαρίεντ' ἐπὶ νηὸν ἔρεψα, Α 40 ἢ εἰ δὴ ποτέ τοι κατὰ πίονα μηρὶ' ἔκηα ταύρων ἠδ' αἰγῶν, τὸδε μοι κρήνην ἔέλδωρ· τίσειαν Δαναοὶ ἐμὰ δάκρυα σοῖσι βέλεσιν.» Ἵς ἔφατ' εὐχόμενος, τοῦ δ' ἔκλυε Φοῖβος Ἀπόλλων, βῆ δὲ κατ' Οὐλύμπιοι καρήνων χωόμενος κῆρ, Α 45 τόξ' ὤμοισιν ἔχων ἀμφηρεφέα τε φαρέτρην· ἐκλαγξαν δ' ἄρ' οἰστοὶ ἐπ' ὤμων χωομένοιο, αὐτοῦ κινηθέντος· ὃ δ' ἦε νυκτὶ ἔοικώς· ἔξετ' ἔπειτ' ἀπάνευθε νεῶν, μετὰ δ' ἰὸν ἔηκε· δεινὴ δὲ κλαγγὴ γένετ' ἄργυρέοιο βιοῖο· </p>	<p> ὁμως του Ατρείδη του Αγαμέμνονα δεν ἄρесе η βουλή τους, μόν' τον κακόδιωχνε, και του 'ριχνε βαριά φοβέρα ἀκόμα: «Το νου σου, εγώ μη σ' ἔβρω, γέροντα, στα βαθουλά καράβια, για τώρα εδῶ να κοντοστέκεσαι για να διαγέρνεις πάλε, μη ουδέ ραβδί κι ουδέ και στέφανα του Φοίβου σε γλιτώσουν. Δε λευτερώνω εγώ την κόρη σου, πριν μου γεράσει πρώτα Α 30 στο Ἄργος, μακριά από την πατριδα της, στο αρχοντικό μου μέσα, στον αργαλειό τη μέρα, ταίρι μου τη νύχτα στο κρεβάτι. Μόν' τράβα, μη μου ἀνάβεις τα αἱματα, γερός αν θες να φύγεις» Εἶπε, κι ο γέροντας φοβήθηκε κι υπάκουσε στο λόγο· πήρε βουβός του πολυτάραχου γιαλού τον ἄμμον ἄμμο, κι ως μάκρυνε, το ρήγα Ἀπόλλωνα, της ομορφομαλλούσας Λητῶς το γιο, με θέρημη ο γέροντας ν' ανακαλιέται επήρη: «Ἐπάκουσέ μου, ασημοδόξαρε, που κυβερνάς τη Χρῦσα και την τρισάγια Κίλλα, κι ἀσφαλτα την Τένεδο αφεντεύεις, Ποντικοδαίμονα, αν σου στέγασα ναὸ χαριτωμένο Α 40 κάποτε ως τώρα εγώ, για αν σου 'καψα παχιά μεριά ποτέ μου, γιδίσια για ταυρίσια, ἐπάκουσε, και δώσε να πλερώσουν οι Δαναοὶ με τις σαγίτες σου τα δάκρυα που 'χω χύσει!» Εἶπε, και την ευκή του ἐπάκουσεν ο Ἀπόλλωνας ο Φοῖβος, κι απ' την κορφή του Ολύμπου εχύθηκε θυμὸ γεμάτος, κι εἶχε δοξάρι και κλειστό στις πλάτες του περάσει σαῖτολόγο· κι αντιβροντούσαν οι σαγίτες του στις πλάτες, μανιασμένος καθὼς τραβούσε· και κατέβαινε σαν τη νυχτιὰ τη μαύρη. Κάθισε ἀλάφρα απ' τα πλεούμενα κι ευτὺς σαγίτα ρίχνει, και το ασημένιο του αντιδόνησε τρομαχτικά δοξάρι. </p>
--	---

Μετάφραση Ν. Καζαντζάκη — Ι. Θ. Κακριδὴ

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΘΕΜΑΤΑ

1. Πως εξηγείται η αρχή της διαμάχης μεταξύ του Αχιλλέα και Αγαμέμνονα;
2. Πόσο δίκαιη σας φαίνεται το αίτημα του Χρύση;
3. Πως εξηγείτε τη στάση του Αγαμέμνονα προς την κόρη;

5Η ΕΝΟΤΗΤΑ ΓΛΩΣΣΙΚΟ ΖΗΤΗΜΑ

ΚΕΙΜΕΝΟ Α΄

Ἡ Παναγία τῆς Τήνου

<p>Καθαρεύουσα Ἡ ἑξακουστή καὶ θαυματουργός εἰκὼν τῆς Παναγίας τῆς Τήνου εἶναι μικρά. Δύο σπιθαμῶν τὸ μήκος καὶ μίας τὸ πλάτος. εἶναι σκεπασμένη με χρυσὸν καὶ με ἄργυρον, οἱ ὅποιοι εἶναι κατεργασμένοι καλλιτεχνικότερα μέσα εἰς ἕν ὥραιότερον πλαῖσιον. Φέρει ἀνηρτημένα τιμαλφὴ κειμήλια χρυσὰ καὶ ἄργυρὰ, ἐνώτια καὶ περιδέραια καὶ στέμματα καὶ ἀλύσους καὶ ἀδάμαντας καὶ παντοειδῆ πετράδια. εἶναι ὅλα αὐτὰ δῶρα καὶ ταξίματα τῶν εὐλαβῶν χριστιανῶν, ὄσους θαυμασιῶς ἐπεσκέφθη ἡ Χάρις τῆς. Εὐρίσκεται δὲ ἡ εἰκὼν εἰς τὸν μεγαλοπρεπέστατον ἀληθῶς ναόν, ὁ ὅποιος εἶναι κατάφορος ἀπὸ χρυσὸν καὶ ἄργυρον. Πολυέλαιοι, κανδήλια καὶ λοιπὰ στολίσματα εἶναι ὅλα χρυσὰ καὶ ἄργυρὰ. Οἱ τοῖχοι τοῦ ὅλοι λάμπουν ἀπὸ τὴν αἴγλην τῶν πολυειδῶν ταξιμάτων, τὰ ὅποια ἐνθυμίζουν τὰ ἀναρίθμητα θαύματα, ὅσα ἐτέλεσε καὶ τελεῖ κάθε ἡμέραν εἰς ξηρὰν καὶ εἰς θάλασσαν ἡ Παναγία. Τὰ δῶρα ταῦτα φέρουν καὶ ἀναρτοῦν οἱ προσκυνηταὶ οἱ ὅποιοι κατὰ χιλιάδας συγκεντρώνονται δύο φορές τὸ ἔτος εἰς τὴν μαρμαρόστρωτον αὐλὴν του.</p>	<p>Σύγχρονη γλώσσα Ἡ ἑξακουστή καὶ θαυματουργὴ εἰκόνα τῆς Παναγίας τῆς Τήνου εἶναι μικρὴ. Δυο πιθαμές το μήκος καὶ μια το πλάτος. Εἶναι σκεπασμένη με χρυσάφι καὶ ἀσήμι, κατεργασμένα καλλιτεχνικά, σ' ἕνα ὥραιότερο πλαῖσιο. Εἶναι κρεμασμένα ἐπάνω τῆς πολύτιμα κειμήλια χρυσὰ καὶ ἀσημένια, σκουλαρίκια, περιδέραια (=κολιέ) καὶ στέμματα καὶ ἀλυσίδες καὶ διαμάντια καὶ κάθε εἶδους πετράδια. Εἶναι ὅλα αὐτὰ δῶρα καὶ ταξίματα τῶν εὐλαβῶν χριστιανῶν, που τους ἐπισκέφτηκε ἡ Χάρη τῆς. Ἡ εἰκόνα βρίσκεται στὸν πραγματικὰ μεγαλοπρεπὴ ναὸ που εἶναι φορτωμένος με χρυσάφι καὶ ἀσήμι. Πολυέλαιοι, κανδήλια καὶ λοιπὰ στολίσματα εἶναι ὅλα χρυσὰ καὶ ἀργυρὰ. Οἱ τοῖχοι τοῦ ὅλοι λάμπουν ἀπὸ τὴ λάμψη τῶν ταξιμάτων, που θυμίζουν τὰ ἀναρίθμητα θαύματα που ἔκανε καὶ κάνει κάθε μέρα, στὴν ξηρὰ καὶ στὴ θάλασσα, ἡ Παναγία. Τὰ δῶρα αὐτὰ τα φέρουν καὶ τα κρεμοῦν οἱ προσκυνητὲς που κατὰ χιλιάδες συγκεντρώνονται δυο φορές το χρόνο στὴν μαρμαρόστρωτη αὐλὴ του.</p>
--	---

Αλήθεια, τὴν 25ην Μαρτίου καὶ τὴν 15ην Αὐγούστου γίνονται εἰς τὴν Τήνον δύο μεγαλοπρεπεῖς διαδηλώσεις, αἱ ὁποῖαι διακηρύττουν τὴν βαθυτάτην πίστιν τοῦ ἑλληνισμοῦ εἰς τὴν πάτριον θρησκείαν καὶ αἱ ὁποῖαι προκαλοῦν τὴν ἀπερίγραπτον χαρὰν τῶν Τηνίων. Εὐτυχεῖς εἶναι οὗτοι, διότι ἔχουν τὴν ὑπερτάτην τιμὴν νὰ διαφυλάττουν μὲ ἐλλάβειαν ἔξαιρετικὴν ἕναν ἀπὸ τοὺς πλέον περιωνύμους ναοὺς τῆς Αἰεπαρθένου, ὁ ὁποῖος προκαλεῖ προσκύνημα, δεέτερον κατὰ σειρὰν ἀμέσως μετὰ τὸ προσκύνημα τοῦ Παναγίου Τάφου.

Τοῦ πανσέπτου αὐτοῦ Ναοῦ τὴν χάριν καὶ τὸν πλοῦτον ἀπηθανάτισεν ἔνωρις ἡ Μοῦσα τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἡ εὐσεβὴς καὶ πιστεῦουσα, εἰς τρουφερότατον δίστιχον. Τὸ δίστιχον αὐτὸ ὡς νανούρισμα γλυκύτατον ἀντηχεῖ μελωδικῶς πλησίον πάσης κοιτίδος βρέφους, ψαλλόμενον ἀπὸ τὰ τρουφερά τῆς μητρὸς χεῖλη: «ὦ Παναγιά μου Τηνιακιά, μὲ τὰ πολλὰ καντήλια, φύλαγε τὸ παιδάκι μου, νὰ σοῦ τὰ κάμω χίλια».

Τὰ θέαμα ἕξω τῆς αὐλῆς καὶ κάτω τῆς πόλεως καὶ τοῦ λιμένος εἶναι ἀπερίγραπτον τὰς ἡμέρας τῆς Πανηγύρεως. Κατάφορτα ἀπὸ προσκυνητὰς καταπλέουν τὰ ἀτμόπλοια ἀπὸ τὸν Πειραιᾶ, ἀπὸ τὴν Σμύρνην, ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολην καὶ ἀπὸ ἄλλα μέρη τῆς Ἑλλάδος.

Αἱ μαρμάρيني προκυμαῖαι εἶναι πλήρεις προσκυνητῶν παντός φύλου καὶ πάσης ἡλικίας, οἱ ὁποῖοι, μόλις ἀποβιβασθοῦν, ξεκινοῦν διὰ τῆς μεγάλης λεωφόρου καὶ κατευθύνονται πρὸς τὸν Ἱερόν Ναόν.

Αλήθεια, στὶς 25 Μαρτίου καὶ στὶς 15 Αὐγούστου γίνονται στὴν Τήνον δύο μεγαλοπρεπεῖς ἐκδηλώσεις, ποὺ διακηρύττουν τὴ βαθύτατην πίστιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ στὴν πατροπαράδοτη θρησκεία καὶ ποὺ προκαλοῦν τὴν ἀπερίγραπτην χαρὰ τῶν Τηνίων. Εἶναι εὐτυχεῖς, γιὰτὶ ἔχουν τὴν ὑπερτάτην τιμὴν νὰ διαφυλάττουν μὲ εὐλάβεια ἔξαιρετικὴ ἕναν ἀπὸ τοὺς πιο περιωνύμους ναοὺς τῆς Παρθένου, ὁ ὁποῖος προκαλεῖ τὸ δεύτερον κατὰ σειρὰν προσκύνημα, ἀμέσως μετὰ τὸ προσκύνημα τοῦ Παναγίου Τάφου στὰ Ἱεροσόλυμα.

Τὴ χάριν αὐτοῦ τοῦ σεβαστοῦ ναοῦ καὶ τὸν πλοῦτον τοῦτον ἀποθανάτισε νωρὶς ἡ εὐσεβὴς Μοῦσα τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ σὲ τρουφερότατον δίστιχον. Τὸ δίστιχον αὐτὸ σαν γλυκὸ νανούρισμα ἀντηχεῖ μελωδικὰ κοντὰ σὲ κάθε κούνια βρέφους, τραγουδισμένο ἀπὸ τὰ τρουφερά χεῖλη τῆς μητέρας: «ὦ Παναγιά μου Τηνιακιά με τὰ πολλὰ καντήλια φύλαγε τὸ παιδάκι μου νὰ σοῦ τὰ κάνω χίλια».

Τὸ θέαμα ἕξω στὴν αὐλὴ, στὴν κάτω πόλιν καὶ στὸ λιμάνι εἶναι ἀπερίγραπτον. Φορτωμένα μὲ προσκυνητὰς καταφτάνουν τὰ πλοῖα ἀπὸ τὸν Πειραιᾶ, ἀπὸ τὴ Σμύρνη, ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολην καὶ ἀπὸ ὅλα τὰ ἄλλα μέρη τῆς Ἑλλάδος. Οἱ μαρμάρινες προκυμαῖες εἶναι γεμάτες προσκυνητὰς κάθε φύλου καὶ κάθε ἡλικίας, ποὺ μόλις ἀποβιβαστοῦν, ξεκινοῦν ἀπ' τὴ μεγάλη λεωφόρον καὶ κατευθύνονται στὸν Ἱερόν Ναόν.

Ἡ Τήνος ὅλη στολισμένη εὐμορφα μεταβάλλεται εἰς ἕναν μέγιστον ξενώνα. Τὰ κρηπιδώματα τοῦ λιμένος γεμάτα κόσμον. Τὰ καταστήματα ὅλα σημαιοστόλιστα καὶ τὴν νύκτα φωτισμένα. Ὁ κυματοθραύστης παμφώτιστος. τὰ μαγαζεῖα, ξενοδοχεῖα καὶ καφενεῖα, ὅλα φορτωμένα μὲ παντός εἶδους τρόφιμα. Ἐν γένει παρουσιάζεται μία κίνησις πολὺ εὐφρόσυνος καὶ πολὺ ψυχαγωγικῆ, ἢ ὅποια ἀφήνει ἀνεξάλειπτους ἐντυπώσεις εἰς τὴν μνήμην ἐκείνων, οἱ ὅποιοι ἤξιώθησαν ν' ἀπολαύσουν αὐτήν.

Ἴδου ἡ μεγάλη καὶ ἐπίσημος λεωφόρος, ἢ ὅποια φέρει κατ' εὐθείαν εἰς τὸν περίκλυτον Ναόν. Γεμάτη κόσμον. Σημαιοστόλιστος δεξιὰ καὶ ἀριστερά.

Οἱ προσκυνηταί, ἀφ' οὗ ἀπεβιβάσθησαν καὶ ἐτακτοποιήθησαν εἰς τὴν προκυμαίαν, ἀναβαίνουν ἤδη ὡς μία παράταξις σεμνοπρεπεστάτη πρὸς τὸν Ναόν, μὲ τὰ δῶρα των, μὲ τὰ ταξιματὰ των πρὸς τὴν Μεγαλόχαρην, μὲ μίαν ἀνέκφραστον ἐνδόμυχον χαράν.

Ἄλλοι βαστάζουν δέσμας λαμπάδων παμμεγίστων. Ἄλλοι, ὀγκολίθους εὐώδους θυμιάματος. Ἄλλοι, χρυσοῦφαντα καὶ μεταξωτὰ ὑφάσματα. Καὶ ἄλλοι τέλος μὲ θλίψιν καταφανή, ἀλλὰ καὶ μὲ ἐλπίδα καλὴν, ὀδηγοῦν τοὺς πάσχοντας οἰκίους των.

Ἡ Τήνος ὅλη, στολισμένη ὁμορφα, μεταβάλλεται σε ἕνα μεγάλο ξενώνα. Τα κρηπιδώματα του λιμανιού είναι γεμάτα κόσμο. Τα καταστήματα ὅλα σημαιοστολισμένα και τη νύχτα φωτισμένα. Ο κυματοθραύστης πλημμυρισμένος ἀπὸ φως. Τα μαγαζιά, τα εστιατόρια, τα καφενεῖα, ὅλα φορτωμένα με κάθε εἶδους τρόφιμα. Γενικά, παρουσιάζεται μια κίνηση πολὺ ευχάριστη και πολὺ ψυχαγωγική, που αφήνει ανεξάλειπτες ἐντυπώσεις στη μνήμη ἐκείνων οἱ ὁποῖοι αξιώθηκαν να την ἀπολαύσουν.

Να η μεγάλη και ἐπίσημη λεωφόρος που οδηγεῖ κατ' εὐθείαν στο φημισμένο ναό. Γεμάτη κόσμο. Σημαιοστόλιστη δεξιὰ και ἀριστερά.

Οἱ προσκυνητές ἀναβαίνουν ἤδη σε μια σεμνὴ παράταξη πρὸς το Ναό, με τα δῶρα τους, με τα τάματά τους στη Μεγαλόχαρη, με μια ἀνέκφραστη, ἐνδόμυχη χαρά.

Ἄλλοι κρατοῦν πάρα πολὺ μεγάλες λαμπάδες. Ἄλλοι, μεγάλα κομμάτια ἀπὸ ευωδιαστό λιβάνι. Ἄλλοι, χρυσοῦφαντα και μεταξωτὰ ὑφάσματα. Καὶ ἄλλοι τέλος με θλίψη φανερή, ἀλλὰ και με ἐλπίδα καλή, ὀδηγοῦν τοὺς ἀρρωστους συγγενεῖς τους.

«Με του βορηά τα κύματα», *Αλεξάνδρου Μωραϊτίδη*

ΓΛΩΣΣΑΡΙΟ

σπιθαμή η — το παλαιό μέτρο μικρῶν ἀποστάσεων, укр. п'ядь
περιώνυμος — ξακουστός, φημισμένος
προκυμαία η — μόλος
κρηπίδωμα το — βάση, μόλος
ανεξάλειπτος — που δεν εξαλείφεται, ἀξέχαστος
τάμα το — δωρεά στην ἐκκλησία

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΘΕΜΑΤΑ

1. Διαβάστε το πρώτο κείμενο. Πείτε σε γενικές γραμμές τι διαπραγματεύεται.
2. Διαβάστε προσεχτικά το δεύτερο κείμενο. Σε τι συνίσταται κατά τη γνώμη σας η κύρια διαφορά των κειμένων;
3. Σημειώστε τις λέξεις και φράσεις όπου τα δυο κείμενα συμπίπτουν απολύτως.
4. Ποια άλλα μέρη προσκυνήματος γνωρίζετε;
5. Έχετε πάει ποτέ σε προσκύνημα; Πείτε μας που και πότε.

ΚΕΙΜΕΝΟ Β΄

Κοντάκιον στην Θεοτόκο

Τῆ ὑπερμάχῳ στρατηγῷ τὰ νικητήρια, ὡς λυτρωθεῖσα τῶν δεινῶν εὐχαριστήρια, ἀναγράφω σοὶ ἡ πόλις σου, Θεοτόκε· ἀλλ' ὡς ἔχουσα τὸ κράτος ἀπροσμάχητον, ἐκ παντοίων με κινδύνων ἐλευθέρωσον, ἵνα κράζω σοί· Χαίρε Νύμφη ἀνύμφευτε.	Σε σένα, Θεοτόκε, τὴν Ὑπέρομαχο Στρατηγό, ἐγὼ ἡ Πόλις Σου ἀποδίδω με ευγνωμοσύνη τὴν ἐνδοξὴ νίκη, ἐπειδὴ λυτρώθηκα ἀπο τὶς φοβερὲς συμφορὲς. Ἀλλὰ Σὺ, ἐπειδὴ ἔχεις ἀκατανίκητη δύναμη, ἐλευθέρωσέ με ἀπὸ κάθε εἶδος κινδύνου, γιὰ νὰ Σου φωνάζω δυνατὰ: Χαίρε, Νύμφη ἀνύμφευτε.
---	---

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΘΕΜΑΤΑ

1. Πότε ψάλλεται το κοντάκιον αυτό στην Ορθόδοξη Εκκλησία;
2. Γνωρίζετε το κοντάκιον αυτό σε άλλες γλώσσες; Σε ποιες; Βρείτε κάποιες μεταφράσεις.
3. Γιατί κατά τη γνώμη σας δεν μεταφράζονται τα εκκλησιαστικά κείμενα στην νέα ελληνική; Θα έπρεπε να μεταφραστούν τα αρχαία κείμενα για την εκκλησιαστική τους χρήση ή όχι;

6Η ΕΝΟΤΗΤΑ

ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

ΚΕΙΜΕΝΟ Α΄

Το νούμερο 31328
(Κεφάλαιο ΙΖ)

Οι μαφαζάδες* που μας φυλάνε είναι μεγάλες ηλικίες. Όλοι απ΄ τα βαθιά της Ανατολής, στον καιρό του πολέμου το ΄χαν σκάσει στα βουνά. Το κουβέρο* τότες δεν μπορούσε να τους κυνηγήσει. Μα, τώρα που κάλμαρε το μέτωπο κι ο Έλληνας έφυγε, άνοιξαν τα παλιά κατάστιχα και τους μάζεψαν έναν έναν κι επειδή σε τέτοια ηλικία δεν ήταν πια βολετό να μάθουν να σκοτώνουν ανθρώπους πολιτισμένα, τους βάλαν βοηθητικούς να φυλάνε εμάς.

Στην αρχή τούς είπαν πως θα υπηρετήσουν τρεις μήνες. Οι μήνες γίναν έξι, γίναν επτά, οχτώ, κι αυτοί ολοένα μέναν μαζί μας και ζυμώνουνταν.

Οι πιο πολλοί τους έχουν γενειάδα. Σιγά σιγά έπιασαν να ΄ρχονται τα βράδια στις παρέες μας. Ψάχνουν με τα δάχτυλα τα γένια τους και λεν, κοιτάζοντας με τ΄ αγαθά μάτια τους κάπου:

— Αχ μεμλεκέτ!... (πατριδα).

Μας λεν τον καημό τους, μας ρωτούν τι να κάμουν.

Δεν έχουμε πολύ κέφι γι΄ αυτές τις παρέες. Τους ακούμε σχεδόν ψυχρά — ανάμεσά τους κι ανάμεσά μας υπάρχει ο σκληρός τοίχος. Αυτοί δεν είναι που μας κρατούν δεμένους; Τους μισούμε — πρέπει. Κι αν καμιά φορά πιάνεις τον εαυτό σου αφηρημένο σα να ΄χει ξεχάσει τον «τοίχο», δε χρειάζεται παρά μια σπίθα μυαλό. Φέρνεις πάλι τότες, ντροπιασμένος, τον κρύο οχτρό στο προσκήνιο.

Μια μέρα οι μαφαζάδες μάθανε — το ΄γραφε λέει το φύλλο* — πως οι ηλικίες τους απολυθήκαν.

— Τι να κάνουμε; Τι να κάνουμε;

Έρχονται και μας ρωτούν γεμάτοι απελπισία.

Ένας δικός μας τους ορμηνεύει* τότες να σηκωθούν να βγουν στο Διοικητή αναφορά. Έτσι γίνεται, τους λέει, στο στρατό. Θα του πήτε: «Θέλουμε το χαρτί* μας!»

Κοιτάζονται μ΄ απορία: Μα έχουν την άδεια, λοιπόν, να κάμουν κάτι τέτοιο;

— Και βέβαια την έχετε!

Δεν ξέραν με τι τρόπο να μας φχαριστήσουν για την ορμήνια. Βγάλαν συναμεταξύ τους μιαν επιτροπή από έξι. Μέσα σ' αυτου-
νούς ήταν κι ένας αράπης.

Σύμφωνα με τις οδηγίες μας ζήτησαν πρώτα τον υπαξιωματι-
κό, αυτός τους πήγε στο λοχαγό κι από κει τους παρουσίασαν στο
Διοικητή, το Γιαννιώτη.

— Τι θέλετε, ουλάν;

— Το χαρτί μας θέλουμε για το μεμλεκέτ! Το λεν οι γαζέτες*.

— Τι έκανε λέει;

— Το χαρτί μας για το μεμλεκέτ!

Όχι, που να 'σουν, μάτια μου! Ο Γιαννιώτης τα 'χασε. Ήταν ένα
πράμα ακατανόητο για τον τούρκικο στρατό. Τόσα χρόνια μπίν-
μπασης* δε θυμόταν κάτι παρόμοια φοβερό.

— Ποιος σας ορμήνεψε, κερατάδες! Ποιος σας ορμήνεψε; φώ-
ναζε έξω φρενών.

Φοβισμένοι σα ζαρκάδια τού το είπαν: Οι σκλάβοι. Αυτοί ξέρουν.

Απασχολημένος κείνη την ώρα, διέταξε να τους κλειδώσουν, όλη
την επιτροπή, σ' ένα κελί. Ήταν βράδυ. Αύριο θα τους κανόνιζε.

Η είδηση γέμισε πίκρα όλους τους άλλους μαφαζάδες, που πε-
ρίμεναν με αγωνία το αποτέλεσμα. Ήμαστε κι εμείς λυπημένοι.
Χωρίς λόγο. Τι μας ένοιαζε;

Την άλλη μέρα ξημέρωνε Παρασκευή. Ο Διοικητής κατά τις δέκα
η ώρα διάταξε να μαζευτούν όλοι οι λόχοι των σκλάβων στο ύπαι-
θρο, έναν μεγάλο τόπο. Ήταν εκεί και ο λόχος των μαφαζάδων.

Σε λίγο φέραν τους έξι στρατιώτες που είχαν βγει χτες στην
αναφορά. Φέραν και τρεις σκλάβους, κατηγορημένους απ' τους
δικούς μας τους τσαουσάδες* γιατί δεν τους κάναν τα θελήματα.

Τους ξεγυμνώνουν όλους ως τη μέση. Μ' ένα μεγάλο σκοινί τούς
δένουν, τον ένα με τον άλλο, και τους εννιά αράδα. Ύστερα, τι δυο
άκρες το σκοινί το πιάνουν, απ' τη μια κι απ' την άλλη, από δυο
στρατιώτες. Σαν τελειώσει η προετοιμασία τούτη ήρθε ο Διοικητής.
Από πίσω του τρεις τέσσερις αξιωματικοί. Ο Γιαννιώτης, με δεμέ-
να τα χέρια του στις πλάτες, προχωρεί νευρικά μπρος στην αράδα
τους δεμένους. Τους κοιτάζει μες στα μάτια, έναν ένα. Τσιμουδιά.
Ύστερα γυρίζει πίσω. Ξαναπερνά από μπροστά τους, έναν ένα. Κι
ύστερα άξαφνα, απότομα ξέσπασε η θύελλα:

Παλιόσκυλα! Παλιόσκυλα! Παλιόσκυλα!

Χτυπούσε με το καμτσίκι από στριμμένο τέλι* στο κεφάλι, στα
μάτια, στα γυμνά κορμιά. Λάφαζε*, ίδρωνε, έπαιρνε δύναμη τρέ-
χοντας ζερβά δεξιά σα να τη ζητούσε, κι ολοένα, χτυπούσε λυσ-

σασμένα, αβάσταχτα, τυφλά. Οι δεμένοι φώναζαν σπαραχτικά, κάναν ασυναίσθητα μια προσπάθεια να συρθούν τότε απ' το ένα μέρος, τότε απ' τ' άλλο. Μα οι στρατιώτες με το σκοινί βαστούσαν την ισορροπία στη διεκυστίνδα.

Σαν απόκαμε πια να χτυπά φώναξε ένα στρατιώτη και του έδωσε το νεύρο*. Ο στρατιώτης ήταν απ' την ίδια κλάση, η μοίρα του ήταν με τους έξι.

— Χτύπα! Χτύπα!

Κι αυτός, τρέμοντας, χτυπούσε νευρικά, αδέξια, μπρος στα μάτια του Διοικητή, που σφούγγιζε τον ιδρο του.

Παρακολουθούσαμε τη σκηνή με σφιγμένα δόντια. Στα δασιά στήθια των δεμένων έτρεχε το αίμα — θα 'τρεχε και στον αράπη, μα σ' αυτόν δε φαινόταν επειδή ήταν μαύρος. Βλέπαμε μονάχα πως άνοιγε το στόμα του και το σφαλνούσε σπασμωδικά, σα να κατάπινε τον αγέρα γουλιά γουλιά.

Τέλος ο Διοικητής αποτραβήχτηκε.

Θα δουλέψουν δέκα μέρες με τους σκλάβους! διατάζει για τους έξι στρατιώτες.

— Μάλιστα!

Σαν τους λύσαν, οι πιο πολλοί πέσαν καταγής βογκώντας Μονάχα ο αράπης, μόλις έμεινε λεύτερος, έπιασε να τρέχει, πηδούσε σαν κατσίκι, ένα κορμί ίσαμε κι πάνου — θα 'θελε φαίνεται να ζεσταθεί.

Τον κυνήγησαν και τον πιάσαν.

Σκορπίσαμε μες στο στρατόπεδο ομάδες ομάδες. Ένα απροσδιόριστο κύμα μεγάλωνε, μεγάλωνε, φούσκωνε — μια γιγαντωμένη προσπάθεια προς τα ψηλά. Και οι άνθρωποι, το πλήθος, ολοένα συνθλίβονταν απ' το τεράστιο κενό:

— Σε τι λοιπόν ξεχωρίζανε αν ήταν Χριστιανοί για Τούρκοι;

Σε τι ξεχωρίζανε; Εμείς ήμαστε γεσήρ*, ήμαστε δεμένοι. Εμ αυτοί που ήταν λεύτεροι; Το αίμα αυλάκωσε και τα εννιά κορμιά — τι διαφορά είχε; Μονάχα ο αράπης — ε, αυτός ήταν μαύρος.

Το ίδιο βράδυ. Νύχτα. Τώρα που καλοκαιρίασε οι πόρτες στα κουβούσια* μας μέναν ανοιχτές. Ένας σκοπός φύλαγε πάντα.

Αυτό το βράδυ στο δικό μας το κουβούσι φύλαγε σκοπός ο στρατιώτης που τον είχαν βάλει το πρωί να μαστιγώσει τους συντρόφους του. Είναι συντριμμένος. Του λέμε να μην πικραίνεται. Ότι έγινε έγινε.

Γιατί; παραπονιέται μελαγχολικά. Γιατί να μας ανοίξετε τα μάτια;

Κοντεύαν μεσάνυχτα. Ολόξεστη η καλοκαιρινή βραδιά. Ξαπλωμένοι δεν μπορούσαμε να κοιμηθούμε. Ένας νέος διάολος: Συλλογιόμαστε. Όλο το κουβούσι ήταν βυθισμένο στο σκοτάδι. Μονάχα εκεί, προς το μέρος του μαφαζά, άναβε ένα λυχνάρι. Εκεί δίπλα ήταν το γιατάκι* του Μιχάλ-τσαούς.

Ο σκοπός είχε καθίσει χάμω. Το όπλο του μες στα σκέλια. Θα ρούσαμε πως ξαγρυπνούσε.

Ξαφνικά ένας λέει σιγά:

— Κοίτα!...

Από στόμα σε στόμα πήρε είδηση όλο το κουβούσι. Κοιτάζουμε:

Στο λίγο φως, στην πόρτα, διακρίνουμε τον επιλοχία του στρατοπέδου. Ήταν ένα νεαρό τριζάτο κέρατο. Έκανε έφοδο. Πατώντας στις μύτες των παπουτσιών του πλησιάζει το μαφαζά και σιγά, με προσοχή, του παίρνει το όπλο απ' τα χέρια. Κοιμόταν.

Με το όπλο στο χέρι ο επιλοχίας ρίχνει μια ματιά γύρω του. Κοιτάζει προς το γιατάκι του Μιχάλ-τσαούς. Αυτός ροχάλιζε, μα ο υπηρέτης του, το τσανάκι, παρακολουθούσε τη σκηνή.

Ο επιλοχίας τού γνέφει: σουτ! Ύστερα πάει κοντά του, του δίνει το όπλο και κάτι του λέει. Ύστερα, με προσοχή, βγαίνει όξω και χάνεται στο σκοτάδι.

Παρακολουθήσαμε τη σκηνή γεμάτοι αγωνία. Καταλάβαμε. Πήγαινε να ειδοποιήσει τον αξιωματικό: Εν ώρα υπηρεσίας το όπλο του σκοπού στα χέρια ενός σκλάβου! Και ο σκοπός ροχαλίζοντας! Αν δεν ήταν κρεμάλα, θα 'ταν φυλακή για όλη του τη ζωή.

Τότες σ' όλο το κουβούσι αμολήθηκε ένα υπόκωφο βογγητό.

Ολοένα δυνάμωνε, σαν τα βόδια που τα σφάζουν. Στην αρχή σαλάγιξε μια σκιά και σηκώθηκε. Ύστερα άλλη, ύστερα όλο το κουβούσι βρέθηκε στο ποδάρι. Με νευρικά κινήματα βιαζόμαστε προς την πόρτα. Ήμαστε ίσαμε ογδόντα άνθρωποι, στοιβαγμένοι, με αγκρηλωμένα* μάτια.

— Δώσ' το τουφέκι! λέει ο Μίλτος απειλητικά στο τσανάκι.

Αυτός κάνει να μην ακούσει, κιχ-μιχ, ρίχνει μια ματιά δίπλα στον αφέντη του τον Μιχάλ, που ροχάλιζε μεθυσμένος απ' το χασίς.

— Γρήγορα, σκουλήκι! Δώσ' το!

Στο μεταξύ άλλοι είχαν τρέξει προς το μαφαζά. Τον ξύπνησαν. Κοίταζε με τα ξαφνιασμένα μάτια του τόσους ανθρώπους από πάνω του, δεν μπορούσε να καταλάβει.

— Γρήγορα! Γρήγορα!

Του το ξηγούμε με λίγα λόγια, αρπούμε το τουφέκι απ' το τσανάκι και του το δίνουμε. Ύστερα τρέχουμε να βρεθούμε στον τόπο του ο καθένας. Όλα αυτά γίνανε μέσα σ' ένα δυο λεπτά.

Δεν είχαμε καλά καλά ξανακαθίσει σαν φάνηκε ο μουλαζίμ εβέλ*, ο επιλοχίας και δυο στρατιώτες. Νευρικοί, βιαστικοί. Μόλις τους διακρίνει ο σκοπός παίρνει στάση προσοχής.

Ο αξιωματικός κοιτάζει με απορία και θυμό τον επιλοχία:

— Πού είναι;

Αυτός τα 'χασε: Μα ναι, ναι, τον είδε με τα μάτια του, βεβαιώνει.

— Ουλάν, δεν κοιμάσουν;

— Εγώ; Όχι! Λέει ο στρατιώτης.

Ο επιλοχίας, αποσβολωμένος, κοιτάζει προς το μέρος του Μιχάλ, να δει το τσανάκι. Μα είχε χαθεί απ' το φόβο το δικό μας. Κάπου θα είχε χωθεί.

Ο μουλαζίμ εβέλ χτυπά φουρκισμένος το καμτσίκι στις μπότες του. Ύστερα, για να ξεσπάσει κάπου, που τον ανησύχησαν, το κατεβάζει μια στα μούτρα του σκοπού. Γυρίζει απότομα και φεύγει.

Έτσι με τον καιρό, χωρίς να το καταλαβαίνουμε, τυφλά αρχίσαμε, οι μαφαζάδες κι εμείς, να ερχόμαστε σιμά. Να πλησιάζουμε. Τα βράδια έρχονται πιο ταχτικά και κάνουν παρέα μαζί μας. Λέμε μαζί τα βάσανά μας. Και στην κουβέντα δε μας λεν πια «γεσήρ». Με τη βαριά ανατολίτικη φωνή τους το προφέρουν γεμάτο θερμότητα και καλοσύνη:

— Αρκαντάς (σύντροφε).

Στις δουλειές που πάμε μήτε χτυπούν πια μήτε βλαστημούν. Σαν δεν είναι μπροστά κανένας ρωμιός τσαούς κάνουν πως δεν βλέπουν και μας αφήνουν να καθόμαστε. Τουτουνούς τους τσαούς τους τρέμουν, γιατί τους σπιγουνεύουν άναντρα στους αξιωματικούς.

Το μεσημέρι, στο «παϊντός»*, ξαπλώνουμε μαζί κάτω απ' τον απύ ήλιο και τρώμε το ψωμί μας. Μιλούμε φιλικά, κι έτσι πολλές φορές περνά η προσδιορισμένη ώρα για ανάπαυση. Τότες αυτοί, φοβισμένοι, μας σηκώνουν ήμερα ήμερα, σα να μας παρακαλούν:

— Άιντε, σύντροφοι, σηκωθείτε.

Σηκωνόμαστε με βαριά καρδιά να ξαναπιάσουμε δουλειά. Κι αυτοί, σα να φοβούνται μη βαρυγκομούμε μαζί τους, μας χτυπούν στον ώμο φιλικά:

— Τι να κάμουμε, αρκαντάς; Ο θεός να μας λυπηθεί, κι εσάς κι εμάς.

Να μας λυπηθεί. «Κι εσάς κι εμάς». Το λεν πια σχεδόν μόνιμα. Άρχισαν να μη μπορούν να ξεχωρίζουν τις δυο μοίρες, τη δική τους και τη δική μας. Τρέμουν τους αξιωματικούς τους και τους τσαου-σάδες τους δικούς μας. Αυτούς τους ίδιους μισούμε κι εμείς. Ικετεύουν για το «μεμλεκέτ», ένα καλύβι κάπου. Κι εμείς.

Λοιπόν;

Όλοι τους είναι φουκαράδες. Μα πολύ. Δεν τους δίνουν τίποτα για χαρτζιλίκι. Φαίνεται τους κλέβουν οι αξιωματικοί. Υποφέρουν απ' όλες τις στερήσεις, ακόμα κι απ' τον καπνό. Εμείς μαζεύουμε αποσίγαρα λεύτερα — αυτοί, όσο να 'ναι, διστάζουν. Δε θέλουν να ταπεινωθούν τόσο. Μα, άμα δεν τους βλέπουμε...

Οι δικοί μας, όσοι δουλεύοντας στους χωριάτες οικονομούμε τίποτε πεντάγροσα, τα κάνουν πάντα καπνό. Μας κερνούν. Ο μαφαζάς βλέπει. Το φιτίλι περνά και σ' αυτόν. Τυλίγει το τσιγάρο, δίνει πίσω το φιτίλι. Το κεφάλι χαμηλά. Το τσακμάκι. Ανάβει. Τότες μονάχα, μαζί με την πρώτη ρουφηξιά, τα μάτια σηκώνονται. Δε λέει τίποτα.

Α, είναι μεγάλο πράμα δυο μάτια που ακινητούν έτσι...

Ωρες ώρες αποτραβιούνται μονάχοι τους σε μια γωνιά. Κοιτάζουν στο βάθος κι αρχίζουν τραγούδια της πατρίδας τους. Τους έχουν μάθει ένα πολεμικό θούριο: «Ανγκαρανίν τασινά μπακ...» Οι γεροί, ρωμαλέοι τόνοι αδυνατίζουν στα χείλια τους, μερώνουν. Κι έτσι που τους τραγουδούν παίρνουν κάτι σαν από μοιρολόι:

Κοίτα κατά το βράχο της Αγκυρας,
κοίτα τα δακρυσμένα μάτια μας...

Ηλία Βενέζη

ΣΗΜΕΙΩΣΗ

Ο συγγραφέας αυτού του βιβλίου για δεκατέσσερις μήνες έζησε τις δραματικές περιπέτειες που μας αφηγείται. Από το βιβλίο, μαζί με τη φρίκη και την καταδίκη της ανθρωπίνης αγριότητας, βγαίνουν και εικόνες ζεστής ανθρωπιάς, συμπαραστάσης και αλληλεγγύης. Πρωτοεκδόθηκε το 1931.

ΓΛΩΣΣΑΡΙΟ

μαφαζάδες: σκοποί, φύλακες.
το κουβέρνο: η κυβέρνηση.
το φύλλο: η εφημερίδα.
ορμηνεύω: συμβουλεύω.

το χαρτί: το απολυτήριο του στρατού.
γαζέτα: η εφημερίδα.
μπίνμπασης: ανώτερος αξιωματικός.
τσαουσάδες: υπαξιωματικοί υπεύθυνοι σε ομάδες αιχμαλώτων.
Πολλοί απ' αυτούς ήταν Έλληνες που ήξεραν τούρκικα: φέρονταν σκληρά για να είναι αρεστοί στους Τούρκους
τέλι (το): λεπτή χορδή από μέταλλο.
λαφάζω: ασθμαίνω.
το νεύρο: το μαστίγιο.
γεσήρ: σκλάβος.
κουβούσι: θολωτό στέγασμα.
γιατάκι: κοιτώνας.
αγκρηλώνω: γουρλώνω.
μουλαζίμ εβέλ: αξιωματικός, παϊντός: διακοπή.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΘΕΜΑΤΑ

1. Ο συγγραφέας λέει ότι κανονικά πρέπει να μισούν τους Τούρκους σκοπούς. Εντούτοις προσπαθούν να τους βοηθήσουν. Τι είναι αυτό που τους συνδέει;
2. Να επισημάνετε χωριά του κειμένου στα οποία ο συγγραφέας τονίζει τα κοινά σημεία που υπάρχουν ανάμεσα στους σκλάβους και τους φύλακες.
3. Τι συμπεράσματα μπορούμε να βγάλουμε α) από το επεισόδιο με την επιτροπή και β) από το επεισόδιο με το όπλο του σκοπού;
4. Ποια είναι η συναισθηματική διάθεση που κυριαρχεί σ' αυτό το κεφάλαιο του βιβλίου;

ΚΕΙΜΕΝΟ Β'

Το πρώτο σκαλί

Εις τον Θεόκριτο παραπονιούνταν
μιά μέρα ο νέος ποιητής Ευμένης
«Τώρα δύο χρόνια πέρασαν που γράφω
κ' ένα ειδύλλιο έκαμα μονάχα.
Το μόνον άρτιον μου έργον είναι.
Αλλοίμονον, ειν' υψηλή το βλέπω,
πολύ υψηλή της Ποιήσεως η σκάλα
κι απ' το σκαλί το πρώτο εδώ που είμαι

ποτέ δεν θ' ανεβώ ο δυστυχισμένος». Ειπ' ο Θεόκριτος «Αυτά τα λόγια ανάρμοστα και βλασφημίες είναι. Κι αν είσαι στο σκαλί το πρώτο, πρέπει νάσαι υπερήφανος κ' ευτυχισμένος. Εδώ που έφθασες, λίγο δεν είναι τόσο που έκαμες, μεγάλη δόξα. Κι αυτό ακόμη το σκαλί το πρώτο πολύ από τον κοινό τον κόσμο απέχει. Εισ το σκαλί για να πατήσεις τούτο πρέπει με το δικαίωμά σου νάσαι πολίτης εις των ιδεών την πόλι. Και δύσκολο στην πόλι εκείνην είναι και σπάνιο να σε πολιτογραφήσουν. Στην αγορά της βρίσκεις Νομοθέτας που δεν γελά κανένας τυχοδιώκτης. Εδώ που έφθασες, λίγο δεν είναι τόσο που έκαμες, μεγάλη δόξα»

Κωνσταντίνου Καβάφη

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΘΕΜΑΤΑ

1. Ποιά είναι η κεντρική ιδέα του ποιητή;
2. Σε ποιον απευθύνεται το ποίημα;
3. Συζητήστε τα επιτεύγματά σας στις σπουδές από την άποψη των απότερων στόχων σας.

7Η ΕΝΟΤΗΤΑ ΑΘΗΝΑ

ΚΕΙΜΕΝΟ Α'

Πως η Αθήνα άλλαξε μέσα σε μια νύχτα

Δεν είναι όνειρο, σας τ'ορκίζομαι! Βγαίνω από το σπίτι μου και τι να δω. Μια καινούρια, μια αλλιώτικη Αθήνα! Σκουπίδια, μηδέν. Κανσαέρια, άφαντα. Νέφος, ανύπαρκτο. Θόρυβοι, στο ρελαντί! Κυκλοφοριακό πρόβλημα, πουθενά. Αποχετευτικό δίκτυο, άψογο. Δρόμοι, χαρά Θεού. Πολεοδομικό, λυμένο, πραγματικά! Χωροταξικό, κούκλα.

Πεζοδρομία δίχως τρύπες, σπασμένες πλάκες και παγίδες. Ρείθρα πεζοδρομίων λεία κι όχι αγκαθωτά, για να ξεσκίζουν τα λάστιχα των ατζαμήςδων του παρκαρίσματος. Δεν είναι όνειρο σας λέω, τ'ορκίζομαι. Είναι μια Αθήνα άλλο πράγμα. Πλυμένη, καθαρή, φωτεινή, χαρούμενη. Με κτίρια στο χρώμα της μπογιάς τους κι όχι της αιθαλομίχλης, με οικοδομές κάποιου ύψους, τελοσπάντων, και, κυρίως, κάποιου ύψους, που να επιτρέπουν στον ήλιο να μας χαιδεύει τη μύτη. Μια Αθήνα με πράσινο, με λουλούδια, με χυμούς, δροσιά και ίσκιο. Χρώματα και φαντασία στις εισόδους των σπιτιών. Ζαρτινιέρες με ζωντανά λουλούδια στα παράθυρα και στα μπαλκόνια. Μια Αθήνα με ανοίγματα, με πλατείες, πάρκα και αλέες, μια Αθήνα με παγκάκια εκεί που χρειάζονται, με πεζοδρόμους στο κέντρο της, με άπειρα τραπεζάκια έξω, με γελαστούς πολίτες έξω, με πολλά γκαράζ και λιγότερα αυτοκίνητα. Δεν τα ονειρεύτηκα, πώς να σας το πω; Είναι μια Αθήνα με τραμ — ναι, με τραμ — που έχουν τις γραμμές τους στους πεζοδρόμους. Μια Αθήνα με χαρούμενους, ανισόπεδους κόμβους, που δε λύνουν το πρόβλημα εδώ για να κομποδέσουν τριακόσια μέτρα πιο κάτω. Μια Αθήνα ονειρεμένη, χωρίς να είναι όνειρο. Μικρά, χρωματιστά, ευέλικτα λεωφορεία, κρεμαστό και υπόγειο μετρό, με σταθμούς, που δεν τους ξανάειδε η ιστορία των μετρό. Σταθμούς με αλεξίσφαιρες και άθραυστες βιτρίνες, μουσεία, όπου μέσα τους εκτίθενται όσα αρχαιολογικά ευρήματα βρέθηκαν στην εκσκαφή και κατασκευή του μετρό. Λόγω τιμής, δεν είναι όνειρο αυτό που σας λέω. Είναι η Αθήνα! Μια Αθήνα χάρμα οφθαλμών και αισθήσεων. Με τους λόφους της ένα γύρο, το Λυκαβηττό της, του Στρέψη, του Σκουζέ, του Φιλοπάππου της, με το Ασύρματο, το Πολύγωνο και το Γαλάτσι, σφριγηλούς και φυτεμένους, με το άλσος τελειωμένο, διαμορφωμένο και ζηλευτό, με τον βράχο της Ακρόπολης στη μέση, με τα βουνά της τριγύρω, αναδασωμένα, επουλωμένα από τα φονικά τους νταμάρια, φιλόξενα κι αξιοθέατα. Με τα δυο της τα ποτάμια αναστημένα και με μια έξυπνη εκτροπή της κοίτης τους, τα βλέπω πάλι, να διασχίζουν καμαρωτά την πόλη. Γαλάζια, σβέλτα, πολυάσχολα και πολυτραγουδισμένα.

Δεν είναι όνειρο. Είναι η Αθήνα του Κηφισού και του Ιλισού αναπλασμένη! Είναι η Αθήνα με τους αρχαιολογικούς της θησαυρούς ανασκαμμένους, περιποιημένους, τιμημένους και σεβαστούς. Με τα γκαράζ της κτισμένα ούτε πάνω ούτε κάτω ούτε δίπλα ούτε μαζί με τ'αρχαία, αλλά αλλού. Τελείως αλλού. Δεν είναι όνειρο όλ'αυτά που σας λέω. Είναι μια Αθήνα κυβερνημένη! Μια πολιτεία συνεπής.

Μια Αθήνα που ψήλωσε σαν κοπέλα στην ανάπτυξη, μια Αθήνα με τη θέα της προς τα Φάληρα, την Ελευσίνα, τη Σαλαμίνα και το Σούνιο, πανταχόθεν ελεύθερη, μια Αθήνα ανοιχτή, ξεθολωμένη, διαυγής. Μια Αθήνα με χιλιάδες λούνα παρκ και παιδικές χαρές. Μια πόλη πολύκεντρη και πολυκεντρίζουσα. Μια πόλη ερωτική. Δίχως απειλές και δίχως βία. Δίχως ρατσισμούς και διακρίσεις. Δίχως αντένες τηλεοράσεων, καπνοσυλλέκτες και τενεκέδες να φύονται και να ευδοκιμούν στις ταράτσες. Ανοιχτή στον ήλιο και στη θάλασσα, ανοιχτή στους ανθρώπους και στις αισθήσεις τους, ανοιχτή στους ανέμους και στα ρεύματα.

Δεν είναι όνειρο αυτό που σας λέω ούτε θαύμα είναι. Είναι μια πολιτεία που ζει και κινείται και λειτουργεί μ' αιολική και ηλιακή ενέργεια. Μια πολιτεία με δημόσια κτίρια θερμά, ισκιωτά, λειτουργικά και φιλόξενα. Μια Αθήνα με τάξη θαυμαστή στην αταξία της, καθόλου εκνευριστική κι αποστειωμένη στη νοικοκυροσύνη της. Δεν είναι όνειρο. Είναι μια πόλη με αξιοπρέπεια. Έμαθε ξαφνικά να σέβεται τον εαυτό της και διαβάτη και το μόνιμο κάτοικο και τον περαστικό και τον ταξιδιώτη και τον τουρίστα. Να τον σέβεται, λέω, αλλά όχι να του χαρίζεται ή να του πουλιέται. Μια Αθήνα, σας λέω, ωραία, αλλά όχι αγοραία.

Δεν είναι όνειρο, πως να σας πείσω; Είναι μια μεγαλόπολη με ξαφνιάσματα. Εκεί ο υπερσύγχρονος, ανισόπεδος κόμβος, εκεί κι ο δρόμος ο ασβεστωμένος με τα βασιλικά και το λιθόστρωτο. Εκεί ο ουρανοξύστης με τα γαλάζια τζάμια, που τρελαίνουν τα πετούμενα, εκεί ο θυρωρός να λιάζεται με την καρτέκλα του έξω από τη σικ είσοδο της κεντρικής πολυκατοικίας. Να κι ο γιαουρτάς που ξαναγύρισε κι ο πλανόδιος μανάβης με το γαιδαράκο του κι ο μπαρμπα-Γιάννης ο κανατάς που τώρα πουλάει και βιντεοκασέτες στη ζούλα. Δεν είναι όνειρο, σας λέω. Είναι μια Αθήνα που έσκυψε και στρογγύλεψε όλες τις αιχμές και τις γωνιές, έσκυψε και ζωγράφισε τις τιμμεντένιες της επιφάνειες ή τις έκρυψε πίσω από κισσούς και μπλου-μπάουμ, είναι μια Αθήνα που λιγόστεψε τα ταξί και τ' αυτοκίνητά της και πλήθυνε τους πεζούς και τους ποδηλάτες της. Μια Αθήνα με λαϊκές αγορές σε κάθε γειτονιά. Με λιγότερα φεστιβάλ και περισσότερα παζάρια. Με αιώρες, με κούνιες, με τσουλήθρες σε κάθε πεζοδρόμιο, για να παίζουν κι οι μεγάλοι. Και φαρμακεία για να τους δένουν τα χτυπημένα γόνατα!

Δεν είναι όνειρο, Αθηναίοι και Αθηναίες! Δεν είναι όνειρο, συμπολίτες, αυτή η Αθήνα. Σας τ' ο' πα και σας το ξαναλέω. Όνειρο δεν είναι, ψέμα είναι! Ψέμα μεγάλο, πρωταπριλιάτικο και συγχω-

ρεμένο. Η αλήθεια του ψέματος είναι ασυγχώρητη. Ευχηθείτε μου και του χρόνου (Έτσι κάνουν την Πρωταπριλιά). Ευχηθείτε μου, να σας ευχηθώ κι εγώ «πάλι με χρόνια με καιρούς, πάλι δικιά μας να΄ναι». Η Αθήνα. Και δε μας πειράζει εμάς, βρίσκουμε άλλα ψέματα για τις Πρωταπριλιές. Ψέματα;

Αννυ Καλτσιδοπούλου

ΓΛΩΣΣΑΡΙΟ

στο ραλεντί — στο σιγανό, σιγά
πολεοδομικός — της πόλεως
χωροταξία η — διαμόρφωση του χώρου
ρείθρο το — χαντάκι, στην άκρη του δρόμου για να φεύγει το νερό
λεία — ίσια, ομαλά
ατζαμής — αδέξιος
ζαρτινιέρα η — γλάστρα
ανισόπεδος κόμβος — σημείο διασταύρωσης δρόμων, πάνω από το έδαφος
αλεξίσφαιρος — που διώχνει τις σφαίρες (για το γυαλί)
άθραυτος — που δε θραύει, δεν σπάζει
χάρμα το — χαρά, ευφροσύνη
σφριγηλός — γεμάτος σφρίγος (=δύναμη)
επουλώνω — γιατρεύω, θεραπεύω
νταμάρι το — λατομείο, μέρος του βουνού που βγάζουν πέτρα ή μάρμαρο
εκτροπή η — απομάκρυνση
πανταχόθεν — από παντού
φύομαι — φυτρώνω
ευδοκιμώ — προκόβω, αναπτύσσομαι
αιολικός — του ανέμου, από το όνομα του θεού Αιόλου
αποστειρωμένος — άγονος, που αποστειρώθηκε
ασβεστώνω — αλείφω με μείγμα ασβέση και νερού
στη ζούλα — κρυφά
αιχμή η — η άκρη
κισσός ο — φυτό που αναρριχάται, ανεβαίνει στα ψηλά
αιώρα η — είδος κούνιας από δίχτυ, που δένεται ανάμεσα σε δέντρα
τσουλήθρα η — κυλίστρα (στις παιδικές χαρές)

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΘΕΜΑΤΑ

1. Μπορείτε να υπολογίσετε σε ποιά εποχή γράφτηκε το κείμενο αυτό; Δικαιολογήστε την απάντησή σας.
2. Πως διαφέρει η σημερινή Αθήνα από το «όνειρο» της συγγραφέως;
3. Ποιο είναι κατά τη γνώμη σας το σπουδαιότερο πρόβλημα της σύγχρονης Αθήνας;
4. Αναφέρετε μερικά από τα αξιοθέατα, τις περιοχές, τις τοπονυμίες και άλλους τόπους που αναφέρονται στο κείμενο.
5. Περιγράψτε την πόλη σας χρησιμοποιώντας λέξεις και εκφράσεις του κειμένου.

ΚΕΙΜΕΝΟ Β΄

Ύμνος εις την Αθήναν (αποσπάσματα)

Τότε μονάχα στάθηκες, χαμήλωσες, κατέβης
Εδώ 'ς την μεγαλόπετρην Ακρόπολιν επάνω
Καθώς τρανή βασίλισσα 'ς το θρόνο το 'δικό της.
Παλάτι σου είν' ο Όλυμπος, κ' είν' η Ελλάς ναός σου,
Και του ναού σου ο πιο λαμπρός βωμός είν' η Αθήνα!

Αθήνα! χρυσοστέφανη και τιμημένη χώρα!
Οι μεγαλόχαροι θεοί επάνω σου αγρυπνούνε
Και φεύγουν απ' τον Όλυμπο για να ξεκουρασθούνε
'Σ' τη γη σου τη βραχόσπαρτη. Γιατ' εδώ πέρα βρίσκουν
Πώς πιο πολύ με τους θεούς ο άνθρωπος ταιριάζει.
Γιατ' εδώ πέρα η προσευχή πιο 'γκαρδιακή ανεβαίνει,
Ακούεται γλυκύτερη των ποιητών η λύρα,
Και το καθάριο το νερό και το ξανθό το μέλι
Και το χιλιάκριβο πιστό που διώχνει ταις φροντίδες
Προσφέρονται μ' αγνότερη ψυχή 'ς τους αθανάτους,
Και ταις εικόναϊς των θεών σκαλίζουν οι τεχνίταις
Πλέον πιστά κι' αληθινά 'ς το μάρμαρον επάνω
'Όπου κρατάει ανάλλαγη τη φωτερή του ασπράδα.

Εδώ είν' όλα ευγενικά και θεϊκά πλασμένα!
Πέρα γυαλίζ' η θάλασσα κ' είν' απλωτή 'σαν κάμπος,
Κ' εδώ είν' η γη καμαρωτή 'σαν κυματούσα θάλασσα.

Εδώ κανείς ίσκιος βαρύς δεν κάθεται 'ς τα μάτια,
Εδώ ψηλώματ' άφταστα, περισσιαίς πρασινάδες
Δεν κρύβουν σε καμμιά μεριά τη γη, δεν τη χαλούνε,
Απλά, σεμνά, προσεκτικά γραφή με το κοντύλι.
Κί' ολόβαθος ο ουρανός και πλουμιστός τα βράδια
Πάντα 'ς τα μάτια είνε μπροστά που πάντα τον ζητάνε.
Ω εμορφάδ' αρχοντική και μυστικά χυμένη
Που δε θαμπώνεις τη ματιά, που την ψυχή φτερώνεις!
η Αρμονία, της Χρυσής Παφίας θυγατέρα,
η Αρμονία η Ξανθή γεννήθηκ' εδώ πέρα!

Χαρά 'ς εσέν' αθάνατη και δοξασμένη Αθήνα!
Ωσάν την πάναγνην εληά όπου ποτέ δε ρίχνει
Τα φύλλα τασημένα της χειμώνα καλοκαίρι,
Και 'ς τους ελεύθερους καιρούς και 'ς της σκλαβιάς τα χρόνια
η φωτισμένη Ακρόπολις θα 'χη τη δόξα αιώνια!»
Είπες, και το κοντάρι σου βαρεία χτυπάει το βράχο,
Κί' ο βράχος σειέται, σχίζεται, μουγκρίζει 'σα' θηρίο.
Κί' απ' την πλατειά τη σχισματιά που δείχνει 'ς τα πλευρά του
Έτσι απαλά και σιγαλά, 'σαν όνειρο δικαίου,
Και 'σα' ζωή χαρούμενη κ' ειρηνική και πλούσια
Μέσ' από χρόνια συμφοράς και φτώχιας και πολέμων,
Εβγήκ' η πρωτογέννητη εληά, δικό σου δέντρο.

Κωστή Παλαμά

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΘΕΜΑΤΑ

1. Ψάξτε στο διαδίκτυο για την ιστορία του ποιήματος. Πότε γράφηκε και γιατί;
2. Χωρίστε το κείμενο σε θεματικές ενότητες. Σημειώστε το κεντρικό θέμα σε καθεμιά.
3. Σε ποια μυθικά γεγονότα αναφέρεται ο ποιητής;
4. Ποιά είναι η στάση του ποιητή προς την ελληνική φύση και την ελληνική ιστορία;

8Η ΕΝΟΤΗΤΑ ΤΑ ΝΗΣΙΑ

ΚΕΙΜΕΝΟ Α΄

Η κυρούλα της Σαντορίνης

Βαδίζουμε προς το Μεροβίγλι, μέρα φθινοπωρινή, πνιγμένοι στο φως. Τ'άσπρα καμπαναριά των ξωκλησιών, γραμμή εξαίσια, αρμονία, γράφονται πλάι στους γυμνούς, ρημαγμένους ανεμόμυλους. Σκέπτομαι το σοφό ένστικτο, την αρμονία αυτή που άνθισε πρώτα μες στην καρδιά των απλοϊκών μαστόρων του νησιού για να γίνει έπειτα, περασμένη από γενιά σε γενιά, παράδοση και παρακαταθήκη. Πόσο όλα, όλα κτίσματά τους, είναι μες στα μέτρα του ανθρώπου. Υπόταξε εδώ, το ένστικτο του ανθρώπου, τη φύση, την άγρια μορφή που της έδωκε το ηφαιστειο, ο καταποντισμός του μισού νησιού στο βυθό. Το ένστικτο δεν ακολούθησε τη φύση, δεν πήρε τίποτα από το κολοσσιαίο και απ' το άγριο. Ακολούθησε κι εδώ, την τέχνη του ανθρώπου, τον ελληνικό νόμο, υπόταξε τις δυνάμεις, δίδαξε το μέτρο και την αρμονία...

Ο βράχος του Σκάρου, γυμνός, έρημος, υψωνόταν ολοένα πιο φοβερός μπροστά μας. Ότι θα μπαίναμε στα στενά δρομάκια του Μεροβιγλίου. Τότε φάνηκε στην ερημιά του δρόμου πλάσμα καλό, πρόσωπο ήμερο, τυραννισμένο, ντυμένο φτωχικά. Ήταν η κυρούλα της Σαντορίνης. Την ακολουθούσε παιδί ξυπόλητο. Η κυρούλα περπατούσε κ' αυτή δύσκολα μες στον ήλιο. «Πού πηγαίνετε; ρώτησε. Μη χάσετε το δρόμο. Να σας δείξω».

Προχωρούσε πλάι μας, κοιτάζοντας χαμηλά τη γη — γαλήνη αγγελική. Περιμένει, όπου να 'ναι, παιδί. Και τούτο που τώρα περπατά πλάι της είναι του αντρός της, από άλλη γυναίκα. Ο άντρας της, μη έχοντας δουλειά στο νησί, ξενιτεύτηκε στο μεγάλο λιμάνι, στον Πειραιά, εργάτης. Και υποφέρουνε. Γιατί βροχή δεν ήρθε φέτος, κ' «έσβησε» η γη.

Είπε ξανά το σπαραχτικό λόγο, ανατριχίασα: «Η γής έσβησε...»

— Στο Σκάρο πηγαίνετε; ρώτησε. Να πάτε στο Σκάρο, στη Ρόκκα. Εκεί ήταν το κάστρο, οι Φράγκοι. Στη ρίζα του βράχου από βοριά είναι σπηλιά. Εκεί κρύβανε τα κοντραμπάντα. Και πίσω απ' τη Ρόκκα, στο μέρος του πελάγου, θα βρείτε τη Θεοσκέπαστη. Κάποτες καράβι Σαντορινιό ήταν σε κίνδυνο, κι ο καπετάνιος είπε: «Θεοσκέπαστή μου, σώσε με, κ' εγώ κάθε φορά στη χάρη σου θα 'ρχομαι να βολτατζαίρνω από κάτω!» Τ'άκουσε η Θεοσκέπαστη, γλύτωσε

το καράβι. Και από τότες το καράβι, κάθε χρονιά, στη χάρη της, έρχεται και βολτατζαίρνει κάτω απ' το Σκάρο...

Σήκωσε τα μάτια της, είδε το Σκάρο. Είδαμε κ' εμείς. Βουβό, μαύρο, ασάλευτο, τρόμος της αιωνιότητας, ήταν κάτω απ' τα πόδια μας το ηφαίστειο.

Η κυρούλα της Σαντορίνης με το τυραννισμένο, διψασμένο πρόσωπο, χάθηκε μες στο άσπρο φως, στα μονοπάτια του Μεροβιγλίου. Κ' εμείς, ενώ το φως δυνάστευε τη Σαντορίνη, αρχίσαμε να χαμηλώνουμε κατεβαίνοντας το δύσκολο μονοπάτι του βράχου, γυρεύοντας να πατήσουμε το κάστρο της Φιορέντζας. Κάθε τόσο γυρίζαμε τα μάτια μας ψηλά, κατά τη σκεπή του βράχου, να ξεχωρίσουμε τίποτα σημάδια του κάστρου. Τίποτα. Μονάχα η ερημιά. Κάτω στο βάθος, μαβιά νερά, το πέλαγο. Από ζερβά το μαύρο θαλάσσιο τέρας, το ηφαίστειο. Κ' η ιστορία του κάστρου. Οι Φράγκοι, οι Βετετσιάνοι, οι κουρσάροι, οι Αλτζερινοί — το πάθος και το πένθος του Αρχιπελάγου. Κι οι άσπρες φωλιές, οι καλύβες των νησιωτών της Σαντορίνης κρεμασμένες στην κορφή των βράχων πάνω απ' τα βάραθρα.

Ρώτησα αγαπητό φίλο του νησιού:

— Γιατί οι πατέρες σας, γιατί εσείς, στα Φηρά, στο Μεροβίγλι, δε χτίζατε λίγο πιο πίσω απ' το βάραθρο τις φωλιές σας, κει που η γη είναι στρωτή και ακίνδυνη; Γιατί κρεμόσαστε στην κορφή του βράχου;

— Θ' ακούσατε να λένε πως αυτό γίνηκε για να φυλαχτούμε απ' τους κουρσάρους. Μα οι κούρσαροι δε θα μπορούσαν να μας πατήσουν απ' την πίσω μεριά του νησιού, τη μαλακή; Όχι, δεν ήταν γι' αυτό. Εγώ λέω πως ήταν τούτο.

Και μου έδωσε τη δική του, την πιο πειστική εξήγηση που ερχόταν απ' το ένστικτο. Σίγουρα, λέει, στους αρχαίους χρόνους, πριν απ' τη μεγάλη έκρηξη που έκοψε σα μαχαίρι και καταπόντισε σ' άπατα νερά το μισό νησί, σίγουρα θα υπήρξαν πόλεις ακριβώς εκεί που είναι σήμερα οι βράχοι και τα σπίτια των Φηρών, το Μεροβίγλι. Σαν κόπηκε το νησί και βούλιαξε, κόπηκε ακριβώς εκεί που ήταν οι πόλεις. Το μεγαλύτερο μέρος απ' τις πόλεις βούλιαξε. Μείναν μονάχα λίγα καλύβια κρεμασμένα στους κομμένους βράχους.

Λοιπόν, τα καλύβια αυτά είμαστε σήμερα εμείς, είπε ο άνθρωπος της Σαντορίνης. Οι προπάπποι μας δε στέρξαν να μετακινηθούνε, να πάνε λίγο πιο πίσω. Γιατί πατρίδα τους ήταν εκεί, οι βράχοι. Τα παιδιά τους ακολουθούσανε αυτό που βρήκανε. Δεν το κουνήσανε από κει μήτε ρούπι. Όταν αυτά τα καλύβια, οι φωλιές, παλιώσανε, οι πατεράδες μας χτίσανε πάνω στα ερείπιά τους νέες.

Εκεί, πάντα εκεί, στους βράχους, πάνω απ' το χάος — ποτέ λίγα μέτρα πιο πίσω, στη σιγουριά. Ποτέ. Στάθηκε λίγο:

Γιατί αυτό είναι πατρίδα, είπε.

Την αισθανόμουν ολόένα αυτήν την πατρίδα, καθώς, βουτηγμένοι στο λιοπύρι το φθινόπωρο, περνούσαμε τώρα ξυστά κάτω απ' το κάστρο του Σκάρου. Γιγάντιοι βράχοι, ξεκομμένοι απ' τις ρίζες τους με τις δονήσεις του ηφαιστείου, ζυγιάζονταν σαν έτοιμα να πέσουν απάνω μας και να χαθούν στη θάλασσα. Άλλοι είναι κόκκινοι, άλλοι μαύροι σα σίδερο, γυαλιστεροί. Τώρα που είμαστε κοντά στο κάστρο φαίνονται τα τείχη, τα ερείπια. Τι τιποτένια παιχνίδια του ανθρώπου, πλάι στη δύναμη την αυθεντική, στα έργα του ηφαιστείου. Στέκαν εκεί, μες στην ομορφιά και στο μεγαλείο του τοπίου, και δεν είχαν να πούνε τίποτα. Ανέκφραστα, πεθαμένα οριστικά.

Τώρα το ηφαίστειο, η Παλαιά Καμένη, κοιταγμένο από ψηλά, μαύρο πίσσα στα μέρη που του βρεχε η θάλασσα, φάνταζε δύναμη τρομαχτική. Αναθυμόμαστε τα χρονικά, την ιστορία: «Ατμός ως εκ καμίνου πυρός ανέβρασεν ανά μέσον Θήρας και Θηρασίας των νήσων, εκ του βυθού παχυνομένης και απολιθουμένης τη εξάψει της πορώδους εκκαύσεως όλος ο καπνός πυροφανής εδείκνυτο. Προσέτι δε ότι ανεπέμφθησαν μεγάλοι πετροκίσσηροι ως λίθοι καθ' όλην την Μικράν Ασίαν και Λέσβον και Άβυδον και την προς θάλασσαν Μακεδονίαν...» [Ατμός σαν από φωτιά καμινιού ανέβαινε ανάμεσα από τα νησιά Θήρα και Θηρασία, από το βυθό της θάλασσας, για μερικές ημέρες και ενώ σιγά σιγά η πορώδης λάβα γινόταν πιο παχιά, από την έκρηξη όλος ο καπνός φαινόταν σα φωτιά. Κι ακόμα πετάχτηκαν μεγάλες ελαφρόπετρες στη Μικρά Ασία και στη Λέσβο και την Άβυδο και στα παράλια της Μακεδονίας]

«Οδοιπορικό του μυθικού νησιού», *Ηλία Βενέζη*

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΘΕΜΑΤΑ

1. Σε ποια εποχή κατά τη γνώμη σας ανήκει το κείμενο;
2. Πόσο δύσκολη φαντάζεστε τη σημερινή ζωή στα νησιά; Εξηγήστε την απάντησή σας.
3. Πιστεύετε την εκδοχή του νησιώτη για το πως ιδρύθηκαν οι πρώτοι οικισμοί;
4. Ποιες συμφορές έπαθε το νησί στο παρελθόν; Πώς το ξέρουμε;
5. Συζητήστε το μέλλον των ελληνικών νησιών. Ποιά θα ήταν η καλύτερη λύση για τους νησιώτες;

ΚΕΙΜΕΝΟ Β΄

Ωδή στη Σαντορίνη

Βγήκες από τα σωθικά βροντής
Πέτρα πικρή, δοκιμασμένη, αγέρωχη.
Ζήτησες πρωτομάρτυρα τον ήλιο.
Για ν' αντικρύσετε μαζί τη ριψοκίνδυνη αίγλη
Ν' ανοιχτείτε με μια σταυροφόρο ηχώ στο πέλαγος.

Πλάι από ρόχθους, πλάι από καημούς αφρών
Μεσ' από τις ευχαριστίες του ύπνου
Όταν η νύχτα γύριζε τις ερημιές των αστρών
Ψάχνοντας για μαρτυρίκι της αυγής,
Ένοιωσες τη χαρά της γέννησης
Πήδησες μες στον κόσμο πρώτη
Πορφυρογέννητη, αναδυομένη
έστειλες ως τους μακρυνούς ορίζοντες
Την ευχή που μεγάλωνε στις αγρυπνίες του πόντου
Για να χαιδέψει τα μαλλιά της πέμπτης πρωϊνής.

Ρήγισσα των παλμών και των φτερών του Αιγαίου
Βρήκες με λόγια που προσηλυτίζουν το άπειρο,
Με φωτιά με λάβα με καπνούς.
Τις μεγάλες γραμμές του πεπρωμένου σου.

Ω, κόρη κορυφαίου θυμού,
Γυμνή αναδυομένη
Άνοιξε τις λαμπρές πύλες του ανθρώπου
Να ευδιάσει ο τόπος από την υγεία
Σε χιλιάδες χρώματα ν' αναβλαστήσει το αίσθημα
Φτεροκοπώντας ανοιχτά
Και να φυσήξει από παντού η ελευθερία.

Άστραψε μες στο κήρυγμα του ανέμου
Την καινούργια και παντοτινή αμορφιά
Όταν ο ήλιος των τριών ωρών υψώνεται
Πάνγλαυκος παίζοντας το αρμόνιο της Δημιουργίας.

Οδυσσέα Ελύτη

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΘΕΜΑΤΑ

1. Πως παρουσιάζεται στο ποίημα το νησί;
2. Τι καλεί ο ποιητής τη Σαντορίνη να πράξει;
3. Βρείτε και άλλα ποιήματα του Οδυσσέα Ελύτη. Ποιά είναι τα κύρια χαρακτηριστικά τους;

9Η ΕΝΟΤΗΤΑ ΕΚΚΛΗΣΙΑ

ΚΕΙΜΕΝΟ Α΄

Κυριακή, οκτώ η ώρα το πρωί. Κλειστά τα ψαράδικα στο μουράγιο της Καβάλας. Στους δρόμους δε βλέπεις ψηχή. Ξαφνικά εμφανίζεται μια πομπή. Πενήντα Γερμανοί, πενήντα φωτογραφικές μηχανές. Ανασαίνουν την αύρα του Αιγαίου και προχωρούν. «Εδώ», ακούγεται η φωνή της Ξεναγός, «σύμφωνα με την παράδοση πρωτοπάτησε το πόδι του ο Απόστολος Παύλος στη Νεάπολη, τη σημερινή Καβάλα», και δείχνει ένα σπασμένο πράσινο μάρμαρο πίσω από τα σιδερένια κάγκελα της εκκλησίας του Αγίου Νικολάου.

Στο λεωφορείο που τους περιμένει έτοιμο για αναχώρηση ο οδηγός χαμογελά.

Η ώρα έχει πάει εννιάμισι και το λεωφορείο ξεκινά. Σε λίγο παίρνει το δρόμο για τους Φιλίππους. Καταπράσινα δημοτριάκα σκεπάζουν τον κάμπο που υπήρξε θέατρο μιας μοιραίας μάχης. Ο Οκταβιανός και ο Αντώνιος από τη μια, ο Βρούτος και Κάσιος από την άλλη. Οι δολοφόνοι του Ιουλίου Καίσαρα νικήθηκαν και αυτοκτόνησαν. «Η μάχη αυτή σήμαινε το τέλος της ρωμαϊκής δημοκρατίας», επισημαίνει η Ξεναγός, ενώ το λεωφορείο φτάνει στο Βαπτιστήριο της Λυδίας. «Η Λυδία», συνεχίζει η Ξεναγός, «μια εμπόρισα πορφύρας, ήταν η πρώτη που πίστεψε στο κήρυγμα του Αποστόλου Παύλου και βάφτιστηκε στο νερό του μικρού ποταμού που εξακολουθεί, όπως βλέπετε, να τρέχει ορμητικά προς το Αιγαίο, δίπλα στο χώρο όπου σταθμεύουν τα αυτοκίνητα».

Ένας πιτσιρίκος, γιος του φύλακα της ντόπιας εκκλησίας, τρέχει πηδηχτά να φέρει το κλειδί. Έντεκα και μισή. Η ομάδα βρίσκεται στα ερείπια των Φιλίππων. Η Ξεναγός μιλά για κολόνες, για το ύψος του ναού, για τα σκαλιά και για πολλές άλλες λεπτομέρειες. Μετά τρεις ώρες ανέβα κατέβα, φωτογραφίες, απορίες, βγαίνουν από το χώρο των ανασκαφών. Γραμμή για το εστιατόριο.

Στις τρεισήμισι η ομάδα έχει αποφάει και συνεχίζει το ταξίδι μέσω Δράμας για Θεσσαλονίκη. Ενδιάμεσα σταματά στην Αμφί-

πολη, στα ερείπια μιας άλλης αρχαίας πόλης δίπλα στο Στρυμόνα. Εκεί συναντούν ένα βοσκό που κρατά ένα αρνάκι γεννημένο μόλις πριν δυο ώρες. «Ίδού, κύριοι, η ενσάρκωση του καλού ποιμένα», λέει επιγραμματικά η ξεναγός. Στάση, φωτογραφίες. Παίρνουν τη διεύθυνση του βοσκού, για να του στείλουν καμιά κάρτα. Πιο κάτω στην Ασπρόβαλτα νέα στάση για καφέ. Οι Γερμανοί ορμούν προς τη θάλασσα... Αργότερα η συντροφιά συνεχίζει το δρόμο για τη Θεσσαλονίκη.

Από εφημερίδες

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΘΕΜΑΤΑ

1. Ποια αξιοθέατα έχουν επισκεφθεί οι τουρίστες;
2. Περιγράψτε τα ιστορικά γεγονότα για τα οποία μιλάει η ξεναγός.
3. Βρείτε στο κείμενο τα σημεία που δεν έχουν σχέση με το κύριο θέμα. Για ποιο λόγο τα χρησιμοποιεί ο συγγραφέας;
4. Ποια είναι η άποψή σας για τον θρησκευτικό τουρισμό;
5. Που έχετε ταξιδέψει πρόσφατα; Σημειώστε κάποιες εντυπώσεις σας.

ΚΕΙΜΕΝΟ Β΄

Στην εκκλησία

Την εκκλησίαν αγαπώ — τα εξαπτέρυγά της,
τ' ασήμια των σκευών, τα κηροπήγιά της,
τα φώτα, τες εικόνες της, τον άμβωνα της.
Εκεί σαν μπω, μες σ' εκκλησία των Γραϊκών·
με των θυμιαμάτων της τες ευωδίες,
μες τες λειτουργικές φωνές και συμφωνίες,
τες μεγαλοπρεπείς των ιερέων παρουσίες
και κάθε των κινήσεως τον σοβαρό ρυθμό
— λαμπρότατοι μες στων αμφίων τον στολισμό —
ο νους μου πηαίνει σε τιμές μεγάλες της φυλής μας,
στον ένδοξό μας Βυζαντινισμό.

Κωνσταντίνου Καβάφη

ΓΛΩΣΣΑΡΙΟ

εξαπτέρυγα τα — металеві диски на держаках із зображенням шестикрилих серафимів, які виносять під час відправ у православних церквах

σκεύη τα — церковний посуд

κηροπήγι το — свічник

άμβωνας ο — підвищення в церкві, з якого читають молитви, проповіді тощо

θυμίαμα το — фіміам, ладан або інша запашна речовина для обкурювання під час богослужінь

ευωδία η — аромат, пахощі

άμφια τα — ризи, святкове вбрання ієрея

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΘΕΜΑΤΑ

1. Τι εντυπωσιάζει τον ποιητή από την ελληνορθόδοξη τελετουργία;
2. Γιατί ανακαλεί στη μνήμη του το Βυζάντιο;
3. Ποια λειτουργικά στοιχεία της ορθόδοξης χριστιανικής τελετουργίας δίνουν την αίσθηση της μεγαλοπρέπειας και γιατί;
4. Ποιες γλωσσικές ιδιοτυπίες εντοπίζετε στο ποίημα και πώς αυτές δικαιολογούνται;

10Η ΕΝΟΤΗΤΑ ΓΙΟΡΤΕΣ

ΚΕΙΜΕΝΟ Α΄

(1) [Ονομαστική γιορτή]

Όταν γιορτάζουμε, έχουμε επισκέψεις κι έρχονται οι κύριοι με τα καλά και τα λυπητερά τους ρούχα κι οι κυρίες με τα χαρούμενα και τα ταγέρο. Αυτό γίνεται μόνο όταν γιορτάζει ο μπαμπάς. Η μαμά δε γιορτάζει ποτέ γιατί το όνομά της δεν έχει γιορτή, ούτε η θεία Γαζία γιορτάζει, ούτε η Δωροθέα. Εγώ, μου λένε οι μεγάλοι πως έχω γιορτή κάθε μέρα. Οι κύριοι και οι κυρίες λένε «χρόνια πολλά» στον μπαμπά και στη μαμά «να τον χαιρέσετε» και σε μένα «να χαιρέσαι τον μπαμπά». Η μαμά τους λέει «μερσί» κι εγώ τους λέω «φχρστώ». Η Δωροθέα πηγαίνει κι έρχεται με το δίσκο κι εγώ όλο δίνω το καλό χεράκι, όπως λέει η μαμά μου το δεξί μου χέρι, κι άμα δε θέλω να το δώσω στις κακές κυρίες, η μαμά μου λέει,

έλα μη ντρέπομαι και μου κάνει νοήματα και στις κυρίες λέει πως κάνω για πρώτη φορά αυτό κι ότι εγώ πάντοτε χαιρετάω και δεν ξέρει τι έπαθα σήμερα. Μερικοί φίλοι του μπαμπά του φέρνουν ένα δωράκι κι εκείνος τους λέει δεν ήταν ανάγκη βρε αδερφέ κι η μαμά πηγαίνει και τ' αφήνει πάνω στο κρεβάτι μαζί με άλλες γραβάτες, τα μπουκάλια, τα ξενόκουμπα, τις τιράντες και τα άλλα πράγματα που του έφεραν και τα γράφει σ' ένα μικρό μπλοκάκι μ' ένα μελανί μολύβι.

Εγώ δεν περνώ ωραία στη γιορτή του μπαμπά, γιατί όλοι είναι νευριασμένοι, και δε με προσέχουν κι ας ρωτούν μόλις έρθουν:

— Πόσο χρονώ είσαι;

(Τους λέω).

— Μπράβο! Σε ποιά τάξη πας;

(Τους λέω).

— Μπράβο! Ποιόν αγαπάς περισσότερο, τον μπαμπά ή την μαμά;

Και πριν τους πω, μου λένε:

— Μπράβο!

Μετά με ρωτάνε:

Θα ήθελες να έχεις μια αδελφούλα;

— Όχι!

Αλλά εκείνοι δεν προσέχουν και μου ξαναλένε μπράβο.

(2) [Στο σαλόνι]

Εγώ ήμουν στο σαλόνι με τις κυρίες, που ήταν οι αστείες. Κουβέντιαζαν όλες μαζί και όταν η μαμά ή η θεία Γαζία έβγαιναν, κοίταζαν με πολλή προσοχή τα χαλιά μας, τα πιάτα μας, τα ανθοδοχεία μας και τα σταχτοδοχεία μας και έσκυβαν κάτω από τις καρέκλες και το τραπέζι. Αλλά η μαμά, η θεία Γαζία και η Δωροθέα είναι πολύ έξυπνες. Είχαν σκουπίσει πολύ καθαρά, τα είχαν γυαλίσει όλα και είχαν ξεσκονίσει καλά και οι κυρίες που έσκυβαν και ακουμπούσαν τα δάχτυλά τους παντού, είχαν βρει ούτε μια σκονίτσα. Μου έχει πει η μαμά — γιατί κι εκείνη με τις φίλες της κάνουν το ίδιο — ότι αυτό είναι συνήθεια στις επισκέψεις.

«Ο Ακης και οι άλλοι», Κυριάκου Ντελοπούλου

(3) [Τα γενέθλια της Καίτης]

Τα γενέθλια ήταν κάτι που περνούσε απαρατήρητο συνήθως. Οι περισσότεροι άνθρωποι φαίνεται, τότε, δεν είχαν αποφασίσει ακόμα αν το να γίνει ένα χρόνο μεγαλύτερος, αξίζει να το γιορτάζεις με γλέντια, τούρτες και κεριά αναμμένα. Τη μέρα που

είχα τα γενέθλιά μου, η μαμά, όταν μ' ετοίμαζε το πρωί για το σχολείο, ή το μεσημέρι γύρω απ' το τραπέζι, θυμόταν ξαφνικά κι αυτό τα γεγονόσ. Α, έλεγε, σήμερα παύρνεις και τα χρόνια σου. Κι άρχιζε να μας διηγείται λεπτομέρειες απ' την περιπέτεια της γέννας η επιστροφή στη μέρα εκείνη τη σημαδιακή, των πόνων και της αγωνίας, ήταν ίσως το μόνο που έδινε ή έπαιρνε κανείς εκείνο τον καιρό. Μονάχα η Καίτη μια φορά μας μάζεψε απ' το δρόμο και λέγει: «Σήμερα έχω τα γενέθλιά μου». Κι εμείς, όπως ήμασταν με τα χώματα του δρόμου στα πόδια και στα ρούχα μας, μπήκαμε όλο σαματά κι αναστατώσαμε το σπίτι. Ο Κωνσταντίνος γέμισε τον τόπο ζάχαρη, μια κι έτρωγε τη συνηθισμένη απογεματινή του φέτα, και δεν εννοούσε για τίποτα στον κόσμο να τη χάσει — ούτε ακόμα και για τα γενέθλια της Καίτης.

«Οδός Γραβιάς», Τούλας Τίγκα

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΘΕΜΑΤΑ

1. Πως λέγεται το ύφος που χρησιμοποιούν οι συγγραφείς των κειμένων; Σε τι αποβλέπουν με αυτό;
2. Βρείτε στα κείμενα τις παραθέσεις που δημιουργούν μια κωμική σκηνή.
3. Τι σας θυμίζουν οι συνήθειες των Ελλήνων;
4. Δώστε με χιουμοριστικό τόνο στιγμιότυπα από μια γιορτή στο σπίτι σας.
5. Σκέψου τι θα μπορούσες να οργανώσεις στο σπίτι σου για τους φίλους και τις φίλες σου την ημέρα της ονομαστικής σου γιορτής, ώστε η επίσκεψή τους να μη μείνει μια απλή τυπική επίσκεψη.

ΚΕΙΜΕΝΟ Β'

Η ημέρα της Λαμπρής

Χριστός ανέστη! Νέοι, γέροι και κόρες,
Όλοι, μικροί, μεγάλοι, ετοιμαστείτε·
Μέσα στες εκκλησίες τες δαφνοφόρες
Με το φως της χαράς συμμαζωχτείτε·
Ανοιξτε αγκαλιές ειρηνοφόρες
Ομπροστά στους Αγίους και φιληθείτε·
Φιληθείτε γλυκά χείλη με χείλη,
Πέστε Χριστός Ανέστη εχθροί και φίλοι.

Δάφνες εις κάθε πλάκα έχουν οι τάφοι,
Και βρέφη ωραία στην αγκαλιά οι μανάδες·
Γλυκόφωνα, κοιτώντας τες ζωγραφι—
σμένες εικόνες, ψάλλουνε οι ψαλτάδες·
Λάμπει το ασήμι, λάμπει το χρυσάφι
Από το φως που χύνουνε οι λαμπάδες·
Κάθε πρόσωπο λάμπει απ' το αγιοκέρι,
Οπού κρατούνε οι Χριστιανοί στο χέρι.

Διονύσιου Σολωμού

ΓΛΩΣΣΑΡΙΟ

βρέφος το — το νήπιο, το μικρό παιδί
ψάλλω — τραγουδώ (ψαλμούς κ.ά.) στην εκκλησία
ψάλλτης ο — αυτός που ψάλλει στην εκκλησία

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΘΕΜΑΤΑ

1. Ποιά γλωσσικά μέσα χρησιμοποιεί ο ποιητής για να προσθέσει στο λόγο του πιο υψηλό ύφος;
2. Τι γίνεται στην χριστιανική εκκλησία κατά τη Λαμπρή;
3. Περιγράψτε κάποια κοντινή σας εκκλησία κατά την ακολουθία.

11Η ΕΝΟΤΗΤΑ ΝΑΥΤΙΛΙΑ

ΚΕΙΜΕΝΟ Α

Η ελληνική ναυτιλία

Στη διάρκεια του 18ου αιώνα, παρατηρήθηκε σημαντική ναυτιλιακή και εμπορική δραστηριότητα σε πολλές παραλιακές περιοχές του ελληνικού χώρου και σε νησιά. Η δραστηριότητα αυτή ευνοήθηκε από διάφορες συγκυρίες, και ιδιαίτερα από την έξοδο της Ρωσίας στη Μαύρη Θάλασσα και το εμπόριο που αναπτύχθηκε στα λιμάνια της περιοχής (λ.χ. στην Οδησσό) και της Μεσογείου. Με τη συνθήκη του Κιουτσούκ Καϊναρτζή (1774) μεταξύ της Ρωσίας και της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, τα χριστιανικά «ελληνικά» πλοία προστατεύονταν από τη ρωσική ισχύ και έτσι ευνοήθηκε η ραγδαία ανάπτυξη των δραστηριοτήτων τους. Λίγο αργότερα, με τη Γαλλική Επανάσταση και τους Ναπολεόντειους πολέμους, ευ-

νοήθηκε ιδιαίτερα η ελληνική ναυτιλία. Η διάσπαση του ηπειρωτικού αποκλεισμού, τον οποίο είχε επιβάλει το αγγλικό ναυτικό στα γαλλικά λιμάνια, έφερε μεγάλα κέρδη, ενώ ταυτόχρονα η εξαφάνιση των γαλλικών πλοίων από την Ανατολική Μεσόγειο δημιούργησε κενά, που έσπευσαν να εκμεταλλευτούν οι Έλληνες.

Στις αρχές του 19ου αιώνα οι Έλληνες εφοδίαζαν με εμπορεύματα σχεδόν όλες τις χώρες που εμπορεύονταν στα νερά της Ανατολής και είχαν τους εμπορικούς τους οίκους όχι μόνο σε όλα τα μεγάλα λιμάνια της Μεσογείου και της Μαύρης Θάλασσας, στη Βαλκανική Χερσόνησο και τη Μικρά Ασία, αλλά και στη Μόσχα, τη Βιέννη, το Παρίσι και το Λονδίνο.

Ακολούθησαν δύσκολα χρόνια, με αποκορύφωμα τη δεκαετία της Ελληνικής Επανάστασης (1821—1830). Στη διάρκεια των συγκρούσεων, ο ελληνικός εμπορικός στόλος μετατράπηκε σε πολεμικό, οι δρόμοι του εμπορίου έκλεισαν και τα παραδοσιακά ναυτικά κέντρα γνώρισαν την καταστροφή (Ψαρά, Γαλαξίδι) ή την παρακμή. Από την ακμάζουσα προεπαναστατική ναυτιλία απέμειναν λίγα πράγματα. Το κυριότερο από αυτά ήταν η προδιάθεση για τη θάλασσα και η γνώση των ναυτικών υποθέσεων.

Στο ελληνικό κράτος, στη θέση των παλιών κέντρων που παρήκμασαν, αναδείχθηκαν νέα. Το πιο σημαντικό απ' αυτά ήταν η Σύρος, η οποία στη διάρκεια της Επανάστασης δέχθηκε κύματα προσφύγων, κυρίως από τη Χίο. Η στρατηγική θέση του νησιού, στο κέντρο του Αιγαίου και πάνω ακριβώς στις διαδρομές που συνέδεαν τα Στενά και τη Μαύρη Θάλασσα με τους μεσογειακούς δρόμους του εμπορίου, συνέβαλε στη δημιουργία ισχυρότατου — όχι μόνο για τα ελληνικά μέτρα — ναυτιλιακού κέντρου. Στην ανάπτυξη αυτή σημαντικό ρόλο διαδραμάτισε η δυναμική παρουσία και δραστηριότητα των ελληνικών παροικιών στα κυριότερα εμπορικά κέντρα της περιοχής: στα λιμάνια της Νότιας Ρωσίας, στις εκβολές του Δούναβη, στην Κωνσταντινούπολη, στη Σμύρνη και αργότερα στην Αίγυπτο.

Στη διάρκεια του 19ου αιώνα, η ελληνική ναυτιλία, παρά τις περιόδους κρίσης που πέρασε και παρά τον ανταγωνισμό των υψηλού κόστους και τεχνικών απαιτήσεων ατμοπλοίων, ακολούθησε ανοδική πορεία. Ο αριθμός και η χωρητικότητα των πλοίων της δεν έπαυαν να αυξάνουν. Το 1840 τα ελληνικά πλοία είχαν συνολική χωρητικότητα 100.000 τόνους, ενώ το 1866 ξεπερνούσαν τους 300.000 τόνους. Η ανάπτυξη αυτή δεν ήταν αυτονόητη. Υπήρξαν έντονες αυξομειώσεις στην περίοδο κατά την οποία τα ελληνικά

ιστιοφόρα αντικαταστάθηκαν από ατμόπλοια. Το ίδιο χρονικό διάστημα πολλά από τα εθνικά δημόσια έργα έγιναν για την εξυπηρέτηση της ναυτιλιακής δραστηριότητας. Κατασκευάστηκαν λιμάνια και δημιουργήθηκε ένα σύστημα φάρων, που έκανε πολύ ασφαλέστερη τη ναυσιπλοΐα στις ελληνικές θάλασσες.

ΓΛΩΣΣΑΡΙΟ

ισχύς η — η δύναμη

ακμάζω (αντ. παρακμάζω) — ανθίζω, προκόβω (αντ. φθίνω, μαράζομαι)

τα Στενά (των Δαρδανελίων) — ο πορθμός του Βοσπόρου, ο Ελλήσποντος

ιστιοφόρα (πλοία) — τα καράβια με ιστούς (τα ιστία) και παννιά

ΕΡΩΤΗΣΙΕΣ ΚΑΙ ΘΕΜΑΤΑ

1. Πώς άλλαξε η κατάσταση στη Μαύρη θάλασσα στο δεύτερο μισό του 18ου αιώνα; Γιατί;
2. Πώς επηρεάστηκε η οικονομία των Βαλκανικών χωρών από τα γεγονότα του '21;
3. Γιατί κατά τη γνώμη σας η ελληνική ναυτιλία είναι τόσο σημαντική στην περιοχή της Μεσογείου;
4. Πως αναπτυσσόταν η ελληνική ναυτιλία στο νέο Ελληνικό κράτος;
5. Πως σας φαίνεται η σημερινή κατάσταση της ελληνικής ναυτιλίας;

ΚΕΙΜΕΝΟ Β'

Δέηση

Η θάλασσα στα βάθη της πήρ' έναν ναύτη.

Η μάνα του, ανήξερη, πιαίνει κι ανάφτει

στην Παναγία μπροστά ένα υψηλό κερί

για να επιστρέψει γρήγορα και ναν καλοί καιροί

και όλο προς τον άνεμο στήνει τ' αυτί.

Αλλά ενώ προσεύχεται και δέεται αυτή,

η εικών ακούει, σοβαρή και λυπημένη,

ξεύροντας πως δεν θα λθει πια ο υιός που περιμένει.

Κωνσταντίνου Καβάφη

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΘΕΜΑΤΑ

1. Για ποιούς λόγους ανάβουν τα κεριά στην εκκλησία;
2. Σημειώστε τις ιδιαιτερότητες της γλώσσας του ποιητή.
3. Ποια τραγική ειρωνία εμπεριέχει το συγκεκριμένο ποίημα;

12Η ΕΝΟΤΗΤΑ ΑΛΩΣΗ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

ΚΕΙΜΕΝΟ Α΄

Η αποφράδα ημέρα

Οι δυστυχείς Ρωμαίοι, αφού άκουσαν τα λόγια του αυτοκράτορα [Κωνσταντίνου Παλαιολόγου] έσφιξαν την καρδιά τους, αγκαλιάστηκαν και έκλαιγαν όλοι μαζί. Κανένας δεν έφερνε πια στη μνήμη του τα αγαπημένα του παιδιά, τη γυναίκα και την παρουσία του, αλλά ήθελαν όλοι να πεθάνουν για τη σωτηρία της πατρίδας τους. Ύστερα γύρισαν στις θέσεις τους για να φυλάξουν τα τείχη της πόλης.

Ο αυτοκράτορας πήγε αμέσως στον ιερό ναό της Αγίας Σοφίας, προσευχήθηκε με δάκρυα στα μάτια και κοινώνησε των αχράντων μυστηρίων. Το ίδιο έκαναν και πολλοί άλλοι εκείνη τη νύχτα. Έπειτα γύρισε στα ανάκτορα και ζήτησε συγγνώμη από όλους.

Ποιος μπορεί να περιγράψει αυτήν τη στιγμή τους θρήνους και τους οδυρμούς που ακούστηκαν τότε στο παλάτι; Κανένας άνθρωπος δε θα μπορούσε να μείνει ασυγκίνητος, ακόμα κι αν ήταν από ξύλο ή από πέτρα.

Ύστερα ανεβήκαμε στα άλογά μας, βγήκαμε από τα ανάκτορα και κάναμε επιθεώρηση στα τείχη για να ενθαρρύνουμε τους φρουρούς που κρατούσαν άγρυπνοι τις θέσεις τους. Εκείνη τη νύχτα όλοι βρίσκονταν στα τείχη και τους πύργους, ενώ είχαμε κλείσει προσεκτικά όλες τις πύλες ώστε να μην μπορεί να μπει ή να βγει κανένας.

Όταν φτάσαμε στην Καλιγαρία, την ώρα που λαλούσαν για πρώτη φορά τα κοκόρια, ξεπεζέψαμε και ανεβήκαμε στον πύργο. Από εκεί ακούγαμε φωνές και δυνατό θόρυβο έξω από την πόλη. Οι φύλακες μας είπαν ότι αυτό γινόταν όλη τη νύχτα επειδή οι εχθροί έσερναν τις πολεμικές μηχανές τους κοντά στην τάφρο, προετοιμαζόμενοι για την επίθεση. Επίσης τα μεγάλα εχθρικά πλοία άρχισαν να κινούνται, προσπαθώντας να φέρουν στην ακτή τις γέφυρες που είχαν κατασκευάσει.

Οι Τούρκοι άρχισαν με μεγάλη σφοδρότητα και ορμή την επίθεση τη στιγμή που λαλούσαν τα κοκόρια για δεύτερη φορά, χωρίς να δώσουν κανένα σύνθημα, όπως είχαν κάνει και τις προηγούμενες φορές. Ο σουλτάνος διέταξε να επιτεθούν πρώτοι οι λιγότερο έμπειροι, μερικοί ηλικιωμένοι και αρκετοί νέοι, ώστε να μας κουράσουν, και στη συνέχεια να ριχτούν εναντίον μας οι πιο έμπειροι και γενναίοι με μεγαλύτερη τόλμη και δύναμη. Έτσι λοιπόν ο πόλεμος άναψε σαν καμίνι. Οι δικοί μας αντιστέκονταν με πείσμα, χτυπούσαν άγρια τους εχθρούς και τους γκρέμιζαν κάτω από τα τείχη, καταστρέφοντας συγχρόνως και πολλές από τις πολιορκητικές τους μηχανές.

Οι νεκροί ήταν πολλοί και από τις δυο πλευρές, ιδίως όμως από το εχθρικό στρατόπεδο. Μόλις άρχισαν να σβήνουν τα άστρα του ουρανού καθώς προχωρούσε το φως της μέρας κι εμφανίστηκε στην ανατολή η ροδοδάχτυλη αυγή, όλο το πλήθος του εχθρού παρατάχθηκε σε μια σειρά που έφτανε από τη μια μέχρι την άλλη άκρη της πόλης.

Ακούστηκαν τότε τα τύμπανα, οι σάλπιγγες και τα υπόλοιπα πολεμικά όργανα με φωνές και αλαλαγμούς, ενώ τα κανόνια άρχισαν να ρίχνουν όλα μαζί. Τότε όλοι οι Τούρκοι όρμησαν από ξηρά και από θάλασσα στα τείχη και άρχισαν τη συμπλοκή μαζί μας. Οι πιο θαρραλέοι έστησαν σκάλες, ανέβηκαν πάνω σ' αυτές και έριχναν αδιάκοπα τα βέλη τους εναντίον των δικών μας. Η φρικτή και αμφίροπη μάχη κράτησε δύο ώρες και φαινόταν ότι οι χριστιανοί θα έπαιρναν πάλι τη νίκη. Τα πλοία που μετέφεραν τις σκάλες και τις κινητές γέφυρες αποκρούστηκαν από τα παραθαλάσσια τείχη και αναγκάστηκαν να γυρίσουν πίσω άπρακτα.

Οι πολεμικές μηχανές, που έριχναν πέτρες από τα τείχη της πόλης, σκότωσαν πολλούς αγαρηνούς. Αλλά και εκείνοι που ήταν στην ξηρά έπαθαν τα ίδια και χειρότερα. Ήταν πολύ παράδοξο θέμα να βλέπει κανείς τον ήλιο και τον ουρανό σκεπασμένους από ένα σύννεφο σκόνης και καπνού. Οι δικοί μας έκαιγαν τις εχθρικές πολεμικές μηχανές με το «υγρό πυρ», γκρέμιζαν τις σκάλες με όσους βρίσκονταν πάνω τους και σκότωναν αυτούς που επιχειρούσαν να ανεβούν στα τείχη με μεγάλες πέτρες, ακόντια, πυροβόλα και τόξα.

Όπου έβλεπαν συγκεντρωμένους Τούρκους, τους χτυπούσαν με μεγάλα τηλεβόλα, σκοτώνοντας και πληγώνοντας πολλούς. Οι εχθροί απηύδησαν τόσο πολύ από τη σθεναρή αντίσταση που συναντούσαν ώστε θέλησαν να κάνουν λίγο πίσω για να ξεκου-

ραστούν, αλλά οι τσαούσηδες και οι ραβδούχοι της τουρκικής Αυλής τους χτυπούσαν με σιδερένια ραβδιά και βούνευρα για να μην υποχωρήσουν.

Ποιος μπορεί να περιγράψει τις κραυγές και τα βογκητά των τραυματιών και στα δύο στρατόπεδα; Ο θόρυβος και οι φωνές τους έφταναν μέχρι τον ουρανό. Μερικοί από τους δικούς μας, που έβλεπαν τους εχθρούς να υποφέρουν, τους φώναζαν: «Τι κάνετε συνεχώς επιθέσεις, αφού δεν μπορείτε να μας νικήσετε;» Εκείνοι τότε, προσπαθώντας να δείξουν τη γενναιότητα τους, ανέβαιναν πάλι στις σκάλες. Οι πιο τολμηροί σκαρφάλωναν στους ώμους των άλλων και οι επόμενοι τους μιμούνταν, για να μπορέσουν να φτάσουν στην κορυφή του τείχους.

Οι σκληρότερες μάχες έγιναν στις πύλες, όπου οι αντίπαλοι συγκρούονταν με τα σπαθιά στα χέρια και οι νεκροί ήταν αμέτρητοι. Όταν η παράταξη μας άρχισε να υποχωρεί, τότε πετάχτηκαν μπροστά ο Θεόφιλος Παλαιολόγος και ο Δημήτριος Καντακουζηνός, δύο γενναίοι άντρες που έτρεψαν τους αγαρηνούς σε φυγή, τους γκρέμισαν κάτω από τα τείχη και τους σκόρπισαν. Συγχρόνως έτρεξαν σε βοήθεια κι άλλοι δικοί μας, ενώ ο αυτοκράτορας που βρέθηκε εκεί έφιππος τους ενεθάρρυνε και τους παρακινούσε να πολεμάνε με σθένος, λέγοντας: «Συμπολεμιστές και αδέρφια μου, σας παρακαλώ στο όνομα του Θεού να κρατάτε τη θέση σας με γενναιότητα. Βλέπω ότι το πλήθος των εχθρών άρχισε να κουράζεται και να διασκορπίζεται. Δε μας χτυπούν πλέον με τάξη και σύστημα. Ελπίζω στο Θεό ότι η νίκη είναι δική μας. Να νιώθετε λοιπόν χαρά επειδή το στεφάνι της νίκης θα είναι δικό μας τόσο στη γη όσο και στον ουρανό. Ο Θεός βρίσκεται στο πλευρό μας και προκαλεί δειλία στους άπιστους».

Τη στιγμή που μιλούσε ο αυτοκράτορας, ο Ιωάννης Ιουστινιάνης πληγώθηκε από βέλος στο πάνω μέρος του δεξιού του ποδιού. Αυτός ο τόσο έμπειρος πολεμιστής, στον πόλεμο, βλέποντας το αίμα να τρέχει από το σώμα του, έγινε κίτρινος από φόβο. Έχασε αμέσως το θάρρος του, σταμάτησε να αγωνίζεται και έτρεξε να βρει γιατρό σιωπηλός, χωρίς να σκέφτεται την ανδρεία και την καρτερικότητα που είχε δείξει μέχρι τότε. Δεν είπε όμως τίποτα στους συντρόφους του ούτε άφησε κανέναν αντικαταστάτη, για να μην προκληθεί σύγχυση που θα μπορούσε να αποβεί μοιραία.

Οι στρατιώτες του τον αναζήτησαν με το βλέμμα και, μαθαίνοντας ότι είχε φύγει, καταλήφθηκαν από ταραχή και φόβο. Ευτυχώς, ο αυτοκράτορας που βρέθηκε εκεί κατά τύχη, τους είδε ταραγμέ-

νους και φοβισμένους σαν τα κυνηγημένα πρόβατα και θέλησε να μάθει την αιτία. Όταν λοιπόν είδε το στρατηγό του Ιουστινιάνη να φεύγει, τον πλησίασε και του είπε: «Γιατί το έκανες αυτό, αδερφέ μου; Γύρνα πίσω στη θέση σου. Η πληγή είναι ασήμαντη και η παρουσία σου απαραίτητη. Η πόλη στηρίζεται σε σένα για να σωθεί». Του είπε και άλλα πολλά, αλλά εκείνος δεν έδωσε απάντηση. Αντίθετα, έφυγε και πήγε στο Πέραν, όπου πέθανε ντροπιασμένος από λύπη για την περιφρόνηση των άλλων.

Οι Τούρκοι όμως είδαν την ταραχή των δικών μας και πήραν θάρρος. Ο Σογάν-πασάς κέντρισε με κατάλληλα λόγια τη φιλοτιμία των γενιτσάρων και των άλλων στρατιωτών, ενώ ένας γιγαντόσωμος γενίτσαρος (που λεγόταν Χασάν και καταγόταν από το Λουπάδι της Κυζίκου) έβαλε με το αριστερό χέρι την ασπίδα πάνω από το κεφάλι του, τραβήξε με το δεξί το σπαθί, ανέβηκε στο σημείο του τείχους όπου είχαν αρχίσει να υποχωρούν οι δικοί μας και ρίχτηκε πάνω τους. Τον Χασάν ακολούθησαν περίπου άλλοι 30 Τούρκοι που θέλησαν να φανούν εξίσου γενναίοι. Όσοι από τους δικούς μας είχαν απομείνει εκεί έριξαν τεράστιες πέτρες και βέλη εναντίον τους, γκρεμίζοντας τους 18 κάτω από τα τείχη, αλλά ο Χασάν κατάφερε να ανεβεί και να τρέψει σε φυγή τους χριστιανούς.

Μετά την επιτυχία του, πολλοί άλλοι Τούρκοι βρήκαν την ευκαιρία να τον ακολουθήσουν και να σκαρφλώσουν στα τείχη, αφού οι ελάχιστοι δικοί μας δεν κατάφεραν να τους εμποδίσουν. Πολέμησαν όμως με θάρρος και σκότωσαν πολλούς. Κατά τη διάρκεια της συμπλοκής ο Χασάν χτυπήθηκε από πέτρα και έπεσε κάτω. Μόλις τον είδαν οι δικοί μας πήραν θάρρος και τον λιθοβολούσαν από όλες τις πλευρές. Εκείνος σηκώθηκε στα γόνατα και συνέχισε να πολεμά, αλλά το δεξί του χέρι δέχτηκε αμέτρητα τραύματα από βέλη και έπεσε παράλυτο.

Στη σύγκρουση αυτή σκοτώθηκαν και πληγώθηκαν πολλοί Τούρκοι, οι οποίοι μεταφέρθηκαν πίσω στο στρατόπεδο. Το πλήθος όμως εκείνων που είχαν ανεβεί στα τείχη διασκόρπισε τους δικούς μας, που εγκατέλειψαν το εξωτερικό και έτρεξαν μέσα στην πόλη με τόση βία ώστε ο ένας πατούσε τον άλλο. Καθώς συνέβαιναν αυτά, ακούστηκαν φωνές από μέσα, από έξω και από το μέρος του λιμανιού: «Έπεσε το φρούριο. Στους πύργους στήθηκαν σημαίες και λάβαρα». Οι φωνές αυτές έτρεψαν σε φυγή τους δικούς μας, ενώ έδωσαν καινούριο θάρρος στους εχθρούς που άρχισαν να ανεβαίνουν στα τείχη άφοβα και με αλαλαγμούς χαράς.

Όταν ο δυστυχισμένος αυτοκράτορας και δεσπότης μου είδε αυτό το θέαμα, παρακαλούσε το Θεό με δάκρυα στα μάτια και παρακινούσε τους στρατιώτες να φανούν γενναίοι. Δυστυχώς, όμως, δεν υπήρχε πλέον καμιά ελπίδα βοήθειας ή συμπαράστασης. Τότε τσίγκλησε το άλογό του, έφτασε στο σημείο από όπου οι εχθροί έμπαιναν στην πόλη και ρίχτηκε πάνω τους όπως ο Σαμψών κατά των αλλοφύλων. Στην πρώτη του επίθεση τους γκρέμισε όλους κάτω από τα τείχη, πράγμα που φάνηκε σαν θαύμα σε όσους το είδαν. Μουγκρίζοντας σαν λιοντάρι και κρατώντας το σπαθί στο δεξί του χέρι, έσφαξε τόσους πολλούς Τούρκους ώστε το αίμα έτρεχε σαν ποτάμι από τα χέρια και τα πόδια του.

Ο Φραγκίσκος Τολέντο, φάνηκε ανώτερος ακόμα και από τον Αχιλλέα. Πολεμώντας στα δεξιά του αυτοκράτορα, κομμάτιαζε τους εχθρούς με δόντια και με νύχια. Το ίδιο έκανε και ο Θεόφιλος Παλαιολόγος. Βλέποντας τον αυτοκράτορα να αγωνίζεται για να σώσει την πόλη που κινδύνευε, φώναξε κλαίγοντας: «Καλύτερα να πεθάνω παρά να ζήσω». Ύστερα όρμησε κραυγάζοντας πάνω στους εχθρούς και σκότωσε ή έτρεψε σε φυγή όσους βρέθηκαν μπροστά του. Ο Ιωάννης Δαλμάτης, που βρέθηκε κι αυτός στο ίδιο μέρος, πολεμούσε με ηρωισμό σαν γενναίος στρατιώτης που ήταν. Όσοι βρέθηκαν στο πεδίο της μάχης θαύμασαν την τόλμη και την ανδρεία των εξαιρετικών εκείνων ανδρών.

Οι επιθέσεις επαναλήφθηκαν δύο και τρεις φορές, μέχρι που κατάφεραν να τρέψουν τους απίστους σε φυγή, να σκοτώσουν πολλούς και να γκρεμίσουν άλλους κάτω από τα τείχη. Οι στρατιώτες μας πολέμησαν με μεγάλη γενναιότητα και στο τέλος έπεσαν νεκροί, αφού προηγουμένως είχαν προξενήσει τεράστιες απώλειες στους εχθρούς. Πολλοί άλλοι σκοτώθηκαν επίσης κοντά στην Πύλη του Αγίου Ρωμανού, όπου οι εχθροί είχαν στήσει τη μεγάλη ελέπολη και το φοβερό κανόνι, με τα οποία γκρέμισαν τα τείχη και κατάφεραν να πρωτομπούν στην πόλη. Τη στιγμή εκείνη εγώ δε βρισκόμουν κοντά στον αυτοκράτορα και δεσπότη μου, επειδή είχα πάει να επιθεωρήσω ένα άλλο σημείο της πόλης, σύμφωνα με τη διαταγή του.

Όταν μπήκαν οι εχθροί στην Πόλη, έδιωξαν τους χριστιανούς που είχαν απομείνει στα τείχη με τηλεβόλα, βέλη, ακόντια και πέτρες. Έτσι έγιναν κύριοι ολόκληρης της Κωνσταντινούπολης, εκτός των πύργων του Βασιλείου, του Λέοντος και του Αλεξίου, τους οποίους κρατούσαν οι ναύτες από την Κρήτη που πολέμησαν από τις 6 μέχρι τις 8 το απόγευμα και σκότωσαν πολλούς Τούρ-

κους. Βλέποντας το πλήθος των εχθρών που είχαν κυριεύσει την πόλη, δεν ήθελαν να παραδοθούν αλλά έλεγαν ότι προτιμούσαν να πεθάνουν παρά να ζήσουν. Κάποιος Τούρκος ειδοποίησε τότε το σουλτάνο για την ηρωική άμυνά τους κι εκείνος συμφώνησε να τους επιτρέψει να φύγουν με το πλοίο και όλα τα πράγματα που είχαν μαζί τους.

Παρά τις υποσχέσεις του όμως, ο σουλτάνος με πολύ κόπο κατάφερε να τους πείσει να αφήσουν τους πύργους και να φύγουν. Δύο αδέρφια, οι Ιταλοί Παύλος και Τρωίλος, πολέμησαν με γενναιότητα μαζί με αρκετούς άλλους στη θέση που είχαν αναλάβει. Κατά τη διάρκεια του αγώνα τους σκοτώθηκαν πολλοί κι από τις δυο πλευρές. Σε μια στιγμή ο Παύλος είδε τους εχθρούς μέσα στην πόλη και είπε στον αδερφό του: «Χάθηκαν τα πάντα. Κρύψου ήλιε και θρήνησε γη. Η Πόλη έπεσε. Ανώφελο πια να πολεμάμε. Ας κοιτάξουμε τουλάχιστον να σωθούμε εμείς οι ίδιοι».

Έτσι οι Τούρκοι έγιναν κύριοι της Κωνσταντινούπολης την Τρίτη 29 Μαΐου 1453, στις δυνόμισι το μεσημέρι. Άρπαζαν και αιχμαλώτιζαν όσους έβρισκαν μπροστά τους, έσφαζαν όσους επιχειρούσαν να αντισταθούν και σε ορισμένα μέρη δε διακρινόταν η γη από τα πολλά πτώματα που ήταν πεσμένα κάτω. Το θέαμα ήταν φρικτό. Παντού ακούγονταν θρήνοι και παντού γίνονταν αρπαγές γυναικών όλων των ηλικιών. Αρχόντισσες, νέες κοπέλες και καλόγριες σέρονταν από τα μαλλιά έξω από τις εκκλησίες όπου είχαν καταφύγει, ενώ έκλαιγαν και οδύρονταν.

Ποιος μπορούσε να περιγράψει τα κλάματα και τις φωνές των παιδιών ή τη βεβήλωση των ιερών εκκλησιών; Το άγιο σώμα και αίμα του Χριστού χυνόταν στη γη. Οι Τούρκοι άρπαζαν τα ιερά σκεύη, τα έσπαζαν ή τα κρατούσαν για λογαριασμό τους. Το ίδιο έκαναν και με τα ιερά αναθήματα. Ποδοπατούσαν τις αγίες εικόνες, τους αφαιρούσαν το χρυσάφι, το ασήμι και τους πολύτιμους λίθους, και έφτιαχναν με αυτές κρεβάτια και τραπέζια. Άλλοι στόλιζαν τα άλογα τους με τα χρυσοϋφαντα μεταξωτά άμφια των ιερέων και άλλοι τα έκαναν τραπεζομάντιλα.

Άρπαζαν τα πολύτιμα μαργαριτάρια από τα άγια κειμήλια, καταπατούσαν τα ιερά λείψανα των αγίων και, σαν πραγματικοί πρόδρομοι του διαβόλου, έκαναν αμέτρητα ανοσιουργήματα, που μόνο το θρήγο μπορούν να προκαλέσουν. Χριστέ, βασιλιά μου, οι αποφάσεις Σου ξεπερνάνε το μυαλό του ανθρώπου!

Μέσα στην απέραντη εκκλησία της Αγίας Σοφίας, τον επίγειο ουρανό, το θρόνο της δόξας του Θεού, το άρμα των Χερουβείμ, το θείο δημιούργημα, το αξιοθαύμαστο κατασκεύασμα, το στολίδι της γης, τον ωραιότερο από όλους τους ναούς, έβλεπε κανείς τους Τούρκους να τρώνε και να πίνουν στο Ιερό Βήμα και στην Αγία Τράπεζα ή να ασελγούν πάνω σε γυναίκες, νέες κοπέλες και μικρά παιδιά. Ποιος μπορούσε να μείνει ασυγκίνητος και να μη θρηνήσει για την άγια εκκλησία μας; Όλοι πονούσαν από το κακό που έβλεπαν. Στα σπίτια θρήνοι και κλάματα, στους δρόμους οδυρμοί, στις εκκλησίες αντρικές κραυγές πόνου, γυναικεία μοιρολόγια, βαρβαρότητες, φόνοι και βιασμοί.

Οι ευγενείς ατιμάζονταν και οι πλούσιοι έχαναν τις περιουσίες τους. Σε όλες τις πλατείες και τις γωνιές της πόλης γίνονταν αμέτρητα κακουργήματα. Κανένα μέρος ή καταφύγιο δε γλίτωσε από την έρευνα και τη βεβήλωση. Οι άπιστοι έσκαψαν κήπους και γκρέμισαν σπίτια για να βρουν χρήματα ή κρυμμένους θησαυρούς. Όσα βρήκαν, τα πήραν για να χορτάσουν την απληστία τους. Χριστέ, βασιλιά μου, γλίτωσε από τη θλίψη και τον πόνο όλες τις πόλεις και τις χώρες όπου κατοικούν χριστιανοί.

Την τρίτη μέρα μετά την άλωση ο σουλτάνος έδωσε εντολή να γίνουν γιορτές και πανηγύρια για τη μεγάλη νίκη, και διέταξε να βγουν έξω ελεύθερα και άφοβα όσοι ήταν κρυμμένοι σε διάφορα μέρη της Πόλης, μικροί και μεγάλοι. Διέταξε επίσης να γυρίσουν στα σπίτια τους όσοι είχαν φύγει εξαιτίας του πολέμου και να ζήσουν εκεί όπως πριν, σύμφωνα με το δίκαιο και τη θρησκεία τους. Ακόμα, έδωσε διαταγή να εκλέξουν πατριάρχη σύμφωνα με τα έθιμά τους, αφού ο προηγούμενος πατριάρχης είχε πεθάνει. Οι αρχιερείς και οι ελάχιστοι άλλοι κληρικοί και λαϊκοί που έτυχε να βρίσκονται στην πόλη διάλεξαν για το αξίωμα αυτό το Γεώργιο Σχολάριο, που ήταν ένας πολύ καλλιεργημένος πολίτης, τον οποίο χειροτόνησαν πατριάρχη και τον ονόμασαν Γεννάδιο.

Γεωργίου Φραντζή

ΣΗΜΕΙΩΣΗ

Ο πρωτοβεστιάριος, δηλαδή αρχιθαλαμηπόλος, Γεώργιος Φραντζής ή Σφραντζής (1401—1480) ήταν ο μοναδικός Βυζαντινός ιστορικός αυτόπτης μάρτυρας της κοσμοϊστορικής κατάληψης Πόλης από τους Τούρκους.

ΓΛΩΣΣΑΡΙΟ

αποφράδα (ημέρα) — «η μαύρη Τρίτη», η δυσστιχισμένη, κακιά μέρα

Καλιγαρία (Πύλη) η — η πύλη των Τειχών των Βλαχερνών στην Κωνσταντινούπολη

σφοδρότητα η — η δύναμη, το σθένος, η ορμή

αμφίροπος — αόριστος, αναποφάσιτος

Αγαρηνοί οι — άπιστοι, ανορθόδοξοι, εδώ: οι Τούρκοι

τηλεβόλο το — το κανόνι

απηύδησαν, αορ. < απαυδώ — κουράζω, κάνω αδύνατο, εξαντλύνω

τσαούσηδες οι (εν. τσαούσης) — (τουρκ. çavus — λοχίας) εδώ: αρχηγοί στον πόλεμο

ραβδούχος ο — στην Αρχαία Ελλάδα αυτός που κρατάει το ράβδο, δηλαδή, ο τηρητής των κανόνων, ο κριτής, εδώ: οι Τούρκοι

αρχηγοί που έσπρωχναν τους πολεμιστές να πάνε εμπρός

βούνευρο το — το μαστίγιο, το καμτσίκι, το βούκεντρο

έφιπποσο — καβαλάρης, αυτός που καβαλικεύει

σθένος το — η δύναμη

Πέραν — η περιοχή της παλαιάς Κωνσταντινουπόλεως

γενίτσαρος ο — ο στρατιώτης του ειδικού τάγματος, яничар

Σαμφών ο — μυθικός ήρωας των αρχαίων Εβραίων, ξακουστός για την εξαιρετική του δύναμη, Самсон

Αχιλλέας ο — μυθικός ήρωας της Ελλάδας, σκοτώθηκε κοντά στην Τροία από το βέλος του Πάρι, Αχιλλ (Αχιλλевс)

ελέπολη η < αιρώ (ελείν) + πόλις — ειδικός πύργος που φτιάχνεται για να φτάσουν οι πολεμιστές στα τείχη των πολιορκημένων πόλεων

αναθήματα τα — τα δώρα των προσκινητών στην Εκκλησία

άμφια τα — οι πλούσιες και φανταχτερές ενδυμασίες των ορθόδοξων ιερέων κατά τις εκκλησιαστικές ακολουθίες

κειμήλια τα — τα ιερά αντικείμενα που στεγάζονται στις εκκλησίες

ασελγώ — διαφθείρω, πορνεύω

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΘΕΜΑΤΑ

1. Χωρίστε το κείμενο σε θεματικές ενότητες δίνοντας ένα τίτλο στην καθεμία.
2. Ποιο από τα γεγονότα που περιγράφονται στο παραπάνω κείμενο θεωρείτε πιο εντυπωσιακό;
3. Ποιες άλλες ξακουστές πολιορκίες γνωρίζετε;
4. Να βρείτε πληροφορίες για το θρύλλο περί «μαρμαρωμένου βασιλιά».
5. Πως το βλέπετε το μέλλον της Αγίας Σοφίας της Κωνσταντινουπόλεως;

ΚΕΙΜΕΝΟ Β΄

Της Αγίας Σοφίας (Δημοτικό άσμα, θρήνος)

Σημαίνει ο Θιός, σημαίνει η γης, σημαίνουν τα επουράνια,
σημαίνει κι η Αγιά Σοφιά, το μέγα μοναστήρι,
με τετρακόσια σήμαντρα κι εξήντα δυό καμπάνες.
Κάθε καμπάνα και παπάς, κάθε παπάς και διάκος.
Ψάλλει ζερβά ο βασιλιάς, δεξιά ο πατριάρχης,
κι απ' την πολλή την ψαλμουδιά εσειόντανε οι κολόνες.
Να μπούνε στο Χερουβικό και να 'βγει ο βασιλέας.
Φωνή τους ήρθε εξ ουρανού και απ' αρχαγγέλου στόμα:
«Πάρτε το Χερουβικό κι ας χαμηλώσουν τ' άγια,
παπάδες πάρτε τα ιερά, και σεις κεριά σβηστείτε,
γιατί είναι θέλημα Θεού η Πόλη να τουρκέψει.
Μόν' στείλτε λόγο στη Φραγκιά, να 'ρθούνε τρία καράβια,
το 'να να πάρει το Σταυρό και τ' άλλο το Βαγγέλιο, το τρίτο το
καλύτερο, την Άγια Τράπεζά μας,
μη μας την πάρουν τα σκυλιά και μας τη μαγαρίσουν!»
Η Δέσποινα ταράχτηκε και δάκρυσαν οι εικόνες.
«Σώπασε, κυρά Δέσποινα, και μην πολυδακρύζεις, πάλι με χρό-
νους, με καιρούς πάλι δικά σας είναι».

ΓΛΩΣΣΑΡΙΟ

ψάλλω, ψέλνω — τραγουδώ ύμνους και τροπάρια στην εκκλησία
ψαλμουδιά, ψαλμωδία η — αυτό που ψέλνεται στην εκκλησία
σήμαντρο το — το εκκλησιαστικό μουσικό όργανο που κρού-
εται και έτσι δίνει τα σήματα για διάφορες πράξεις ή την ώρα

ζερβά — αριστερά

Χερουβικό το — ο Χερουβικός ύμνος ψάλλεται κατά τη Θεία Λειτουργία και αναφέρεται στα Χερουβείμ.

Φραγκιά η — η παλαιά συνηθισμένη ονομασία της Δυτικής Ευρώπης

Άγια Τράπεζα η — το τραπέζι μέσα στο Ιερό της χριστιανικής εκκλησίας

μαγαρίζω — καταστρέφω (ηθικά), λερώνω, βλασφημώ

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΘΕΜΑΤΑ

1. Ποια στοιχεία φανερώνουν το λαϊκό χαρακτήρα του άσματος;
2. Σε ποιον αποδίδεται η Άλωση της Πόλης κατά το άσμα αυτό;
3. Πως επηρεάστηκε ο ελληνικός λαός από τους τελευταίους στίχους που ανάφρονται στη Θεοτόκο;

ΚΕΙΜΕΝΟ Γ΄

Τὸ δὲ τὴν πόλιν σοὶ δοῦναι
οὐτ' ἔμὸν ἐστὶν οὐτ' ἄλλου τῶν
κατοικούντων ἐν ταύτῃ· κοινὴ γὰρ
γνώμη πάντες αὐτοπροαιρέτως
ἀποθανοῦμεν καὶ οὐ φεισόμεθα
τῆς ζωῆς ἡμῶν

Το να σου (παρα)δώσω όμως την πόλη
ούτε σε εμένα επαφίεται ούτε σε άλλον
από τους κατοίκους της· διότι με κοινή
απόφαση οι πάντες θα αποθάνουμε
αυτοπροαίρετα και δεν θα υπολογίσουμε
τη ζωή μας

Κωνσταντίνου Α΄ Παλαιολόγου

ΓΛΩΣΣΑΡΙΟ

επαφίεται — εξαρτάται

αποθάνουμε — θα πεθάνουμε

αυτοπροαίρετα — με την ελεύθερη επιλογή, εθελοντικά

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΘΕΜΑΤΑ

1. Προσπαθήστε να καταλάβετε το αρχαίο κείμενο χωρίς τη μετάφραση στα νέα ελληνικά.
2. Πότε και γιατί ειπώθηκαν αυτά τα λόγια;
3. Ποια άλλη εναλλακτική λύση θα υπήρχε κατά τη γνώμη σας για τον αυτοκράτορα;

13Η ΕΝΟΤΗΤΑ

«ΤΟ '21 (ΕΙΚΟΣΙ ΕΝΑ)», «ΤΟ 25 ΜΑΡΤΙΟΥ»

ΚΕΙΜΕΝΟ Α΄

[Το Μισολόγγι εχάθη]

Την ημέραν των Βαΐων έκαμαν γιουρούσι στο Μισολόγγι οι ήρωες του Μισολογγίου, σε τόσες χιλιάδες ασκέρι, σε τόσο κανόνια, χαντάκια, καβαλαριά, εγλίτωσαν 2000, και το γυναικόπαιδο έγινε θύμα. Μας ήρθε είδησις, μεγάλη Τετράδη, εις το δειλινό, που είχε παύσει η Συνέλευσις, και είμεθα εις κάτι ίσκιους. Μας ήλθε είδησις ότι το Μισολλόγγι εχάθη. Έτσι εβάλαμεν τα μαύρα όλοι, μισή ώρα εστάθη σιωπή που δεν έκρινε κανέννας, αλλ'εμμέτραε καθέννας με τον νουν του τον αφανισμόν μας. Βλέποντας εγώ την σιωπήν, εσηκώθηκα εις το πόδι, και τους ομίλησα λόγια για να εμψυχωθούν. Τους είπα ότι το Μισολλόγγι εχάθη ενδόξως, και θα μείνει αιώνας αιώνων η ανδρεία. Εάν βάλομεν τα μαύρα και οκνεύσομεν, θα πάρομεν τα ανάθεμα και θα πάρομεν το αμάρτημα των αδυνάτων όλων. Με απεκριθήκαν: «Τι να κάμομεν τώρα, Κολοκοτρώνη;» — «Τι να κάμομεν;» — τους λέγω, «Την αυγήν να κάμομεν συνέλευσιν, να αποφασίσομεν κυβέρνησιν πέντε, έξι, οκτώ άτομα δια να μας κυβερνήσουν, και να διαλέξομεν και άτομα να αποφασίσουν να ανταποκρίνονται με τα εξωτερικά (που τότε ήτο περασμένος και ο μινίστρος Κάνιγγ εις την Κωνσταντινούπολιν), η επιτροπή της συνελεύσεως δια τα εξωτερικά να δίδει λόγον εις την Κυβέρνησιν, και εις τον λαόν, και ημείς οι άλλοι να σκορπίσομεν εις τες επαρχίες και να πιάσομεν γενικώς τα άρματα ως τα πρωταπιάσαμεν εις την Επανάστασιν».

[Ο κόσμος μας έλεγε τρελούς...]

Ο κόσμος μας έλεγε τρελούς. Ημείς αν δεν είμεθα τρελοί δεν εκάναμεν την επανάστασιν, διατί ηθέλαμεν συλλογισθεί πρώτον δια πολεμοφόδια, καβαλαριά μας, πυροβολικό μας, τα μαγαζιά μας, ηθέλαμεν λογαριάσει την δύναμιν την ειδική μας, μακαριζόμεθα, επαινόμεθα. Αν δεν ευτυχούσαμεν ηθέλαμεν τρώγει κατάρες, αναθέματα. Ομοιάζομεν σαν να είναι εις ένα λιμένα πενήντα εξήντα καράβια φορτωμένα, ένα από αυτά ξεκόβει, κάνει πανιά, πηγαίνει εις την δουλειά του με μια μεγάλη φουρτούνα, με μεγάλο

άνεμο, πηγαίνει πουλεί, κερδίζει, γυρίζει οπίσω σώον. Τότε ακούς όλα τα επίλοιπα καράβια και λέγουν: «ιδού άνθρωπος, ιδού παλικάρια, ιδού φρόνιμος και όχι σαν εμείς οπού καθόμεθα έτσι δούλοι, χαϊμένοι», και κατηγορούνται οι καπεταναίοι ως ανάξιοι. Αν δεν ευδοκίμουσε το καράβι ήθελε ειπούν: «Μα τι τρελός να σηκωθεί με τέτοια φουρτούνα, με τέτοιο άνεμο! να χαθεί ο παλιάνθρωπος, επήρε τον κόσμο εις το λαϊμό του»⁷

Η αρχηγία ενός στρατεύματος ελληνικού ήταν μια τυραννία, δι-ατί έκαμεν και τον αρχηγό, και τον κριτή και τον φροντιστή, και του φεύγουν κάθε μέρα και πάλιν να έρχονται, να βαστάει ένα στρατόπεδον με ψέματα, με κολακειές, με παραμύθια, να του λείπουν και ζωοτραφίες και πολεμοφόδια, και να μην ακούν και να φωνάζει ο αρχηγός, ενώ εις την Ευρώπην ο αρχιστράτηγος διατάσσει τους στρατηγούς, οι στρατηγοί τους συνταγματάρχας, οι συνταγματάρχαι τους ταγματάρχας και ούτω καθεξής. Έκανε το σχέδιο του και ξεμπέρδευε. Να μου δώσει ο Βελιγκτών 40 000 στρατεύμα, το εδιοίκουσα αλλ' αυτουνού να του δώσουν 500 Έλληνας δεν ημπορούσε ούτε μια ώρα να τους διοικήσει. Κάθε Έλληνας είχε τα καπρίτσια του και έπρεπε για να κάμει κανείς δουλειά με αυτούς, άλλον να φοβερίζει, άλλον να κολακεύει, κατά τους ανθρώπους.

«Απομνημονεύματα», Θεοδώρου Κολοκοτρώνη

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

γιουρούσι το — έφοδος, πρόκειται για την Έξοδο στις 10 Απριλίου 1826

Συνέλευσις η — η πρώτη κοινωνική διοργάνωση των Ελλήνων στα χρόνια της Επανάστασης του 1821, εδώ ο συγγραφέας μιλάει για την γ' συνέλευση

Κάνιγγ ο — Georges Canning (1770—1827), Άγγλος πολιτικός, υπουργός εξωτερικών της Μεγάλης Βρετανίας (1822—1827) και προθυπουργός (1827), φιλέλληνας, υποστήριξε τον αγώνα των Ελλήνων για ανεξαρτησία και το 1826 υπέγραψε τη συνθήκη ειρήνης ανάμεσα στην Οθωμανική αυτοκρατορία και την Ελλάδα.

Βελιγκτών ο — Arthur Wellesley, 1st Duke of Wellington, 1769—1852, ήταν Άγγλο-Ιρλανδός στρατιωτικός και πολιτικός, μία από τις ηγετικές στρατιωτικές και πολιτικές μορφές της Βρετανίας του 19ου αι., υπηρέτησε δύο φορές ως πρωθυπουργός (1828—1830, 1834)

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΘΕΜΑΤΑ

1. Πείτε με λίγες λέξεις τι συνέβη στο Μισολόγγι στις 10 Απριλίου 1826.
2. Βρείτε στο διαδίκτυο πληροφορίες για τον Θεόδωρο Κολοκοτρώνη. Ποιό είναι το γνωστό παρατσούκλι του;
3. Πως δικαιολογεί ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης την ελληνική επανάσταση; Συμφωνείτε μ' αυτόν;
4. Πώς σας φαίνεται η παρατήρηση σχετικά τη διαφορά μεταξύ των Ελλήνων και των στρατιωτών άλλων εθνών; Θεωρείτε πως είναι υπερβολική ή όχι;
5. Σημειώστε τις ιδιαιτερότητες της γλώσσας του Θεοδώρου Κολοκοτρώνη. Σε τι οφείλονται;

ΚΕΙΜΕΝΟ Β'

Δημοτικό τραγούδι

Παιδιά σαν θέτε λεβεντιά και κλέφτες να γενείτε.
εμένα με ρωτήσετε να σας ομολογήσω
της κλεφτουριάς τα βάσανα και των κλεφτών τα ντέρτια.
Μαύρη ζωή που κάνουμε εμείς οι μαύροι κλέφτες!
ποτέ μας δεν αλλάζουμε και δεν ασπροφοράμε,
ολημερίς στον πόλεμο, το βράδυ καρραούλι.
Δώδεκα χρόνους έκανα στους κλέφτες καπετάνιος.
Ζεστο ψωμί δεν έφαγα, δεν πλάγιασα σε στρώμα,
τον ύπνο δεν εχόρτασα, του ύπνου τη γλυκάδα.
Το χέρι μου προσκέφαλο και το σπαθί μου στρώμα
και το καριοφιλάκι μου σαν κόρη αγκαλιασμένο.

ΓΛΩΣΣΑΡΙΟ

κλέφτες οι — εδώ: αντάρτες, πολεμιστές για την λευτεριά, την ανεξαρτησία
κλεφτουριά η — η ζωή των κλεφτών, η παρανομία
μαύρος — εδώ: κακόμοιρος, δυστυχισμένος
ντέρτι το — (η λέξη τουρκική) συμφορά, κακό, δυστυχία
καρραούλι το — βάρδια, σκοπιά, παραβλ. ουκρ. *karayal*
καπετάνιος ο — αρχηγός των κλεφτών, παραβλ. ουκρ. *kapitan*
καριοφιλάκι το — (από τη λέξη καριοφίλι) είδος τουφεκιού

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΘΕΜΑΤΑ

1. Ποιοι ήταν οι εχθροί των κλεφτών;
2. Πως λέγονται οι «κλέφτες» στην ιστορία άλλων λαών;
3. Σκεφτείτε αν θα μπορούσατε να ζήσετε στην κλεφτουριά για δέκα χρόνια. Πείτε γιατί.

14Η ΕΝΟΤΗΤΑ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ

ΚΕΙΜΕΝΟ Α΄

(1) Η Ποντιακή Δημοκρατία

Οι Έλληνες της Διασποράς αναδείχθηκαν πρωτεργάτες στους αγώνες για τη δημιουργία μιας αυτόνομης ποντιακής δημοκρατίας με βασικούς εκπροσώπους τους Κ. Κωνσταντινίδη από τη Μασσαλία, Β. Ιωαννίδη και Θ. Θεοφύλακτου από το Βατούμ, Ι. Πασσαλίδη από το Σουχούμ, Λ. Ιωαννίδη και Φ. Κτενίδη από το Κρασονοντάρ. Από τους Έλληνες του ιστορικού Πόντου ξεχωρίζουν οι δύο σεβάσμιες μορφές της Εκκλησίας, ο μητροπολίτης Τραπεζούντας Χρυσανθος και ο μητροπολίτης Αμάσειας Γερμανός Καραβαγγέλης.

Λίγες μέρες πριν από τη ρωσική κατοχή της πόλης, τον Απρίλιο του 1916, έγινε η παράδοση της Τραπεζούντας από τον Τούρκο Βαλή Μεχμέτ Τζεμάλ Αζμή μπέη στο μητροπολίτη Χρυσανθο, ο οποίος λόγω της συνετής πολιτικής του απέναντι στους μουσουλμάνους της περιοχής, έγινε δεκτός, από τους Ρώσους αλλά και από τους προξενικούς εκπροσώπους των άλλων κρατών, ως ηγέτης στην ευαίσθητη περιοχή, όπου ήταν ακόμη νωπές στους κατοίκους οι μνήμες από τις σφαγές και τις εχθροπραξίες. Η δίχρονη προεδρία του Χρυσανθου ήταν ένα αληθινό διάλειμμα δημοκρατίας και αρμονικής συμβίωσης χριστιανών και μουσουλμάνων. Το Φεβρουάριο του 1918 η κατάσταση είχε αλλάξει ριζικά, όταν ύστερα από την επικράτηση των μπολσεβίκων το 1917, ο ρωσικός στρατός εγκατέλειψε την Τραπεζούντα και η περιοχή ξαναπέρασε στην κατοχή των Νεοτούρκων.

Στις δύσκολες εκείνες στιγμές, χιλιάδες Έλληνες του ανατολικού Πόντου και του Καρς, για να γλιτώσουν από τις διώξεις από τους Νεότουρκους, πήραν το δρόμο της φυγής προς τη Ρωσία, η οποία δοκιμαζόταν τότε από εμφύλιο πόλεμο. Ο ξεριζωμός των Ελλήνων της Μικράς Ασίας ευαίσθητοποίησε τους Έλληνες της Ρωσίας, οι οποίοι ήδη από το Α΄ Πανελλήνιο Συνέδριο, τον Ιούλιο

του 1917 στο Ταϊγάνιο αποφάσισαν την εκλογή Κεντρικού Συμβουλίου για τη δημιουργία ανεξάρτητου Ποντιακού Κράτους, με προσωρινή έδρα την πόλη Ροστόβ.

Για πρώτη φορά οι Πόντιοι της Διασποράς οργανώθηκαν σε όλες τις μεγάλες πόλεις της Ελλάδας (Αθήνα, Θεσσαλονίκη, Καβάλα, Βόλο), καθώς επίσης και στις πόλεις του εξωτερικού.

Ο Κ. Κωνσταντινίδης από τη Μασσαλία με διαδοχικά υπομνήματα ενημέρωνε τις συμμαχικές δυνάμεις για την τραγική κατάσταση που επικρατούσε στον Πόντο. Ο ίδιος επίσης τύπωσε και κυκλοφόρησε χάρτη που όριζε τα σύνορα της προτεινόμενης ποντιακής δημοκρατίας. Αυτό το χάρτη τύπωσε και σε απλό σχήμα ταχυδρομικού δελτίου (καρτ-ποστάλ) με γραπτό κείμενο στα γαλλικά: *«Πολίτες του Πόντου ξεσηκωθείτε! Θυμίστε στα φιλελεύθερα έθνη τα ύψιστα δικαιώματά σας για τη ζωή και την ανεξαρτησία»*. Η ρωσική επανάσταση ξεσήκωσε τους Έλληνες του Πόντου για το δικό τους εθνικό αγώνα, ενώ στο πρώτο παγκόσμιο Πανποντιακό Συνέδριο, που οργανώθηκε στη Μασσαλία το Φεβρουάριο του 1918, ο ίδιος ο Κ. Κωνσταντινίδης, με τηλεγράφημα που έστειλε στον Λ. Τρότσκι, ζήτησε επίσημα την υποστήριξη της Σοβιετικής Ένωσης.

Η κυβέρνηση του Ελευθερίου Βενιζέλου ήταν αρχικά σύμφωνη με τον αγώνα και τις εθνικές διεκδικήσεις των Ποντίων. Στο συνέδριο Ειρήνης όμως στο Παρίσι, που άρχισε το Δεκέμβριο του 1918, ο Ελ. Βενιζέλος πιάστηκε από τις συμμαχικές δυνάμεις και δεν συμπεριέλαβε τον Πόντο στο φάκελο των ελληνικών διεκδικήσεων, και, παρά τις έντονες διαμαρτυρίες των Ελλήνων του Πόντου, συμφώνησε να παραχωρηθεί η περιοχή στην υπό ίδρυση Αρμενική Δημοκρατία.

Η πρόταση του Ελ. Βενιζέλου προκάλεσε μεγάλη απογοήτευση στους Έλληνες του Πόντου, οι οποίοι στα διάφορα συνέδρια που πραγματοποιήσαν στο Μπακού, στο Κρασνοντάρ, στο Βατούμ και στη Μασσαλία, διαμαρτυρήθηκαν έντονα για τη στάση της ελληνικής κυβέρνησης. Πολλά ποντιακά σωματεία έστειλαν τότε τηλεγραφήματα στο Παρίσι για να μεταπείσουν τον πρωθυπουργό, τον οποίο επισκέφθηκε μάλιστα τον Απρίλιο του 1919 ο μητροπολίτης Χρύσανθος. Μετά τη διεξοδική ενημέρωση που έλαβε ο Έλληνας πρωθυπουργός από τον Χρύσανθο, για το Ποντιακό Ζήτημα, αποφάσισε να ενισχύσει τις προσπάθειες των Ποντίων και έδωσε την έγκρισή του στο μητροπολίτη να συνεχίσει την προσπάθεια ενημέρωσης όλων των πολιτικών που έλαβαν μέρος στη Συνδιάσκεψη. Οι περισσότεροι από αυτούς, με εξαίρεση τους Άγγλους αντιπροσώπους, είδαν με πολλή κατανόηση τα αιτήματα

των Ελληνοποντίων. Συγκεκριμένα, στην πρόταση του μητροπολίτη να γίνει ο Πόντος ανεξάρτητο κράτος υπό ελληνική εντολή, ο Πρόεδρος των Η.Π.Α. Ουίλσον απάντησε: «Είναι θαυμάσια όσα μου λέτε. Ο Πόντος πρέπει να γίνει ανεξάρτητος. Μίαν ψήφον έχω εις την Συνδιάσκεψιν, αλλά θα την διαθέσω υπέρ του λαού σας».

Παράλληλα με τον πανποντιακό αγώνα των Ελλήνων της Ρωσίας, ο Χρυσάνθος επισκέφθηκε το Εριβάν και διαπραγματεύτηκε με τους Αρμένιους, καθώς επίσης και με τους μουσουλμάνους του Πόντου, μια μορφή συνομοσπονδίας.

Ωστόσο, η αμοιβαία καχυποψία έγινε αιτία να χαθεί πολύτιμος χρόνος, ο οποίος αποδείχθηκε μοιραίος, εξαιτίας των γρήγορων πολιτικών εξελίξεων. Το πολιτικό γεγονός που λειτούργησε ως ταφόπετρα του ποντιακού ζητήματος ήταν η συνθήκη φιλίας και συνεργασίας που υπογράφηκε το Μάρτιο του 1921 ανάμεσα στους Μπολσεβίκους και τον Κεμάλ. Η συνθήκη αυτή έδωσε στον αδύναμο ως τότε Κεμάλ την οικονομική, στρατιωτική και ηθική δυνατότητα να συνεχίσει τις επιχειρήσεις του κατά των Ποντίων και, ακόμη, να εμφανιστεί στη Συνδιάσκεψη του Λονδίνου με υπερβολικές απαιτήσεις, που λόγω της ιστορικής συγκυρίας δεν απορρίφθηκαν από τις νικήτριες Δυνάμεις, παρά το γεγονός ότι ήταν σύμμαχοι με τους Έλληνες.

Παρά το αρνητικό κλίμα που δημιουργήθηκε, ο ποντιακός ελληνισμός δεν πτοήθηκε. Στις 10 Μαρτίου 1921 ο μητροπολίτης Αμάσειας Γερμανός πρότεινε στον υπουργό εξωτερικών Μπαλτατζή συνεργασία με τους Κούρδους και τους Αρμένιους εναντίον του κινήματος του Κεμάλ. Η κυβέρνηση του Γούναρη, απομονωμένη και από τους συμμάχους, δεν πήρε καμιά πρωτοβουλία, ενώ οι Πόντιοι απογοητευμένοι, με πρωτοβουλία του Γερμανού Καραβαγγέλη, διοργάνωσαν δύο Συνέδρια, στην Κωνσταντινούπολη στις 17 Αυγούστου 1921 και στην Αθήνα στις 4 Σεπτεμβρίου του ίδιου έτους.

Η τελευταία προσπάθεια ποντοαρμενικής συνεργασίας άρχισε καθυστερημένα στις αρχές του 1922, όταν πια τα συμφέροντα των Μεγάλων Δυνάμεων είχαν αλλάξει πλευρά. Εκμεταλλευόμενος την ευνοϊκή συγκυρία ο Κεμάλ πασάς, με τη φανερή υποστήριξη των μπολσεβίκων, της Ιταλίας, της Γαλλίας και τη σιωπηρή σύμπραξη της Αγγλίας, άρχισε την αντεπίθεση που έφερε και την κατάρρευση του μετώπου.

Η ποντιακή Δημοκρατία έμεινε ένα όνειρο, ενώ η καταδίκη σε θάνατο από την κεμαλική κυβέρνηση όλων των πρωτεργατών του αγώνα σφράγισε την εθνική συμφορά του ποντιακού ελληνισμού, η οποία συνδέεται με τη γενικότερη τύχη του ελληνισμού της Μ. Ασίας.

(2) Η Μικρασιατική καταστροφή

Οι εθνικές βλέψεις των Ελλήνων της Μικράς Ασίας φάνηκε ότι γίνονταν πραγματικότητα. Ελληνικός στρατός αποβιβάστηκε στη Σμύρνη στις 15 Μαΐου 1919 και κατέλαβε τη Σμύρνη και ένα μέρος της ενδοχώρας. Σύντομα η ελληνική παρουσία επεκτάθηκε και σε άλλες περιοχές, γύρω από την κατεχόμενη ζώνη. Όμως η κατάσταση στην ευρύτερη περιοχή του Εύξεινου Πόντου επιδεινώθηκε. Ο ίδιος ο Κεμάλ στις 19 Μαΐου 1919 οργάνωσε τη δεύτερη φάση των διωγμών, όταν αποβιβάστηκε στη Σαμψούντα.

Τον Ιούλιο του 1920 υπογράφηκε η Συνθήκη των Σεβρών, που μεταξύ άλλων όριζε ότι η περιοχή της Σμύρνης θα βρισκόταν υπό ελληνική διοίκηση και κατοχή για πέντε χρόνια. Υστερα από την περίοδο αυτή θα μπορούσαν οι κάτοικοι με δημοψήφισμα να αποφασίσουν την προσάρτηση της περιοχής στην Ελλάδα.

Όμως το Νοέμβριο του ίδιου χρόνου το κόμμα των Φιλελευθέρων ηττήθηκε στις εκλογές και ο βασιλιάς Κωνσταντίνος επέστρεψε στην Ελλάδα. Αυτό έδωσε την αφορμή στους Συμμάχους να εκφράσουν καθαρότερα την αλλαγή της στάσης τους απέναντι στην Ελλάδα. Συγχρόνως το εθνικό κίνημα των Τούρκων με επικεφαλής τον Μουσταφά Κεμάλ γινόταν διαρκώς ισχυρότερο τόσο στο εξωτερικό όσο και στο εσωτερικό της Τουρκίας. Ο μικρασιατικός πόλεμος έληξε τον Αύγουστο του 1922 με ήττα και υποχώρηση του ελληνικού στρατού. Χιλιάδες πρόσφυγες, ακολουθώντας το στρατό, άρχισαν να φτάνουν στην Ελλάδα.

Το τέλος της ιστορίας και του πολιτισμού των Ποντίων ήταν εξαιρετικά τραγικό και σταμάτησε βίαια με την αναγκαστική ανταλλαγή των πληθυσμών που όρισε η Συνθήκη της Λωζάννης το 1923. Είναι γνωστή η γενοκτονία του αρμενικού λαού το 1915 από τους Νεότουρκους, αλλά δεν είναι τόσο γνωστή η μεθοδευμένη εξόντωση των Ελλήνων του Πόντου που είχε τις ίδιες αναλογίες ποσοτικά και ηθικά με τη γενοκτονία των Αρμενίων την περίοδο 1916–1923.

Από τους 697.000 Πόντιους που ζούσαν το 1913 στον Πόντο, περισσότεροι από 353.000, δηλαδή ποσοστό μεγαλύτερο από το 50%, θανατώθηκαν μέχρι το 1923 από τους Νεότουρκους και τους Κεμαλικούς στις πόλεις και τα χωριά, στις εξορίες και τις φυλακές, καθώς και στα τάγματα εργασίας, τα λεγόμενα «αμελέ ταμπουρού». Η φύση και η μέθοδος της εξαπόλυσης συστηματικών διώξεων κατά των Ελλήνων του Πόντου από τους Νεότουρκους και τους Κεμαλικούς, ενώ

έχει πολλά κοινά χαρακτηριστικά με τη γενοκτονία των Εβραίων, έχει δύο βασικές διαφορές, κατά τον Π. Ενεπεκίδη. Δεν έχει καμία ιδεολογική, κοσμοθεωρητική ή ψευδοεπιστημονική θεμελίωση περί γενετικής, ευγονικής και αρίας ή σημιτικής φυλής. Εξυπηρετούσε μόνο τη συγκεκριμένη πρακτική πολιτική σκοπιμότητα της εκκαθάρισης της Μ. Ασίας από το ελληνικό στοιχείο. Οι εξορίες των κατοίκων ολόκληρων χωριών, οι εξοντωτικές εκείνες οδοιπορίες μέσα στο χιόνι των γυναικόπαιδων και των γερόντων — οι άνδρες βρίσκονταν ήδη στα τάγματα εργασίας ή στο στρατό συνετέλεσαν ώστε πολλοί να πεθάνουν από τις κακουχίες.

Με τη Συνθήκη της Λωζάννης στις 24 Ιουλίου 1923, ορίστηκε ως σύνορο μεταξύ Τουρκίας και Ελλάδας ο ποταμός Έβρος. Ήδη στις 30 Ιανουαρίου του ίδιου έτους είχε υπογραφεί στη Λωζάννη η σύμβαση περί ανταλλαγής των πληθυσμών.

Ήδη, πριν από τον Αύγουστο του 1922, ελληνικοί πληθυσμοί της Μικράς Ασίας (Πόντου, Κιλικίας, Καππαδοκίας), η συντριπτική πλειοψηφία των Ελλήνων προσφύγων, είχαν εγκαταλείψει τα σπίτια τους και είχαν καταφύγει στη Σμύρνη ή στις παραλιακές πόλεις για να επιβιbasθούν σε πλοία για την Ελλάδα. Μετά την καταστροφή της Σμύρνης σειρά είχαν τα Βουρλά, το Αϊβαλί και τα Μοσχονήσια. Διώξεις σημειώθηκαν και στη βορειοδυτική Μικρά Ασία (Προποντίδα και αλλού). Αιχμάλωτοι στρατιώτες και ντόπιοι άνδρες 18—45 ετών συγκεντρώθηκαν σε στρατόπεδα και σχηματίστηκαν πορείες αιχμαλώτων και ομήρων προς το εσωτερικό της Μικράς Ασίας.

Πολλοί πέθαναν από κακουχίες και αστία. Στους κατοίκους της Ανατολικής Θράκης δόθηκε προθεσμία ενός μήνα για να εκκενώσουν την περιοχή. Με αυτόν τον τρόπο είχαν τη δυνατότητα να πάρουν μαζί τους όσα μπορούσαν να μεταφέρουν από την κινητή περιουσία τους. Οι Έλληνες της χερσονήσου της Καλλίπολης έφυγαν αργότερα. Συνολικά, το φθινόπωρο του 1922 έφθασαν στην Ελλάδα περίπου 900.000 πρόσφυγες (ανάμεσά τους και 50.000 Αρμένιοι). Περίπου 200.000 Έλληνες παρέμεναν στην Καππαδοκία και γενικότερα στην Κεντρική και Νότια Μικρά Ασία. Αυτοί μεταφέρθηκαν στην Ελλάδα το 1924 και το 1925 με τη φροντίδα της Μικτής Επιτροπής.

Συνολικά, ο παρευξείνιος ελληνισμός της Μ. Ασίας εξοντώθηκε κατά την περίοδο 1914—1924 ή ακολούθησε το δρόμο της διασποράς προς την Ευρώπη, την Αμερική και την Περσία (Ιράν), τη Σοβιετική Ένωση και την Ελλάδα.

Τα Αρχεία των Υπουργείων Εξωτερικών της Ευρώπης και της Αμερικής, καθώς επίσης και οι εκθέσεις διεθνών οργανισμών πιστοποιούν το μέγεθος και το είδος του διωγμού που υπέστησαν οι Έλληνες του Πόντου.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΘΕΜΑΤΑ

1. Διαβάστε το κείμενο. Χωρίστε το σε θεματικές ενότητες και δώστε έναν τίτλο για την καθεμιά.
2. Πόσο ρεαλιστική σας φαίνεται η ιδέα της Ποντιακής δημοκρατίας;
3. Γιατί δεν πραγματοποιήθηκαν τα όνειρα των Ποντίων;
4. Πώς και γιατί άρχισε η εισβολή του Ελληνικού στρατού στην Τουρκία;
5. Γιατί ηττήθηκε η ελληνική πολιτική για την Μικρά Ασία;

ΚΕΙΜΕΝΟ Β΄

Η Σμύρνη μάνα καίγεται
καίγεται και το βιος μας
ο πόνος μας δε λέγεται
δε γράφεται ο καημός μας

Ρωμιοσύνη ρωμιοσύνη
δε θα ησυχάσεις πια
ένα χρόνο ζεις ειρήνη
και τριάντα στη φωτιά

Η Σμύρνη μάνα χάνεται
τα όνειρά μας πάνε
στα πλοία όποιος πιάνεται
κι οι φίλοι τον χτυπάνε

Ρωμιοσύνη ρωμιοσύνη
δε θα ησυχάσεις πια
ένα χρόνο ζεις ειρήνη
και τριάντα στη φωτιά

*Στίχοι: Πυθαγόρας
Μουσική: Απόστολος Καλδάρας
Πρώτη εκτέλεση: Γιώργος Νταλάρας*

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΘΕΜΑΤΑ

1. Σχολιάστε το γεγονός που προκάλεσε τη δημιουργία του τραγουδιού.
2. Βρείτε στο διαδίκτυο την πρώτη εκτέλεση του τραγουδιού από τον Γιώργο Νταλάρα. Ακούστε αυτήν, προσπαθήστε να καταλάβετε τις λέξεις χωρίς να βλέπετε το κείμενο.
3. Πόσο σύγχρονο θεωρείτε το θέμα των προσφύγων;

15Η ΕΝΟΤΗΤΑ ΗΜΕΡΑ ΤΟΥ «ΟΧΙ» ΚΑΙ «ΚΑΤΟΧΗ»

ΚΕΙΜΕΝΟ Α΄

Χρονικό του 1942

Είχε πέσει κείνα τα χρόνια συμφορά μεγάλη στη χώρα των Ελλήνων. Ζούσανα ήσυχoi και με ειρήνη οι άνθρωποι τη δύσκολη ζωή των βουνών και θαλασσών τους, τίποτα δε γύρευαν απ' τους άλλους, όταν ο κακός γείτονας τους κήρυξε τον πόλεμο κι έστειλε τα φουσάτα του να ρημάξουν τη χώρα. Τότες ο λαός που είδε το άδικο ξεσηκώθηκε, παλικάρια, γυναίκες και γερόντοι άφησαν τη γη και τη θάλασσα και τράβηξαν στα βουνά να μωποδίσουν το κούρσεμα της πατρίδας. Πολεμούσανε μήνες και μήνες. Ήταν βαροχειμωνιά, και στα φαράγγια τής Πίνδος οι άνεμοι βουίζανε, το χιόνι στοιβαζόταν, και οι άνθρωποι ξεπαγιάζανε. Απ' το πολύ το κρύο πληγιάσανε τα κορμιά των παλικαριών, άλλους τους κόψανε το χέρι, άλλους τους κόψανε το ποδάρι. Όμως να το βάλουνε κάτου δε λέγανε. Έτσι ντροπιάστηκε τότες απ' το λαό των Ελλήνων ο κακός γείτονας, και θά τον ρίχνανε οι Έλληνες στη Θάλασσα, εάν άλλος οχτρός πιό φοβερός και πιό αντίχριστος δε ριχνότανε άναντρα πάνου στους φουκαράδες που πολεμούσανε για πατρίδα και λευτεριά. Κι οι Έλληνες πια δε βαστάξαν και λύγισαν. Τα φουσάτα των οχτρών μπήκαν στη χώρα, υποτάχτηκε ο λαός των Ελλήνων, και στόν Ιερό Βράχο των προγόνων του σηκώθηκε σαντάρδο μισητό.

Τότες ήρθε η μεγάλη πείνα. οι οχτροί πήρανε ό,τι έδινε και δεν έδινε η γη, ρημάζανε τον τόπο. Γυμνοί και σκελετωμένοι οι Έλληνες, τα παιδιά και οι γερόντοι και οι γυναίκες γύριζαν γυρεύοντας να βρουνε σκουπίδια του δρόμου να τα φάνε. Μαλώνανε ποιος να πρωταρπάξει τήν άθλια τούτη θροφή, πέφτανε τσακισμένοι μέσ στο δρόμο και πεθαίνανε. Τόπο δεν είχε να τους θάψουνε, γιατί

τα κοιμητήρια γεμίσανε, τους θάβανε πολλούς μαζί σε μεγάλους λάκκους. Στα λιμάνια οι ψαράδες μπαίνανε μες στις βάρκες τους, τυλιγόταν στις κάπες τους και πεθαίναν. Πάνω τους, στο γαλάζιο ουρανό, πλέανε οι άσπροι γλάροι. Απ' τα νησιά του Αιγαίου οι δεσποτάδες στέλνανε μηνύματα στην Πρωτεύουσα, στόν αρχιερέα. «Στείλε μας ψωμί και νεκροσέντουκα, του γράφανε. Τί θ' άπογίνει το ποίμνιό μας, πρωθιεράρχη;»

Έτσι πέρασε ο χειμώνας και ήρθε η άνοιξη, το έτος 1942. Τήν άνοιξη, ημέρα του Ευαγγελισμού, οι Έλληνες τιμούνε τήν Ελευθερία. Στα καλά χρόνια σέφτανε τις σημαίες στα σπίτια τους, βάζανε τα καλά τους ρούχα, οι καμπάνες των εκκλησιών παίζανε, και στη Μητρόπολη έκανε δοξολογία ο άρχιεπίσκοπος φορώντας τα χρυσά του άμφια και τριγυρισμένος από δεσποτάδες και προεστούς.

Σάν ξημέρωσε η 25 Μαρτίου 1942, οι οχτροί που δυνάστευαν και ξεκλήριζαν τή χώρα των Ελλήνων είπαν μέ το νού τους πώς έτσι πεινασμένος λαός θά καθήσει ήσυχχα, έπειδή θά'χει ξεχάσει σίγουρα, είπαν, πατριδα και λευτεριά.

Όμως δεν ξέρανε καλά τους σκλάβους τους, γιατί δεν ξέρανε από πόσο παλιά χρόνια ζει μέσα τους το πάθος για την ξερη τους γή, για τα γυμνά νησιά τους, για τή δόξα των πατεράδων και των παππούδων τους.

Έτσι έγινε στις 25 Μαρτίου του 1942: ο πεινασμένος λαός των σκλάβων βγήκε στους δρόμους τής Πρωτεύουσας και τράβηξε σιωπηλά στη Μητρόπολη. στα πρόσωπα δεν έλαμπε, όπως στους καλούς χρόνους, η χαρά, λύπη και πίκρα και συντριβή είχαν τα πρόσωπα. Όμως στα μάτια άστραφτε η πίστη, η άδάμαστη θέληση, η λατρεία τής λευτεριάς. Ήταν γυναίκες ντυμένες στα μαύρα, μητέρες του πένθους, χήρες και ορφανά, ήταν γερόντοι. Ήταν, ατέλειωτη θεωρία, και οι λαβωμένοι πολεμιστές. Άλλοι έχοντας κομμένα τα ποδάρια περπατούσαν στα δεκανίκια, άλλους τους σέφτανε μέσ στα καρτσάκια Ελληνίδες, κορίτσια μέ άσπρες μπλούζες και μέ κόκκινο σταυρό στο κεφάλι. Όλο τούτο το πλήθος μπήκε στην εκκλησιά, δόξασε το Θεό και τον παρακάλεσε να σκύψει να δει τα βάσανα που πέσανε στη χώρα των Ελλήνων, να τους λυπηθεί και να γίνει ήλεος. Ύστερα ψάλανε τροπάρια του πένθους, κάμανε μνημόσυνο για τις ψυχές των άποθαμένων, των παλικαριών, που σκοτώθηκαν στα χιονισμένα βουνά τής Πίνδος και των άλλων που τους πήρε η πείνα το χειμώνα του 1941.

Κι άφού όλα αυτά γινήκανε, ο λαός βγήκε όξω να πάει λουλούδια στον τάφο του Νεκρού Στρατιώτη. Κάτου απ' το παλιό Βασι-

λικό Παλάτι, εκεί είναι ο Τάφος. Εκεί έχουν αποθέσει τα κόκκαλα ενός παλικαριού που σκοτώθηκε στον πόλεμο, και που τ' όνομά του χάθηκε και δεν τόμαθε κανένας. Είναι ο τόπος περισσά ωραίος, από πάνου είναι ο ουρανός γαλάζιος, έχουν βάλει και μιά πλάκα στον Τάφο σκαλισμένη με παράστασες αρχαίες.

Ο λαός άρχισε να πορεύεται προς τον Τάφο. Πήγαιναν πρώτα οι λαβωμένοι πολεμιστές πάνου στα καροτσάκια τους, ύστερα οι μαυροφορεμένες γυναίκες, ύστερα το άλλο πλήθος. Οι καταχτητές αυτά βλέποντας, φοβήθηκαν και είπαν: «Τούτοι θα κάνουνε κίνημα», και πρόσταξαν να σκορπίσει το πλήθος. Στήσανε κανόνια και άρματα και καβαλαρέους και πεζούρα πολλή, και είπαν:

«Μην κάνετε πως περνάτε, γιατί θα χτυπήσουμε!»

Μιά στιγμή έγινε μες στο λαό ένα σούσουρο, μα μονομιάς πέρασε ο φόβος. Σ' όλα τα μάτια η απόφαση άστραψε: «'Οχι! Είναι ο Τάφος του σκοτωμένου μας παλικαριού, είναι ο Τάφος των παιδιών μας! Θα πάμε στον Τάφο για να τιμήσουμε τα παλικάρια μας που σκοτώθηκαν για την Ελλάδα!».

Κι άρχισαν να βαδίζουν. Οι άρματωμένοι οχτροί φωνάξαν τότες: «Μην κάνετε άλλο! Θα ρίξουμε!».

Μα ο λαός ολοένα πορευόταν. Αργά. Αργά. Οι οχτροί χαζιρέψαν τ' άρματα. Τα στήσαν καταπάνου στο λαό. Ο λαός ολοένα πορευόταν. 'Ωσου φτάσανε κοντά ο ένας με τον άλλο. 'Ηταν πια φανερό πως η ώρα ήρθε.

Τότες έγινε σιωπή θανάτου. Φύλλο να 'πεφτε δε θ' ακουγόταν. 'Όταν, ακούστηκε η πρώτη μπαταριά, οι στρατιώτες ρίχνανε στο πλήθος.

'Έγινε κακό μεγάλο. οι γυναίκες και οι γερόντοι άρχισαν να φωνάζουν απελπισμένα:

«'Ωχου, που μας σκοτώνουν ανυπεράσπιστους! 'Ωχου, που μάς σκοτώνουνε, γυναίκες ανήμπορες κι έρημες!»

Οι στρατιώτες ολοένα ρίχνανε, και η σαστισμάρα που έπεσε στο λαό ήταν μεγάλη. 'Όμως τότες, στη δύσκολη ώρα, πετιέται μιά Ελληνίδα με μαύρα μαλλιά και με μαύρα μάτια. 'Ηταν κόρη της Αττικής.

«Αδέρφια, μη δειλιάζετε! φωνάζει. Ελάτε μαζί μου, αδέρφια!»

'Όλοι τότες είδαν:

Η κόρη άρχισε να βαδίζει. Πλάι της ήταν ένας σακατεμένος πολεμιστής που πορευόταν. Η κόρη τον έσερνε απ' το χέρι, κι αυτός την ακολουθούσε κοιτάζοντας πάντα ψηλά στον ουρανό. 'Ηταν

ένα χλωμό παλικάρι, προχωρούσαν κι οι δύο τους ίσια, περήφανα, κι ήταν σα να περπατούσε η Μοίρα της Ελλάδας.

΄Αξαφνα ακούστηκε η φωνή του παλικαριού. Μιλούσε στους οχτρούς και τους έλεγε: «Είμαι τυφλός! Είμαι τυφλός!» Κι ολοένα πήγαινε μπροστά ο τυφλός τραυματίας, από πάνω του το γαλάζιο χρώμα τ' ούρανοῦ της Ελλάδας τον τύλιγε, τύλιγε και τα μαύρα μαλλιά της κόρης της Αττικής.

Έγινε τότες το θάμα:

Μπροστά στο τυφλό παλικάρι που πήγαινε προς το θάνατο, μπροστά στο νέο κορίτσι που το οδηγούσε, μπροστά στη Μοίρα του περήφανου τόπου, το αφρισμένο θεριό που ξερονούσε φωτιά και σίδερο δειλίασε. Οι πρώτοι στρατιώτες άποτραβήχτηκαν σα να βλέπανε φάντασμα, οι άλλοι οι στρατιώτες όλοι τρέμοντας κάνανε πίσω Κι από το δρόμο που άνοιξαν, ο λαός χύθηκε σηκώνοντας στους ώμους τους σκοτωμένους, κραυγάζοντας και ολολύζοντας. Έτσι φτάσανε ίσαμε τη μεγάλη πλατέα που 'ναι κάτω απ' το παλιό Βασιλικό Παλάτι, εκεί που ο τόπος είναι περισσά ωραίος. Μπροστά στον Τάφο του Νεκρού Στρατιώτη ο λαός απόθεσε τους νέους νεκρούς κι ύστερα γονάτισε. Έτσι γονατιστοί, γερόντοι, γυναίκες, νέοι και παιδιά τραγουδήσανε τον Ύμνο στην Ελευθερία. Είναι ένα παλιό τραγούδι που λέει πως όλα γύρω ήταν σιωπηλά γιατί τα 'σκιαζε η φοβέρα και το πλάκωνε η σκλαβιά. Έκλαψε ο λαός, θυμήθηκε τους προγόνους του, έβαλε λουλούδια πάνου στο μαρμαρένιο Τάφο, κι ύστερα σηκώνονται στον ώμο τους σκοτωμένους πήγε να τους θάψει.

Όμως πολύ αίμα είχε τρέξει απ' τις λαβωματιές τους, έσταξε πανου στις πέτρες της Πλατέας, και για πολύν καιρό δεν έβγαινε.

«Ωρα Πολέμου», *Ηλία Βενέζη*

ΓΛΩΣΣΑΡΙΟ

κηρύττω — δηλώνω επίσημα (τον πόλεμο κ.ά.)

φουσάτο το — στρατός

κούρσεμα το — λεηλατία

φαράγγι το — χαράδρα, ρεύμα

οχτρός ο — εχθρός

σαντάρδο — σημαία

θροφή η — τροφή, σίτιση

νεκροσέντουκο το — φέρετρον, κάσα

ποιμνίο το — το σύνολο των πιστών

δυναστεύω — κυριαρχώ
ξεκληρίζω — εξοντώνω
θεωρία η — εδώ η θέα
ίλεος — ίλεως, ίλαος, δηλ. ελεήμων, σπλαχνικός
πένθος ο — θλίψη για νεκρό
μνημόσυνο το — θρησκευτική τελετή για νεκρό
χαζιρεύω — ετοιμάζω
σασισμάρη η — σύγχυση
Μοίρα η — η αρχαία θεά του πεπρωμένου
ολολύζω — κλαίω δυνατά

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΘΕΜΑΤΑ

1. Χωρίστε το κείμενο σε θεματικές ενότητες. Δώστε έναν τίτλο για την καθεμιά.
2. Να κάνετε κάποιες παρατηρήσεις σχετικά τη γλώσσα του κειμένου.
3. Πόσο αληθινή κατά τη γνώμη σας είναι η διήγηση του συγγραφέα;
4. Περιγράψτε τα γεγονότα της 25ης Μαρτίου 1942 σαν να τα βλέπατε από το μπαλκόνι σας στην οδό Ακαδημίας.
5. Ποια γεγονότα της εποχής μας σας θυμίζουν αυτά της Αθήνας του 1942;

ΚΕΙΜΕΝΟ Β΄

Ύμνος του ΕΑΜ

Τρία γράμματα μόνο φωτίζουν την ελληνική μας την γενιά
και μας δείχνουν φωτεινό τον δρόμο για να φέρουμε την λευτεριά
Είναι του αγώνα μας τα φώτα κι ο λαός ακολουθεί πιστά,
νέοι, γέροι, όλοι μαζί φωνάζουν: ζήτω, ζήτω, ζήτω το ΕΑΜ
Το ΕΑΜ μας έσωσε απ' την πείνα, θα μας σώσει και πάλι απ'
την σκλαβιά
κι έχει πρόγραμμα λαοκρατία' ζήτω ζήτω, ζήτω το ΕΑΜ
Έχει ενώσει όλο τον λαό μας, έχει την ΕΠΙΟΝ και τον ΕΛΑΣ,
κι έχει πρόγραμμα λαοκρατία' ζήτω ζήτω, ζήτω το ΕΑΜ

Βασίλη Ρώτα

ΣΗΜΕΙΩΣΗ

ΕΑΜ — Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο
ΕΠΟΝ — Ενιαία Πανελλαδική Οργάνωση Νέων
ΕΛΑΣ — Ελληνικός Λαϊκός Απελευθερωτικός Στρατός

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΘΕΜΑΤΑ

1. Να βρείτε στο διαδίκτυο μερικές πληροφορίες για ΕΑΜ, ΕΠΟΝ και ΕΛΑΣ. Συζητήστε το ρόλο τους στην απελευθέρωση της Ελλάδας.
2. Ψάξτε στο You Tube για να ακούσετε το τραγούδι. Τι σας θυμίζει ο σκοπός του;
3. Προσπαθήστε να τραγουδήσετε τον ύμνο στην τάξη όλοι μαζί.

16Η ΕΝΟΤΗΤΑ Ο ΕΜΦΥΛΙΟΣ

ΚΕΙΜΕΝΟ Α΄

Το ποτάμι

Η διαταγή ήτανε ξεκάθαρη: Απαγορεύεται το μπάνιο στο ποτάμι, ακόμα και να πλησιάζει κανένας σε απόσταση λιγότερο από διακόσια μέτρα. Δε χώραγε λοιπόν καμιά παρανόηση. Οποιος την παρέβαινε τη διαταγή, θα πέρναγε στρατοδικείο.

Τους τη διάβασε τις προάλλες ο ίδιος ο ταγματάρχης. Διέταξε γενική συγκέντρωση, όλο το τάγμα, και τους διάβασε. Διαταγή της Μεραρχίας! Δεν ήτανε παίξε γέλασε.

Είχανε κάπου τρεις βδομάδες που είχαν αράξει δώθε από το ποτάμι. Κείθε από το ποτάμι ήταν ο εχθρός, οι Άλλοι, όπως τους λέγανε πολλοί. Τρεις βδομάδες απραξία. Σίγουρα δε θα βάσταγε πολύ τούτη η κατάσταση, για την ώρα όμως επικρατούσε ησυχία. Και στις δυο όχθες του ποταμού, σε μεγάλο βάθος, ήτανε δάσος. Πυκνό δάσος. Μεσ στο δάσος είχανε στρατοπεδεύσει και οι μεν και οι δε. Οι πληροφορίες τους ήτανε πως οι Άλλοι είχανε δυο τάγματα εκεί. Ωστόσο, δεν επιχειρούσαν επίθεση, ποιος ξέρει τι λογαριάζανε να κάνουν.

Στο μεταξύ, τα φυλάκια, και από τις δυο μεριές, ήταν εδώ κι εκεί κρυμμένα στο δάσος, έτοιμα για παν ενδεχόμενο.

Τρεις βδομάδες! Πώς είχανε περάσει τρεις βδομάδες! Δε θυμόντουσαν σ' αυτόν τον πόλεμο, που είχε αρχίσει εδώ και δυόμισι χρόνια περίπου, άλλο τέτοιο διάλειμμα σαν και τούτο.

Όταν φτάσανε στο ποτάμι, έκανε ακόμα κρύο. Εδώ και μερικές μέρες, ο καιρός είχε στρώσει. Άνοιξη πια!

Ο πρώτος που γλίστρησε κατά το ποτάμι ήτανε λοχίας. Γλίστρησε ένα πρωινό και βούτηξε. Λίγο αργότερα, σύρθηκε ως τους δικούς του, με δυο σφαίρες στο πλευρό. Δεν έζησε πολλές ώρες. Την άλλη μέρα, δυο φαντάροι τραβήξανε για κει. Δεν τους ξαναείδε πια κανένας. Ακούσανε μονάχα πολυβολισμούς, και ύστερα σιωπή. Τότε βγήκε η διαταγή της Μεραρχίας. Ήτανε ωστόσο μεγάλος πειρασμός το ποτάμι. Τ' ακούγανε που κυλούσε τα νερά του και το λαχταρούσανε. Αυτά τα δυόμισι χρόνια, τους είχε φάει η βρώμα. Είχανε ξεσυνηθίσει ένα σωρό χαρές. Και να, τώρα, που είχε βρεθεί στο δρόμο τους αυτό το ποτάμι. Αλλά η διαταγή της Μεραρχίας...

— Στο διάολο η διαταγή της Μεραρχίας! είπε μέσ' από τα δόντια του κείνη τη νύχτα.

Γύριζε και ξαναγύριζε και ησυχία δεν είχε. Το ποτάμι ακουγότανε πέρα και δεν τον άφηνε να ησυχάσει. Θα πήγαινε την άλλη μέρα, θα πήγαινε οπωσδήποτε. Στο διάολο η διαταγή της Μεραρχίας!

Οι άλλοι φαντάροι κοιμόντουσαν. Τέλος τον πήρε κι αυτόν ο ύπνος. Είδε ένα όνειρο, έναν εφιάλτη. Στην αρχή, το είδε όπως ήτανε: ποτάμι. Ήτανε μπροστά του αυτό το ποτάμι και τον περιέμενε. Κι αυτός, γυμνός στην όχθη, δεν έπεφτε μέσα. Σα να τον βάσταγε ένα αόρατο χέρι... Ξύπνησε βαλαντωμένος· δεν είχε ακόμα φέξει...

Φτάνοντας στην όχθη, στάθηκε και το κοίταζε. Το ποτάμι! Ωστε υπήρχε λοιπόν αυτό το ποτάμι; Ωρες ώρες, συλλογιζότανε μήπως δεν υπήρχε σ' αλήθεια. Μήπως ήτανε μια φαντασία τους, μια ομαδική ψευδαίσθηση.

Είχε βρει μια ευκαιρία και τράβηξε κατά το ποτάμι. Το πρωινό ήτανε θαύμα! Αν ήτανε τυχερός και δεν τον παίρνανε μυρουδιά... Να πρόφτανε μονάχα να βουτήξει στο ποτάμι, να μπει στα νερά του, τα παρακάτω δεν τον νοιάζανε.

Σ' ένα δέντρο, στην όχθη, άφησε τα ρούχα του, και όρθιο πάνω στον κορμό, το τουφέκι του. Έριξε δυο τελευταίες ματιές, μια πίσω του, μην ήτανε κανένας από τους δικούς του, και μια στην αντίπερα όχθη, μην ήτανε κανένας από τους Άλλους. Και μπήκε στο νερό.

Από τη στιγμή που το σώμα του, ολόγυμνο, μπήκε στο νερό, τούτο το σώμα που δυόμισι χρόνια βασανιζότανε, που δυο τραύματα το είχανε ως τώρα σημαδέψει, από τη στιγμή αυτή ένιωσε

άλλος άνθρωπος. Σα να πέρασε ένα χέρι μ' ένα σφουγγάρι μέσα του και να τα 'σβησε αυτά τα δυόμισι χρόνια.

Κολυμπούσε πότε μπρούμυτα, πότε ανάσκελα. Αφήνότανε να τον πηγαίνει το ρεύμα. Έκανε και μακροβούτια...

Ήταν ένα παιδί τώρα αυτός ο φαντάρος, που δεν ήταν παρά εικοσιτριώ χρονώ κι όμως τα δυόμισι τελευταία χρόνια είχαν αφήσει βαθιά ίχνη μέσα του. Δεξιά και αριστερά, και στις δυο όχθες, φτερουγίζανε πουλιά, τον χαιρετούσανε περνώντας πότε πότε από πάνω του. Μπροστά του, πήγαινε τώρα ένα κλαδί που το έσερνε το ρεύμα. Βάλθηκε να το φτάσει μ' ένα μονάχα μακροβούτι. Και το κατάφερε. Βγήκε από το νερό ακριβώς δίπλα στο κλαδί. Ένιωσε μια χαρά! Αλλά την ίδια στιγμή είδε ένα κεφάλι μπροστά του, κάπου τριάντα μέτρα μακριά.

Σταμάτησε και προσπάθησε να δει καλύτερα. Και κείνος που κολυμπούσε εκεί τον είχε δει, είχε σταματήσει κι αυτός. Κοιτάζονταν.

Ξανάγινε αμέσως αυτός που ήτανε και πρωτύτερα: ένας φαντάρος που είχε κιόλας δυόμισι χρόνια πόλεμο, που είχε έναν πολεμικό σταυρό, που είχε αφήσει το τουφέκι του στο δέντρο. Δεν μπορούσε να καταλάβει αν αυτός αντίκρου του ήτανε από τους δικούς του ή από τους Άλλους. Πώς να το καταλάβει; Ένα κεφάλι έβλεπε μονάχα. Μπορούσε να 'ναι ένας από τους δικούς του. Μπορούσε να 'ναι ένας από τους Άλλους.

Για μερικά λεπτά, και οι δυο τους στέκονταν ακίνητοι στα νερά. Τη σιωπή διέκοψε ένα φτάρισμα. Ήταν αυτός που φταρνίστηκε, και κατά τη συνήθειά του βλαστήμησε δυνατά. Τότε εκείνος αντίκρου του άρχισε να κολυμπάει γρήγορα προς την αντίπερα όχθη. Κι αυτός όμως δεν έχασε καιρό. Κολύμπησε προς την όχθη του μ' όλη του τη δύναμη. Βγήκε πρώτος. Έτρεξε στο δέντρο που είχε αφήσει το τουφέκι του, το άρπαξε.

Ο Άλλος, ό,τι έβγαινε από το νερό. Έτρεχε τώρα κι εκείνος να πάρει το τουφέκι του. Σήκωσε το τουφέκι του αυτός, σημάδεψε. Του ήτανε πάρα πολύ εύκολο να του φυτέψει μια σφαίρα στο κεφάλι. Ο Άλλος ήτανε σπουδαίος στόχος έτσι καθώς έτρεχε ολόγυμνος, κάπου είκοσι μέτρα μονάχα μακριά.

Όχι, δεν τράβηξε τη σκανδάλη. Ο Άλλος ήταν εκεί, γυμνός όπως είχε έρθει στον κόσμο. Κι αυτός ήταν εδώ, γυμνός όπως είχε έρθει στον κόσμο. Δεν μπορούσε να τραβήξει. Ήτανε και οι δυο γυμνοί. Δυο άνθρωποι γυμνοί. Γυμνοί από ρούχα. Γυμνοί από ονόματα. Γυμνοί από εθνικότητα. Γυμνοί από τον χακί εαυτό τους.

Δεν μπορούσε να τραβήξει. Το ποτάμι δεν τους χώριζε τώρα, αντίθετα τους ένωνε. Δεν μπορούσε να τραβήξει. Ο Άλλος είχε γίνει ένας άλλος άνθρωπος τώρα, χωρίς άλφα κεφαλαίο, τίποτα λιγότερο, τίποτα περισσότερο. Χαμήλωσε το τουφέκι του. Χαμήλωσε το κεφάλι του. Και δεν είδε τίποτα ως το τέλος, πρόφτασε να δει μονάχα κάτι πουλιά που φτερουγίσανε τρομαγμένα σαν έπεσε από την αντικρινή όχθη η τουφεκιά, κι αυτός, γονάτισε πρώτα, ύστερα έπεσε με το πρόσωπο στο χώμα.

Αντώνη Σαμαράκη

ΓΛΩΣΣΑΡΙΟ

δώθε — εδώ

κείθε — εκεί

ο μεν... ο δε... — ο πρώτος... ο δεύτερος

το πάν ενδεχόμενο — για/σε κάθε περίπτωση

αντίπερα — απέναντι

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΘΕΜΑΤΑ

1. Ο συγγραφέας δεν καθορίζει στο διήγημά του ούτε τον τόπο, ούτε το χρόνο, ούτε την ταυτότητα των αντιπάλων. Τι νομίζετε ότι επιδιώκει με αυτή την αοριστία;
2. Τι θέλει να πει ο συγγραφέας στις παραγράφους: «Δεν μπορούσε να τραβήξει. Ήτανε κι οι δυο γυμνοί... τίποτα περισσότερο».
3. Σχολιάστε το γεγονός σαν να ήσαστε ένας φίλος του φαντάρου που σκοτώθηκε. Μην διστάσετε να πείτε όσα αισθάνεστε.
4. Ταυτίζετε περισσότερο με την ψυχολογική κατάσταση του φαντάρου που σκότωσε ή του φαντάρου που σκοτώθηκε;
5. Όλα στο διήγημα τείνουν στο να οδηγηθεί ο αναγνώστης σε ορισμένα συμπεράσματα. Ποια είναι αυτά κατά τη γνώμη σας;

ΚΕΙΜΕΝΟ Β΄

Η Αποκριά

Μακριά σ' έν' άλλο κόσμο γίνηκε αυτή η αποκριά
το γαϊδουράκι γύριζε μες στους έρημους δρόμους όπου δεν ανά-
πνεε κανείς
πεθαμένα παιδιά ανέβαιναν ολοένα στον ουρανό

κατέβαιναν μια στιγμή να πάρουν τους αετούς τους που τους
είχαν ξεχάσει

έπεφτε χιόνι γυάλινος χαρτοπόλεμος μάτωνε τις καρδιές
μια γυναίκα γονατισμένη ανάστρεφε τα μάτια της σα νεκρή
μόνο περνούσαν φάλαγγες στρατιώτες εν δυο εν δυο με παγω-
μένα δόντια

Το βράδυ βγήκε το φεγγάρι αποκριάτικο

γεμάτο μίσος το δέσαν και το πέταξαν στη θάλασσα μαχαι-
ρωμένο

Μακριά σ' έν' άλλο κόσμο γίνηκε αυτή η αποκριά.

Μίλτου Σαχτούρη

ΣΗΜΕΙΩΣΗ

Το ποίημα ανήκει στην ποιητική συλλογή «Με το πρόσωπο στον τοίχο», που κυκλοφόρησε το 1952. Στα ποιήματα της συλλογής αυτής έχουν περάσει οι εμπειρίες του ποιητή από τη στρατιωτική του ζωή και την τραγωδία του εμφύλιου πολέμου (1946—1949). Το ποίημα κινείται ανάμεσα σε δύο πραγματικότητες: η μια είναι η πραγματικότητα της Αποκριάς. Στο βάθος του ποιήματος όμως προβάλλει η τραγωδία του εμφυλίου πολέμου και γενικότερα, της εφιαλτικής εποχής του.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Ποιες από τις εικόνες του ποιήματος ανταποκρίνονται στην αποκριά, όπως την ξέρετε;
2. Με ποιες λέξεις ή φράσεις ο ποιητής μεταπλάθει τις παραπάνω εικόνες, ώστε να εκφράζουν την εφιαλτική εποχή του;
3. Ποιες άλλες εικόνες συμπληρώνουν το ποίημα;

17Η ΕΝΟΤΗΤΑ

«ΜΑΥΡΟΙ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΑΡΧΕΣ»

ΚΕΙΜΕΝΟ Α΄

Η τελευταία ζαβολιά

Οι συλλήψεις έγιναν χτες τη νύχτα. Μετά τα μεσάνυχτα. Πολύ φυσικό αυτό: οι συλλήψεις που φιλοδοξούν να είναι «πιότητας», οι άξιες του παγκοσμίως πλουσιότατου παρελθόντος στον τομέα των συλλήψεων, γίνονται πάντα αργά τη νύχτα, και μάλιστα τις πρώτες πρωινές ώρες. Γιατί μέσα στο κόλπο είναι και να σε σηκώ-

νουν άρον-άρον από το κρεβάτι σου την ώρα που είσαι βυθισμένος στον τρυφερό ύπνο του δικαίου ή μιάν εξίσου τρυφερή αγκαλιά και επιμένεις να κάνεις όχι πόλεμο αλλά έρωτα. Και βέβαια δίνει άλλο χρώμα στην όλη σύλληψη να αιφνιδιάζεσαι ενώ φοράς τις πιτζάμες σου ή πουκάμισα ή μπέμπυ-ντολ ή τίποτε. Να σε τραβάνε αξύριστο, αχτένιστο, μαχμουρλή, στα κακά σου χάλια.

Η αλήθεια είναι ότι χτές τη νύχτα τα πράγματα συνέβησαν κάπως αλλιώς. Όλοι οι συλληθέντες, άντρες, γυναίκες, παιδιά (ακόμα και τα βρέφη), είχαν εμφάνιση άψογη. Συνελλήφθησαν όλοι ντυμένοι στην τρίχα, καλοχτενισμένοι, φρεσκοσιδερωμένοι, με χτένισμα της ώρας, με χωρίστρες αλφαδιασμένες. Πάντως, συνελλήφθησαν — και αυτό αλήθεια είναι.

Τα σαΐνια που διαθέτει άμφθονα η Μυστική Υπηρεσία Υγιούς Προγραμματισμού Καταναλωτικής Κοινωνίας διέρρηξαν πολύ εύκολα τις κλειδωμένες πόρτες, παραβίασαν πολύ εύκολα τα κατάνκλειστα παράθυρα, τρύπωσαν πολύ εύκολα σε κατοικίες και καταστήματα και εργοστάσια και εργαστήρια και αποθήκες και νοσοκομεία και κλινικές, τρύπωσαν σε ισόγεια, υπόγεια, ημιορόφους, ρετιρέ, ταράτσες, δίχως φυσικά να παραλείψουν και τους ενδιάμεσους ορόφους. Με μια λέξη, τρύπωσαν παντού όπου ήταν φανερό ή υπήρχαν εμπιστευτικές πληροφορίες από καταδοτές ή απλώς υποψίες ότι βρίσκονται εκείνοι που έπρεπε να συλληφθούν... να συλληφθούν οπωσδήποτε, πάση θυσία, σε μια μόνη νύχτα, τη νύχτα της 17 προς 18 Ιανουαρίου.

Σε όλη την πόλη, οι συλλήψεις θα πρέπει να κυμαίνονται γύρω στις 34 150. Δεν έχει ακόμα εκδοθεί επίσημη ανακοίνωση, και δεν αποκλείεται να είναι πολύ περισσότερες. Δεν υπάρχουν επίσης πλήρη στοιχεία για τον αριθμό των συλλήψεων που έγιναν συγχρόνως στην πρωτεύουσα και σε όλες τις άλλες πόλεις, κωμοπόλεις, χωριά και οικισμούς.

Θα πρέπει να τονιστεί πως αυτήν τη φορά οι συλλήψεις πραγματοποιήθηκαν με υποδειγματική τάξη τόσο από την πλευρά των συλληφθέντων όσο και των οργάνων που με τη γνωστή ευσυνειδησία τους δούλεψαν για τη Μυστική Υπηρεσία Υγιούς Προγραμματισμού Καταναλωτικής Κοινωνίας. Καμιά αντίσταση από τους συλληφθέντες, και καμιά βιαιοπραγία από τους άλλους (ήτανε βέβαια αναπόφευκτο να ζουλάνε τους υπόπτους στο στήθος ή στην κοιλιά, συχνά με δύναμη, για να εξακριβώσουν αν πρόκειται για το σωστό πρόσωπο). Χαρακτηριστικό της υποδειγματικής τάξης είναι και ότι για κάθε συλληφθέντα τα όργανα παρέδιδαν στους

δικούς του ή άφησαν επιτόπου απόδειξη συλλήψεως αριθμημένη και υπογεγραμμένη.

Ωστόσο, το όλο θέαμα, στην παγωμένη νύχτα του Ιανουαρίου, το θέαμα ήταν μελαγχολικό. Οι 34 150 (κατά προσέγγιση) συλληφθέντες στη μικρή μας πόλη φορτώθηκαν όπως-όπως σε αυτοκίνητα, φορτηγά ή ημιφορτηγά, φορτώθηκαν και σε τρίκυκλα, και τους πήγανε άγνωστο που. Θρήνοι γοεροί και λυγμοί πνιγμένοι και δάκρυα ποτάμια και μαντιλάκια που ανέμιζαν και χερσάκια που ανέμιζαν συνόδευαν, από μακριά αλίμονο, εκείνους που τόσο απροσδόκητα συνελήφθησαν — και όλα αυτά ανάμικτα με σκυλιά που γαύγιζαν στη διαπασών και μπερδεύονταν στα πόδια των ανθρώπων και με μαρσαρίσματα και εξατμίσεις αυτοκινήτων και τρίκυκλων που με την πολλή την παγωνιά ξαναέπαιρναν εύκολα μπρος.

Έτσι, οι 34 150, άντρες, γυναίκες, παιδιά (και βρέφη), μπαλαρίνες, πλύστρες, μαρκησίες, μαρκήσιοι, αστροναύτες, ψαράδες, πιλότοι τζάμπο τζετ, μανεκέν, τυρολέζοι, τυρολέζες, γραμματείς — στενοδακτυλογράφοι, κυρίες με φασαμέν, κυρίες δίχως φασαμέν, κλόουν, πιερότοι, ματαντόρ, μηχανικοί αυτοκινήτων, μηχανικοί αεροπλάνων, κοζάκοι, ιππότες λογής-λογής, και μια στοίβα άλλοι διαφόρων προελεύσεων και επαγγελμαμάτων, οι 34 150 σπριμωγμένοι στα φορτηγά, ημιφορτηγά και τρίκυκλα δίχως πια διακρίσεις κοινωνικής τάξεως κτλ., έγιναν όλοι σηκωτοί και οδηγήθηκαν σε μία άγνωστη μοίρα. Όταν τους συνέλαβαν, δεν τους είπαν τίποτα, δεν τους έδωσαν καμιά εξήγηση. Οπωσδήποτε, για καλό δεν ήταν οι 34 150 συλλήψεις.

Να όμως που τα πράγματα ξεκαθάρισαν σε λίγο, την ίδια κιάλας νύχτα. Στις 04.12, ο Κεντρικός Σταθμός στην πρωτεύουσα, που ακούγεται και στη πόλη μας, όπως και σε όλη τη χώρα, άρχισε να μεταδίδει έκτακτο δελτίο ειδήσεων (το μετέδιδε συνέχεια ως το προί που κυκλοφόρησαν οι εφημερίδες και το είχαν στην τελευταία σελίδα:

«Το Γενικόν Επιτελείον Υγιούς Προγραμματισμού Καταναλωτικής Κοινωνίας ανακοινού τα κατώθι.

Εις εκτέλεσιν αποφάσεως του Αρχηγού του Γενικού Επιτελείου Υγιούς Προγραμματισμού Καταναλωτικής Κοινωνίας, ληφθείσης αιφνιδιαστικώς, τας μεσομετανυκτίους ώρας της 17 προς 18 Ιανουαρίου διεξήχθη καθ' άπασαν την επικράτειαν επιχειρήσεις συλλήψεων απασών των ομιλούντων κουκλών επί τω τέλει όπως αυταί υποβληθώσι κατεπιγόντως, ήτοι εντός των προσεχών 24 ωρών, εις

χειρουργικήν επέμβασιν συνισταμένην εις αφαίρεσιν του κακοήθους μηχανισμού ομιλίας και αντικατάστασίν του δια νέου τουούτου ανταποκρινομένου πλήρως εις τας προδιαγραφάς υγιούς προγραμματισμού καταναλωτικής κοινωνίας επί τω τέλει όπως παιδιόθεν εμφυτεύονται εις τον πολίτην ο σεβασμός και η τυφλή αφοσίωσις εις τα υψηλά καταναλωτικά ιδεώδη και συνεπώς παιδιόθεν θεμελιούται και αναπτύσσεται ή επί υγιών βάσεων καταναλωτική αγωγή του πολίτου.

Η ως άνω επιχρήσεις εστέφθη υπό πλήρους επιτυχίας. Άπαντες οι αντικειμενικοί σκοποί επετεύχθησαν.

Δι' εκάστην σύλληψιν, ηριθμημένα και υπογεγραμμένα αποδείξεις συλλήψεως ενεγχειρίσθησαν εις τους εξ ων προσορινώς απεσπάσθησαν αι κούκλαι, προκειμένου δε περί καταστημάτων, εργοστασίων, εργαστηρίων και αποθηκών ουχί εν λειτουργία λόγω του προκεχωρηκότος της ώρας αι σχετικαί αποδείξεις συλλήψεως εναπετέθησαν επί του ταμείου ή εις έτερον κατάλληλον σημείον.

Ουδεμία βεβαίως και εις ουδένα χωρεί αμφιβολία περί του ότι επιβάλλετο και αι κούκλαι να ευθυγραμμίσθωσι προς τον καθόλου ρυθμόν αναπτύξεως τον διέποντα την υγία καταναλωτικήν κοινωνίαν ημών. Δεν ήτο περαιτέρω δυνατόν να γίνονται ανεκτοί οι παλαιού τύπου κακοήθεις μηχανισμοί ομιλίας και να διαταυρούνται εις δημοσίους και ιδιωτικούς χώρους μονόλογοι ή οιονεί διάλογοι κουκλών αντιστρατευόμενοι την φιλοσοφίαν ήτις δέον να διέπη μιαν υγία καταναλωτικήν κοινωνίαν, λ. χ. μονόλογοι ή οιονεί διάλογοι ψυχοφθόροι ως οι εξής:

- Εγώ τρελαίνομαι για ζαβολιές... Θέλεις να κάνουμε ζαβολιές;
- Εμένα μου αρέσει μόνο να παίζω.
- Εγώ δε θέλω να μεγαλώνω... Θέλω να μείνω για πάντα έτσι, ένα μικρό παιδί...
- Είδα που κρύβει η μαμά τα κλειδιά του μπουφέ... Έλα να φάμε δυο κουταλιές βύσσινο γλυκό...
- Έκρουσα το ένα γάντι του μπαμπά και ακόμα ψάχνει να το βρει...

Τα τοιαύτα ανατρεπτικά κείμενα, γεγραμμένα επί μαγνητοταινιών, διαγράφονται ήδη υπό ειδικευμένων συνεργείων και αντικαθίστανται δι' ετέρων υγιών από καταναλωτικής απόψεως.

Εν πάσι περιπτώσι, οι τυχόν ανά την επικράτειαν κάτοχοι κουκλών εξοπλισμένων δια παλαιού μηχανισμού ομιλίας, και αι οποίαι κούκλαι διέφυγον τη σήλληψιν, εντέλλονται όπως σπεύσωσι

παραχρήμα και παραδώσωσι ταύτας εις το πλησιέστερον υποκατάστημα του Γενικού Επιτελείου Υγιούς Προγραμματισμού Καταναλωτικής Κοινωνίας. Εναντίον των ενδεχομένων παραβατών της παρούσης θέλουσι ληφθή άμεσα δραστικά μέτρα».

Εντος 24 ωρών, η κουκλική ισορροπία της χώρας ανετράπη ολοκληρωτικά. Κατοικίες και καταστήματα και εργοστάσια και εργαστήρια και αποθήκες και τα παιδιά που ήταν άρρωστα σε νοσοκομεία και κλινικές, οι πάντες ξαναβρήκαν τις κούκλες τους. Τις ξαναβρήκαν, ναι... όμως, τόσο αλλιώςτικες! Μια νέα εποχή άρχισε για τις ομιλούσες κούκλες, εδώ στη μικρή μας πόλη, στην πρωτεύουσα και σε όλες τις άλλες πόλεις, στις κωμοπόλεις, στα χωριά, στους οικισμούς. Τώρα, διασταυρούμενα πυρά, οι νέοι μονόλογοι και «οιονεί» διάλογοι:

— Πάω να τρελαθώ από τη χαρά μου! Νέα άνοδος του ανά κεφαλήν εθνικού εισοδήματος! Και τι άνοδος! 9, 5 τις εκατό!

— Καλημέρα, κοριτσάκι! Σήμερα έχω σπουδαία νέα: το συναλλαγματικό απόθεμα των τραπεζών τετρα... τετραπλασιάστηκε! Είδες, από τη χαρά μου μπερδεύτηκε η γλώσσα μου.

— Μπα, τι μας λες! Αν εσείς αποκτήσατε κι άλλο διυλιστήριο πετρελαίου, εμείς βαρεθήκαμε τα διυλιστήρια. Έχουμε τόσο πολλά... Θέλεις να σου χαρίσω ένα;

— Εσείς έχετε υψικάμινο; Εμείς έχουμε ένα σωρό!

— Εγώ θέλω να μεγαλώνω γρήγορα. Για να γίνω καλός πολίτης στην υγία καταναλωτική κοινωνία.

— Εγώ θέλω να μεγαλώσω γρήγορα για να συμβάλω στην αύξηση της παραγωγικότητας.

Αντώνη Σαμαράκη

ΓΛΩΣΣΑΡΙΟ

ζαβολιά η — κόλπο, απάτη

άμφθονα — σε μεγάλο βαθμό ή ποσότητα, πολλά

καταδότης ο — προδότης, αυτός που αποκαλύπτει

πάση θυσία — οπωσδήποτε, με οποιονδήποτε τρόπο

βιαιοπραγία η — η βίαιη πράξη

τρίκυκλα τα — οχήματα με τρεις ρόδες

Τυρολέζες, Τυρολέζοι — κάτοικοι του Τυρόλου

φασαμέν τα — ματογυάλια με λαβή, ukr. *монокль*

πιερότος ο — πρόσωπο της ιταλικής κωμωδίας, Π'ερο

αιφνιδιαστικώς — ανά στιγμή, αμέσως, διαστικά

παιδιόθεν — από την παιδική ηλικία
προκεχωρηκότων — που προχωράει
ιονεί — κάτι σαν, σχεδόν
ψυχοφθόρος — που καταστρέφει, φθείρει την ψυχή

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΘΕΜΑΤΑ

1. Σε ποιο σημείο του κειμένου αντιλαμβάνεσθε ότι ο συγγραφέας δεν αναφέρεται σε μια συμβατική πόλη;
2. Πώς ονομάζεται εκείνο το είδος λογοτεχνίας που μας κάνει να γελάμε και ταυτόχρονα να κρίνουμε την πραγματικότητα;
3. Να κάνετε κάποιες παρατηρήσεις σχετικά τη γλώσσα της επίσημης ανακοίνωσης.
4. Για ποια καθεστώτα μιλάει ο συγγραφέας; Πώς λέγονται;
5. Σκεφτείτε πώς μπορεί να συνεχιστεί το διήγημα. Πώς να τελειώσει;

ΚΕΙΜΕΝΟ Β΄

Είμαστε δυο, είμαστε τρεις

Είμαστε δυο, είμαστε δυο,
η ώρα σήμανε οχτώ
κλείσε το φως, χτυπά φρουρός,
το βράδυ θα 'ρθουνε ξανά

έμπα μπροστά, έμπα μπροστά
και οι άλλοι πίσω ακολουθούν
μετά σιωπή και ακολουθεί
το ίδιο τροπάρι το γνωστό

Βαράνε δυο, βαράνε τρεις,
βαράνε χίλιοι δεκατρείς
Πονάς εσύ, πονάω εγώ,
μα ποιος πονάει πιο πολύ

θα 'ρθει καιρός να μας το πει
Είμαστε δυο, είμαστε τρεις,
είμαστε χίλιοι δεκατρείς
Καβάλα πάμε στον καιρό

με τον καιρό με την βροχή
το αίμα πήζει στην πληγή
ο πόνος γίνεται καρφί
Ο εκδικητής ο λυτρωτής

είμαστε δυο, είμαστε τρεις
είμαστε χίλιοι δεκατρείς
Στίχοι *Αντώνη Καλογιάννη*
σύνθεση *Μίκη Θεοδωράκη*

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΘΕΜΑΤΑ

1. Περιγράψτε το επεισόδιο που προκαλεί τη δημιουργία των στίχων αυτών.
2. Πως καταλαβαίνετε την έκφραση «καβάλα πάμε στον καιρό»;
3. Βρείτε τις καλύτερες ερμηνείες του τραγουδιού στο διαδίκτυο. Εξηγήστε τις προτιμήσεις σας.

18Η ΕΝΟΤΗΤΑ ΠΟΛΙΤΕΧΝΕΙΟ

ΚΕΙΜΕΝΟ Α΄

Το Δείπνο της κυρίας Σούλας

Τη Σούλα την ξέραμε χρόνια, σχεδόν από το σχολείο. Είχε παντρευτεί έναν συμμαθητή μου, που μπήκε στον διπλωματικό κλάδο και που η καριέρα του είχε πολλές φορές κινδυνέψει από αθέλητες αμετροέπειες της γυναίκακας του. Η Σούλα ήταν ικανή για τις αδεξιότερες γκάφες: μια αυθορμησία, που την έκανε ακόμα λιγότερο παραδεκτή μια ρινόφωνα αντιπαθητική ομιλία, χαρακτηρίζει την κάθε της εκδήλωση. Αξέχαστη έχει μείνει στα χρονικά του διπλωματικού σώματος η φράση που είπε σε μια πρέσβειρα, γυναίκα του προϊσταμένου τού συζύγου της, πως «είστε τόσο νέα, που κανονικά εγώ έπρεπε να είμαι πρέσβειρα και όχι εσείς!»

Ο άντρας της, ο Λίνος, ένας ήσυχος, μικροκαμωμένος άνθρωπος με πεταχτά δόντια, είχε όλη εκείνη την κρυμμένη αλλά αεικίνητη εξυπνάδα ενός απογόνου μιας παλιάς οικογένειας Υδραίων ναυμάχων της Επανάστασης, που τόσο εύκολα καλύπτεται υπό ένα προσωπίο μιας συνεχούς καλοπροαίρετης και έκπληκτης κουταμάρας. Μόνο αν τον ήξερες καλά μπορούσες να διακρίνεις τη

μεγάλη του οξύνοια — ένα προσόν που με έκπληξη, συχνά κακοκρυμμένη, διαπίστωναν οι προϊστάμενοί του όταν τον δοκίμαζαν πάνω στην εκτέλεση της υπηρεσίας. Η Σούλα φαινόταν πανέξυπνη και όμως έπεφτε από γκάφα σε γκάφα. Ο Λίνος φαινόταν ευήθης και ήταν ένας μικρός διάβολος. Μόνο που, όπως όλοι όσοι μπήκαν στο Υπουργείο Εξωτερικών από ανάγκη, ήταν αφόρητα τεμπέλης και η αρετή της εργατικότητας, ακόμα και των άλλων, του προξενούσε αλλεργία. Ήταν όμως τόσο έξυπνος ώστε να ξέρει αυτό το θαυμάσιο μυστικό του να εργάζεται χωρίς να κοπιάζει: να μην κάνει λάθη, που μετά θα πρέπει να ιδρωκοπάει για να προφτάσει να τα διορθώσει — όπως κάνουν όλοι οι υπερευσυνείδητοι και υπερεργατικοί υπάλληλοι που τρέχουν πάντα αισθημαίνοντας πίσω από τα σφάλματά τους.

Η εξυπνάδα του Λίνου γνώρισε τη μεγαλύτερη δοκιμασία της στον καιρό της Χούντας. Με κανέναν τρόπο δεν ήθελε να χάσει τη θέση του, αλλά επίσης δεν επιθυμούσε να ταυτισθεί με το καθεστώς. Και αυτό, χωρίς να είναι ανάγκη να μπει στον κόπο να είναι διπρόσωπος ή να λέει ψέματα που μετά θα πρέπει να κοπιάζει για να τα θυμάται: οι Άγγλοι λένε πως ο ψεύτης χρειάζεται να 'χει τεράστια και ακαταπόνητη μνήμη. Εκτελώντας το απόλυτα ελάχιστο των καθηκόντων του, χωρίς λάθη, απόφευγε τις κακοτοπίες: διατηρώντας έντονες κοινωνικές σχέσεις με τους φίλους του, που οι περισσότεροι ήταν δηλωμένοι αντιχουντικοί, έδειχνε πως παραμένει αφατρίαστος, ξέροντας να κάνει σωστά τη δουλειά του, ήταν χρήσιμος στην υπηρεσία και έπαιρνε κανονικά τις προαγωγές του. Μόνο ένας πραγματικά έξυπνος τεμπέλης μπορούσε να δίνει την εντύπωση πως είναι ένας εμπιστευσιμος διπλωματικός υπάλληλος μιας φασιστικής κυβέρνησης, χωρίς ο όδιος να είναι διόλου φασίστας.

Το μόνο εμπόδιο σε αυτή τη σχοινοβατική του ευελιξία ήταν η ανοικονόμητη γλώσσα της Σούλας. Η καημένη ήθελε πάντα να είναι ωφέλιμη στο Λίνο, και για τούτο ήταν έτοιμη να προσποιηθεί πως κατεχόταν από αισθήματα που δεν είχε: αλλά κατόρθωνε πάντα να λέει τα πράγματα ανάποδα, όπως τότε που του είχε εκφράσει το θαυμασμό της για τη ηθοποιία της Μελίνας στο στρατιωτικό τους ακόλουθο ή όταν σχολίαζε σχετλιαστικά τη μουσική του Θεοδωράκη στον ανταποκριτή της Ντούντσε Βέλλε. Μια που τώρα πια ο Λίνος είχε σειρά για πρέσβυς, αυτές οι γκάφες γίνονται ολοένα και πιο επικίνδυνες: μπορούσαν να τους κάψουν. Ωστόσο, η έσχατη γκάφα της Σούλας ήταν ακόμα πιο γκροτέσκα. Είχε

την έμπνευση να καλέσει μερικούς φίλους — ανάμεσά τους και εμάς — για δείπνο, την τρίτη Παρασκευή του Νοέμβρη του 1973, στην Αθήνα.

Αν και με τρομάζει να δέχομαι μια πρόσκληση από πολλές μέρες πριν — γιατί ποιός μου εγγυάται, σε δυο βδομάδες από σήμερα, αν μου κάνει κέφι να δω ανθρώπου πρόσωπο, ποιά θα είναι η ψυχική μου κατάσταση ή τι θα μου έχει συμβεί; — απαντήσαμε καταφατικά. Μετά, μάθαμε πως ανάμεσα στους καλεσμένους θα ήταν και ορισμένοι διακριτικοί υποστηρικτές της Χούντας, και είπαμε: να την, η γκάφα της Σούλας! Μήτε υποπτευόμαστε τα άλλα που επρόκειτο να συμβούν.

Γιατί, δυστυχώς, όπως είναι σε όλους γνωστό, η τρίτη εβδομάδα του Νοέμβρη 1973 στην Αθήνα ήταν τόσο πλούσια σε γεγονότα, που μόνο αυτά θα έφταναν για να γεμίσουν χρόνια.

— Άραγε θα μπορέσουμε να πάμε στη Σούλα αποψε; ρώτησα τη γυναίκα μου, όταν ραδιόφωνο έπαψε να μιλάει και ξανακούστηκε η μουσική.

Ήταν μουσική του Θεοδωράκη, αλλά το τραγούδι αυτό, για τον Ωροπό, το είχα πια χορτάσει.

Έτσι που πάει το πράγμα, αμφιβάλλω, συνέχισα.

— Τότε να τις τηλεφωνήσω, μου είπε εκείνη. Μπορεί και να παρεξηγηθεί.

— Μη μου πεις πως δεν έχει καταλάβει τι γίνεται; ρώτησα ξαφνιασμένος.

— Θα 'χει οπωσδήποτε μεσάνυχτα, μου είπε η γυναίκα μου. Σούλα είναι.

— Άσε, μπορεί να πάμε και λίγο αργοπορημένα, είπα. Ή μπορεί να πάμε τώρα, αλλά να ακούμε το ραδιόφωνο από κει.

— Ναι, με τον Αγχίση και την Αβροτέλεια μεταξύ των παρόντων, έκανε κοροϊδευτικά η γυναίκα μου. Θα κάνουν τον κόσμο άνω-κάτω για να μας αφήσουν να ακούσουμε!

Ο Αγχίσης, παλιός φίλος, ωκεανογράφος, αυθεντία στην υποβρύχια παλαιοντολογία, ήταν γνωστός συντηρητικός — μόνο η φιλία μας μαζί του μας έκανε να μην αποκαλούμε ανοιχτά φασίστα, — και η γυναίκα του, η Αβροτέλεια, είχε ακόμα πιο αυταρχικές ιδέες, πράγμα που την έκανε να γράφει με μεγάλη επιτυχία εύθυμα αστυνομικά διηγήματα, όπου οι «κακοί» ήταν συνήθως χίπηδες, φοιτητές, καλλιτέχνες, νέοι, κομμουνιστές, και αναρχικά στοιχεία. Οι ήρωές της ήταν, φυσικά, καλοί και άγρυπνοι αστυνομικοί, αφοσιωμένοι στο καθήκον.

— Καλά, βλέπουμε, της είπα. Ακόμα δεν είναι εννιά.

Τότε ακούσαμε την πρώτη είδηση για τα δακρύγωνα.

— Θέλουν και βάλιουμ, είπε η γυναίκα μου. Θα πεταχτώ σε ένα διανυκτερεύον. Εσύ κράτα σημείωση και για ό,τι άλλο ζητάνε.

Από κείνη τη στιγμή, ο χρόνος κύλησε σαν αστραπή και δεν ξαναθυμηθήκαμε πια τη Σούλα. Κόσμος μπαινόβγαίνει στο σπίτι. Αυτοκίνητο είχε ο ένας, έναν φαρμακοποιό θυμήθηκε ο άλλος πως είχε φίλο, όλα τα ντουλαπάκια των πρόχειρων φαρμακείων όλων των γνωστών μας άδειασαν από γάζες, το τηλέφωνο δούλευε αδιάκοπα. Δυο γιατροί πέρασαν, γυρεύοντας οτιδήποτε απολυμαντικό, το πήραν και έφυγαν. Το φαρμακείο στην οδό Δεινοκράτους, το μόνο που διανυκτέρευε στη γειτονιά μας, ήταν φίσκα από κόσμο. Η έκκληση των παιδιών είχε συγκινήσει όλη την Αθήνα, ξαφνικά όλος ο κόσμος είχε αφήσει την καρδιά του να ξεχειλίσει σε ένα ποτάμι από αυταπάρηση, αλληλεγγύη, αφοβία και πατριωτισμό.

Τέτοιες στιγμές είχα να τις ζήσω από το 1940.

— Άκου, μου είπε στο τηλέφωνο μια φωνή τόσο αλλοιωμένη από την ανησυχία ώστε δεν μπόρεσα αμέσως να καταλάβω πως αυτή που μιλούσε ήταν η Κλειώ, μια φίλη μας που έμενε Βασιίσσης Σοφίας.

— Άκου, αυτή τη στιγμή περνάνε μπροστά εδώ τα τανκς.

Η γυναίκα μου, που είχε ξαναγυρίσει από το κέντρο, μου έλεγε πως τα παιδιά ήταν ψύχραιμα, κάθονταν στα παράθυρα και έμοιαζαν να το γλεντάνε.

— Χτύπησαν τον Άλισταιρ Μάθιους, μου είπε σε λίγο μια άλλη φωνή από το τηλέφωνο. Του έσπασαν το χέρι. Οδός Χαλκονδύλη, όταν η αστυνομία θέλησε να απομονώσει τους διαδηλωτές από το κτίριο.

— Διαδήλωση στην Ομόνοια! Κατάληψη της Νομαρχίας! Οι Μεγαρίτες μαζί μας! έλεγε το ραδιόφωνο.

Από το Λονδίνο μου τηλεφώνουσε ο γιός μου. Του έβαλα το ακουστικό δίπλα στο ραδιόφωνο, να ακούσει και κείνος την εκπομπή.

— Εδώ χαλάει ο κόσμος, μου είπε. Η τηλεόραση διέκοψε το πρόγραμμα της για να το αναγγείλει. Τι γίνεται;

— Κάνομε έκκληση στον Διεθνή Ερυθρό Σταυρό... Στην Αρχιεπισκοπή... στα Ηνωμένα Έθνη.. έλεγε τώρα στο ραδιόφωνο μια νεανική φωνή με σωστά γαλλικά — τόσο άψογα στην προφορά τους, που καταντούσαν μια ανορθογραφία.

— Αυτή τη φορά πήγαμε μόνο μέχρι τα Εξάρχεια!

— Έδειξαν την Μάουζι Σαλτάρη λίγο μετά από την Κάνιγγος!

— Απέκλεισαν τη Σόλωνος στο ύψος Καποδιστρίου!

— Εμείς δεν μπορέσαμε να προχωρήσουμε πέρα από τη Χαριλάου Τρικούπη!

— Βγήκαμε στον Περιφερειακό, αυτόν να πάρεις και συ, εμείς φτασάμε από κάτι δρομάκι στη Νοταρά. Από κει, με τα πόδια, γλιστρήσαμε μέχρι Μπουμπουλίνας, βρήκαμε ένα παράθυρο και τους δώσαμε!

— Θέλουν γιατρούς!

— Είδα τον Αλιβιζιάγκο και τον Φωξιάδη, έτρεχαν να πάνε.

— Έχει και νεκρούς.

— Μα, τέλος πάντων, είπε η αμέριμη και ένρινη φωνή της Σούλας στο τηλέφωνο, μα τέλος πάντων δεν θα μας έρθετε; Βαρεθήκαμε να σας περιμένουμε!

Με τη συνηθισμένη ψυχραιμία της, η γυναίκα μου της απάντησε χαμογελαστά:

— Τέτοιο βράδυ, Σούλα μου, δεν νομίζω πως αδειάζουμε να έρθουμε. Θα πήρες χαμπάρι τι γίνεται, ελπίζω.

— Α, αυτά φοβάσαστε; Μη νοιάζεσαι, επανάσταση πάντως δεν πρόκειται να γίνει... Α, με συγχωρείς, εσύ είσαι από αυτούς που θα 'θέλε να γίνει και να επιτυχεί, δεν είναι έτσι; Τα μπέρδεψα! Πάντως ελάτε, ο στρατός ελέγχει την κατάσταση και το σουφλε μόλις πια μπορώ να το συγκρατώ!

Κείνη την ώρα τα τανκς παίρναν τις θέσεις τους μπροστά στο Πολυτεχνείο.

Ωστόσο, εκείνη την ημέρα η Σούλα είχε καλέσει κόσμο σε δείπνο καθιστό. Και μεις δεν είχαμε πάει, μήτε την είχαμε προειδοποιήσει.

Μέχρι σήμερα που γράφω, η Σούλα μάς είχε κόψει την καλημέρα.

Θ. Δ. Φραγκοπούλου

ΓΛΩΣΣΑΡΙΟ

αμετροέπεια η — πολυλογία, φλυαρία

πρέσβειρα η — σύζυγος του πρεσβευτή

οξύνοια η — οξύδερκια, εξυπνάδα

ευήθης — πολύ απλός, βλάκας

ιδρωκοπώ — χύνω ιδρώτα, εργάζομαι πολύ

αισθμαίνω — λαχανιάζω, ανασαίνω με δυσκολία

αφατρίαστος — χωρίς να υποστηρίζει καμιά φάτρια (εδώ — πολιτικό κόμμα)

προαγωγή η — προβιβασμός (σε θέση)

ανοικονόμητος — αβόλευτος, άτακτος

σχετλιαστικά — με αγανάκτηση, περιφρόνηση

δακρύγωνα τα — βλαβερά αέρια που χρησιμοποιούνται από την αστυνομία έναντι σε διαδηλώσεις
βάλιουμ το — φαρμακευτική ουσία (Diazepam)

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

Μελίνα Μερκούρη — Ελληνίδα ηθοποιός και πολιτικός παράγων της αριστεράς

Μίκης Θεοδωράκης — Έλληνας μουσικός συνθέτης

Νττώτσε Βέλλε — Deutsche Welle («Γερμανικό Κύμα»), γερμανικός δημόσιος διεθνής εμβέλειας ραδιοτηλεοπτικός οργανισμός χίπις — νεανικό κίνημα που ξέσπασε στις Η.Π.Α στα μέσα του 1960, και διαδόθηκε ταχέως και σε άλλες χώρες σε όλον τον κόσμο

Άλισταιρ Μάθιους — πειθανώς Alistair Matthews, δημοσιογράφος ή φωτογράφος της εποχής
Μάουζι Σαλτάρη — πειθανώς Mauzi Saldari
Φωξιάδη — ίσως πρόκειται για τον Έλληνα συγγραφέα Απόστολο Δοξιάδη

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΘΕΜΑΤΑ

1. Περιγράψτε τις φυσιογνωμίες της Σούλας και του συζύγου της.
2. Σε ποιο ραδιόφωνο αναφέρεται ο συγγραφέας; Πώς το καταλάβατε;
3. Σχεδιάστε το χρονικό της νύχτας του 16—17 Νοεμβρίου 1973.
4. Γιατί κατά τη γνώμη σας οι Αθηναίοι υποστήριξαν τους φοιτητές;
5. Πόσο βαθιά οι πολιτικές προτιμήσεις επηρεάζουν τις προσωπικές μας σχέσεις;

ΚΕΙΜΕΝΟ Β΄

Γελαστό παιδί

Ήταν πρωί του Αυγούστου κοντά στη ροδαυγή
βγήκα να πάρω αέρα στην ανθισμένη γη
βλέπω μια κόρη κλαίει σπαραχτικά θρηνηί
σπάσε καρδιά μου εχάθη το γελαστό παιδί
Είχεν αντρεία και θάρρος και αιώνια θα θρηνώ
το πηδηχτό του βήμα το γέλιο το γλυκό
ανάθεμα την ώρα κατάρα τη στιγμή
σκοτώσαν οι εχθροί μας το γελαστό παιδί

Μον' να 'ταν σκοτωμένο στου αρχηγού το πλάι
και μόνον από βόλι Εγγλέζου να 'χε πάει
κι από απεργία πείνας μέσα στη φυλακή
θα 'ταν τιμή μου που 'χασα το γελαστό παιδί

Βασιλικιά μου αγάπη μ' αγάπη θα στο λέω
για το ό,τι έκανες αιώνια θα σε κλαίω
γιατί όλους τους εχθρούς μας θα ξέκανες εσύ
δόξα τιμή στ' αξέχαστο το γελαστό παιδί.

Brendan Behan

(μετάφραση του Βασίλη Ρώτα)

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΘΕΜΑΤΑ

1. Βρείτε στο διαδίκτυο την ιστορία των πρωτότυπων στίχων και του τραγουδιού.
2. Ψάξτε να βρείτε στο You Tube διάφορες διερμηνείες του τραγουδιού. Ποια σας αρέσει;
3. Περιγράψτε το επεισόδιο στο οποίο αναφέρεται το τραγούδι από την άποψη ενός περαστικού.

19Η ΕΝΟΤΗΤΑ ΔΙΑΣΠΟΡΑ

ΚΕΙΜΕΝΟ Α'

Η Ελληνική διασπορά του Πόντου και οι περιοχές εγκατάστασής της

Η παρουσία Ελλήνων στην περιοχή του Πόντου χρονολογείται από την αρχαιότητα, όταν στην εποχή του Χαλκού οι Έλληνες θαλασσοπόροι αποτόλμησαν να εξερευνήσουν την επικίνδυνη θάλασσα του Εύξεινου Πόντου με τις μακρινές και απόκρημνες παραλίες της. Η αναζήτηση, κυρίως, χρυσού και άλλων μεταλλευμάτων οδήγησε πολλούς ταξιδευτές στην περιοχή, γύρω στα 1000 π.Χ., με πρώτη οργανωμένη αποστολή στην Κολχίδα, αυτήν του Ιάσονα και των Αργοναυτών. Οι περιπλανήσεις του Ορέστη στη Θοανία του Πόντου και του Οδυσσέα στη χώρα των Κιμμερίων, η εξορία του Προμηθέα στον Καύκασο και το ταξίδι του Ηρακλή στον Πόντο επιβεβαιώνουν την ύπαρξη των εμπορικών δρόμων στην περιοχή του Πόντου από τους μυθικούς χρόνους.

Δύο αιώνες αργότερα, το 800 π.Χ., οι προσωρινοί αρχικά εμπορικοί σταθμοί γίνονται μόνιμα οικιστικά κέντρα. Η Μίλητος ήταν η πρώτη που εγκαινίασε την αποικιακή πολιτική της στον Εύξεινο Πόντο ιδρύοντας τη Σινώπη, μια πόλη με πολλά πλεονεκτήματα λόγω του καλού λιμανιού της και της ομαλής επικοινωνίας της με τις γύρω περιοχές. Στη συνέχεια η Σινώπη ίδρυσε το 756 π.Χ. την Τραπεζούντα, την Κρώμνα, το Πτέριον, την Κύτωρο κ.ά.

Άλλος σοβαρός λόγος για τη δημιουργία ελληνικών αποικιών στον Εύξεινο Πόντο υπήρξε η ανάγκη μετακίνησης πληθυσμών από την Ελλάδα και την Ιωνία, λόγω της δημογραφικής ανάπτυξης των ελληνικών πόλεων. Συγκεκριμένα, όπως αναφέρει ο γεωγράφος Στράβων, η μακρινή περιοχή του Πόντου ήταν πολύ παραγωγική και πλούσια σε νερό και καλλιέργειες με αποτέλεσμα μέσα σ'έναν αιώνα να γεμίσουν με ελληνικές αποικίες οι αφιλόξενες παραλίες του Εύξεινου Πόντου.

Ιστορικό τεκμήριο για την άνθηση των ελληνικών αποικιών στον μακρινό Πόντο αποτελούν οι εβδομήντα πέντε αποικίες που υπήρχαν από τον 6ο αιώνα π.Χ., καθώς επίσης και η ραγδαία εμπορική, ναυτική και πολιτιστική ανάπτυξη των αποικιών αυτών. η Σινώπη, η Αμισός, η Τραπεζούντα, η Πιτυούντα, η Φαναγόρεια, το Παντικάπαιον, η Θεοδοσία, η Χερσόνησος, η Ολβία, η Διονυσόπολις, η Μεσημβρία, η Αγχίαλος, η Απολλωνία, η Ιστρία, η Οδησσός κ.ά. έγιναν πολυάνθρωπα και ισχυρά κέντρα για τα οποία οι μαρτυρίες όσον αφορά στην οικιστική οργάνωση, τις οικονομικές δραστηριότητες, τις εμπορικές και πολιτιστικές σχέσεις με τις μητροπόλεις και με τους γηγενείς λαούς προέρχονται από τις ανασκαφές και τις γραπτές πηγές της κλασικής και της μετακλασικής εποχής.

Καθοριστικό ρόλο στην εδραίωση του ελληνικού αποικισμού στην ευρύτερη περιοχή της βόρειας Θράκης έπαιξε η ίδρυση της Φιλιππούπολης το 341 π.Χ. από το βασιλιά της Μακεδονίας Φίλιππο Β', ο οποίος με τη συνετή πολιτική του πέτυχε την αρμονική συμβίωση των Ελλήνων με τις γηγενείς θρακικές εθνότητες. Η ίδια πολιτική και διπλωματική συμπεριφορά προς τους γηγενείς εφαρμόστηκε και από τους διαδόχους του, ιδιαίτερα δε από τον Φίλιππο Ε'. Χάρη στην εποικιστική πολιτική τους, με ελληνικούς πληθυσμούς από τις παραλιακές πόλεις στην ενδοχώρα, ο όρος Θράκη απόκτησε γεωγραφική σημασία. Η Φιλιππούπολη την περίοδο της ρωμαϊοκρατίας έγινε πρωτεύουσα της επαρχίας Θράκης και αργότερα ο ενδιαμέσος εμπορικός και πολιτισμικός σταθμός ανάμεσα στη Σιγγηδόνα (Βελιγράδι) και την Κωνσταντινούπολη. Ουσιαστικά η εξελληνισμένη και εκχριστιανισμένη Θράκη, λόγω

της σπουδαίας γεωστρατηγικής της θέσης, δικαιωματικά θεωρού-
νταν το προάστιο της Βασιλίδας των πόλεων Κωνσταντινούπολης.

Για οικονομικούς λόγους πέντε παραλιακές πόλεις, που σήμε-
ρα ανήκουν στη Ρουμανία: η Τύρα, η Ιστρία, η Τόμις, η Κάλλατις
και η Διονυσόπολις είχαν δημιουργήσει την Πεντάπολη ομοσπον-
δία, η οποία συνέβαλε ουσιαστικά στον κυρίαρχο ρόλο που είχαν
οι πόλεις αυτές σε πολλούς τομείς, αλλά ιδιαίτερα στο ανταγωνι-
στικό εμπόριο με τους άλλους λαούς. Η μονοπωλιακή οικονομική
και πνευματική άνθηση οδήγησε την ομοσπονδία στο σχηματισμό
αμυντικού στρατιωτικού σώματος και στην οχύρωση των πόλεων.

Από τον 5ο αιώνα π.Χ. η περιοχή της Κριμαίας ήταν ο κύριος
προμηθευτής σιταριού της Αθήνας. Το αθηναϊκό κράτος, για να
προστατεύσει τα εμπορικά του συμφέροντα σ' αυτή την πλούσια
χώρα, έκτισε κατά μήκος των ακτών στρατιωτικές αποικίες στις
οποίες εγκατέστησε 600 Αθηναίους κληρούχους. Η εμπορική, οι-
κονομική και στρατηγική σημασία, που είχε για την Αθήνα αυτή η
περιοχή, αποδεικνύεται από την επίσκεψη του Περικλή το 453 π.Χ.
Μ' αυτή τη ρεαλιστική πολιτική ο Περικλής εξασφάλισε τη θαλάσ-
σια συγκοινωνία με τον Εύξεινο Πόντο, παγιώνοντας την ανεμπό-
διστη εισαγωγή και εξαγωγή προϊόντων από και προς την Αττική.

ΓΛΩΣΣΑΡΙΟ

Εύξεινος Πόντος ο — «ο φιλόξενος πόντος (=θάλασσα)», σήμε-
ρα — Μαύρη θάλασσα

Κολχίδα η — Καύκασος

Ιάσοντας ο — αρχηγός της εκστρατείας για την εξεύρεση του
«χρυσόμαλλου δέρατος» (δέρματος) στην Κολχίδα

Αργοναύτες οι — ναύτες του «Αργώ», τού πλείου του Ιάσωνα

Ορέστης ο — υγιός του Αγαμέμνονα και της Κλυταιμνήστρας,
ο αδερφός της Ηλέκτρας και της Ιφιγένειας

Οδυσσεάς ο — βασιλιάς της Ιθάκης, ένας από τους πρωταγω-
νιστές του Τρωϊκού πολέμου

Κιμμέριοι οι — μια νομαδική φυλή στην βόρεια περιοχή της
Μαύρης θάλασσας στην πανάρχαια εποχή

Προμηθέας ο — τίτανας, μια θεότητα στην μυθολογία των Αρ-
χαίων Ελλήνων

Ηρακλής ο — μυθικός ήρωας, ο γιός του Δία

γηγενής — αυτόχθων, ντόπιος κάτοικος

κληρούχος ο — κάτοχος του κλήρου (της γης που αποκτάται
με κλήρο)

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΘΕΜΑΤΑ

1. Χωρίστε τις πληροφορίες που σας δίνει το κείμενο σε κατηγορίες, ανάλογα με τον τόπο και τον χρόνο.
2. Ποια ήταν τα κύρια κίνητρα για τον ελληνικό αποικισμό;
3. Πώς παρουσιάζεται η ελληνική μετανάστευση στα κείμενα των αρχαίων συγγραφέων και στους θρύλλους;
4. Πώς άλλαξε η κατάσταση των Ελλήνων αποίκων στα νεότερα χρόνια;
5. Γιατί εγκαταστάθηκαν οι αρχαίοι Έλληνες στην Κριμαία;

ΚΕΙΜΕΝΟ Β΄

Το τραγούδι της ξενιτιάς

Φεγγάρι, μάγια μου 'κανες και περπατώ στα ξένα,
είναι το σπίτι ορφανό, αβάσταχτο το δειλινό
και τα βουνά κλαμένα

Στείλ', ουρανέ μου, ένα πουλί να πάει στη μάνα υπομονή
Στείλ', ουρανέ μου, ένα πουλί, ένα χελιδονάκι,
να πάει να χτίσει τη φωλιά στου κήπου την κορομηλιά,
δίπλα στο μπαλκονάκι

Στείλ', ουρανέ μου, ένα πουλί να πάει στη μάνα υπομονή,
να πάει στη μάνα υπομονή δεμένη στο μαντίλι
προικιά στην αδερφούλα μου και στη γειτονοπούλα μου
γλυκό φιλί στα χείλη

Στείλ', ουρανέ μου, ένα πουλί να πάει στη μάνα υπομονή

Ερ. Θαλασσινός, Μ. Θεοδωράκης, Γρ. Μπιθικώτσης

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΘΕΜΑΤΑ

1. Βρείτε την ερμηνεία του τραγουδιού στο διαδίκτυο κι ακούστε το.
2. Περιγράψτε την ενδεχόμενη ιστορία του «πρωταγωνιστή», η οποία προκάλεσε το αίτημά του.

20Η ΕΝΟΤΗΤΑ ΜΕΤΑΝΑΣΤΑΣΗ

ΚΕΙΜΕΝΟ Α΄

Οι Πόντιοι στην Ρωσία

Η ελληνική επανάσταση και λίγο αργότερα ο ρωσοτουρκικός πόλεμος του 1828—1829, έγιναν κύρια αιτία εγκατάλειψης των πατρογονικών εδαφών. Πάνω από 90 000 Πόντιοι, που φανερά εκδηλώθηκαν με το μέρος των Ρώσων, αναγκάστηκαν να φύγουν από τον τόπο τους, για να γλιτώσουν από τους φανατικούς ισλαμιστές. Οι περισσότεροι πήγαν στην Τσάλκα της Γεωργίας, τη Μεσημβρινή και τη Νότια Ρωσία. Ο Κριμαϊκός πόλεμος του 1853—1856, η αποκάλυψη των Κρυπτοχριστιανών και η συμπάθεια Ελλήνων του Πόντου προς τους Ρώσους, έγιναν αιτία νέων αναγκαστικών μετακινήσεων. Η μαζικότερη μετοικασία ποντιακών πληθυσμών στις ρωσικές περιοχές έγινε αμέσως μετά τον Β΄ ρωσοτουρκικό πόλεμο του 1876. Υπολογίζεται ότι πάνω από 100 000 έφυγαν από τα πατρογονικά τους εδάφη προς την ομόθρησκη Ρωσία.

Επομένως κατά την περίοδο της γενοκτονίας αλλά και νωρίτερα, ένας δεύτερος ποντιακός ελληνισμός ζούσε και μεγαλοουργούσε στη Ρωσία. Περισσότεροι από 500 000 Πόντιοι κατοικούσαν στις περιοχές του Καυκάσου, του Αντικαυκάσου, της Μεσημβρινής Ρωσίας και της Ουκρανίας.

Στις αρχές της Οκτωβριανής Επανάστασης ζούσαν, σύμφωνα με τις στατιστικές των ελληνικών κοινοτήτων της Ρωσίας και του ελληνικού Υπουργείου Εξωτερικών, περίπου 700 000 Έλληνες. Περισσότερα από τριάντα ελληνικά έμμισθα και άμισθα προξενεία και υποπροξενεία ιδρύθηκαν την περίοδο 1890—1912, για την καλύτερη εξυπηρέτηση και επαφή των Ελλήνων της Ρωσίας με το εθνικό Κέντρο, την Αθήνα. Το 1917 φοιτούσαν στα ελληνικά σχολεία 50.000 περίπου μαθητές και μαθήτριες. Οι ελληνικές κοινότητες, τα φιλανθρωπικά και φιλεκπαιδευτικά ιδρύματα, βοηθούσαν ουσιαστικά στη διατήρηση της εθνικής συνείδησης, του ελληνικού λαϊκού πολιτισμού, της γλώσσας και του προσανατολισμού στο Οικουμενικό Πατριαρχείο της Κωνσταντινουπόλεως και όχι της Μόσχας.

Η τελευταία και δραματικότερη έξοδος έγινε το 1918, όταν οι ποντιακοί πληθυσμοί του ανατολικού, κυρίως, Πόντου, περίπου 85.000, αναγκάστηκαν να ακολουθήσουν τα ρωσικά στρατεύματα που αποχωρούσαν, φοβούμενοι τις σφαγές και τις άλλες ταπεινώσεις. Το 1918, με τις ομαδικές μετοικασίες των καταδιωγμένων Ποντίων, ιδιαίτερα μετά την αποχώρηση των ρωσικών στρατευμάτων, ξεπέρασαν τους 750 000.

Ωστόσο, η οδύσσεια του παρευξείνιου ελληνισμού δεν σταματά στη μικρασιατική καταστροφή του 1922. Συνεχίστηκε αμέσως μετά τον εμφύλιο πόλεμο της Ρωσίας κατά τον οποίο χάθηκαν άδικα δεκάδες χιλιάδες Έλληνες. Σύμφωνα με τη γενική απογραφή του 1928, κατά τη δεκαετία αυτή εγκαταστάθηκαν στην Ελλάδα 58 500 Έλληνες της Ρωσίας.

Οι περισσότεροι όμως έμειναν στην Σοβιετική Ένωση. Ωστόσο την εμμονή τους στην ορθόδοξη ελληνική παράδοση και πίστη οι Έλληνες την πλήρωσαν, ιδιαίτερα μετά το 1937, με διώξεις, εκτοπίσεις και θανατικές καταδίκες από τις σταλινικές κυβερνήσεις.

Κατά την περίοδο των σταλινικών διώξεων (1937—1939) περίπου 20 000 Έλληνες εκδιώχθηκαν από τη Σοβιετική Ένωση προς την Ελλάδα, πέρα από τα δεκάδες χιλιάδες θύματα στους τόπους των εκτοπίσεων, στο Καζακστάν, το Ουσμπεκιστάν, την Κιργισία, τις στέπες και στις άλλες αφιλόξενες περιοχές της Σοβιετικής Ένωσης. Άλλοι 13 500 πήραν επίσης το δρόμο της προσφυγιάς το 1965.

Το προσφυγικό ζήτημα επιδεινώθηκε ξανά τον Μάρτιο του 1988, όταν οι σοβιετικές αρχές άνοιξαν τα σύνορα για τους λαούς των Σοσιαλιστικών Δημοκρατιών και δημιουργήθηκε αναγκαστικά ένα μεγάλο κύμα νέων προσφύγων Ελλήνων προς την Ελλάδα, που έχει ξεπεράσει σήμερα τις 180 000.

Η ελληνική πολιτεία αντιμετώπισε μεγάλες δυσχέρειες για την ενσωμάτωση των νέων Ποντίων προσφύγων στους κόλπους της. Είναι γεγονός ότι από το 1923 κανένα άλλο προσφυγικό κύμα δεν είχε τέτοιο μέγεθος, ώστε να αναγκάσει το ελληνικό κράτος να ασκήσει εκ νέου μια πολιτική υποδοχής και αποκατάστασης των προσφύγων. Η εγκατάστασή τους έγινε κυρίως στην Αθήνα και τη Θεσσαλονίκη. Το Δεκέμβριο του 1990 ιδρύθηκε το Εθνικό Ίδρυμα Υποδοχής και Αποκατάστασης Παλιννοστούντων Ομογενών Ελλήνων (ΕΙ.Υ.Α.Π.Ο.Ε.). Οι δυσχέρειες της πολιτείας στην επίλυση του προβλήματος της αποκατάστασης των νεοπροσφύγων οδήγησε τα προσφυγικά σωματεία να ζητήσουν την ίδρυση μικρών οικισμών στη Θράκη και τη δημιουργία μιας παραδοσιακής ποντιακής πόλης με το όνομα «Ρωμανία», για να εγκατασταθούν αρκετοί νεοπροσφυγες Πόντιοι στις ακριτικές θέσεις της βόρειας Ελλάδας.

Σήμερα υπολογίζεται ότι στην πρώην Σοβιετική Ένωση ζουν ακόμη περισσότεροι από μισό εκατομμύριο Πόντιοι, οι οποίοι διατηρούν, στο βαθμό που δεν επεμβαίνουν οι αρχές των Ανεξάρτητων Δημοκρατιών της Κοινοπολιτείας, τις πατροπαράδοτες ελληνοποντιακές τους παραδόσεις.

Ωστόσο, σήμερα θεωρούμε ότι στα πλαίσια της ειρηνικής συμβίωσης λαών και εθνοτήτων, ο Καύκασος, η Κριμαία και ολόκληρη η Μαύρη θάλασσα θα φτωχύνουν χωρίς την παρουσία του ελληνισμού, ο οποίος άλλωστε ενισχύει τη συνεργασία και τη φιλία ανάμεσα στον ελληνικό λαό και τους λαούς της πρώην Σοβιετικής Ένωσης.

Για το λόγο αυτό η Ελλάδα ενισχύει στον οικονομικό και εκπαιδευτικό τομέα τον παρευξείνιο ελληνισμό, ο οποίος ήδη ανασυγκροτείται στις περιοχές της Μαριούπολης και του Ντονέσκ της Ουκρανίας, όπως και σε πολλές αστικές και αγροτικές περιοχές της Ρωσίας. Η συλλογική ζωή των Ελλήνων στις περιοχές αυτές, όπως επίσης και των νεοπροσφύγων στην Ελλάδα, προσανατολίζεται προς την πολιτιστική αναγέννηση με τη γλώσσα, τη θρησκεία, τη μουσική, τους χορούς αλλά και τη συντήρηση της εθνικής μνήμης.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΘΕΜΑΤΑ

1. Διαβάστε το κείμενο. Χωρίστε το σε θεματικές ενότητες και δώστε έναν τίτλο για την καθεμιά. Πείτε ποιες ήταν οι κύριες φάσεις των γεγονότων που οδήγησαν τους Έλληνες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης σε μετανάστευση (παλιννόστηση) στην Ελλάδα;
2. Ποια ιστορικά γεγονότα συνδέουν την Ελλάδα με την Ρωσική αυτοκρατορία; Σε ποιες δημοκρατίες της ΕΣΣΔ υπήρχαν σημαντικές ελληνικές κοινότητες ή συμπαγείς πληθυσμοί; Πώς σχηματίστηκαν;
3. Να βρείτε στο κείμενο τα στοιχεία που επιβεβαιώνουν την σημαντική παρουσία των Ελλήνων στην Ρωσική αυτοκρατορία πριν το 1917.
4. Πώς αντιμετωπίζει το Ελληνικό κράτος τα προβλήματα των παλιννοστούντων;
5. Ποια θα ήταν κατά τη γνώμη σας η καλύτερη λύση για το ζήτημα αυτό; Πώς σας φαίνεται η ιδέα να πάτε στο εξωτερικό για δουλειές ή ίσως και για πάντα; Να σημειώσετε τα υπέρ και τα κατά.

ΚΕΙΜΕΝΟ Β΄

Δημοτικό τραγούδι

Γιάννη μου το Γιάννη μου το άϊντες,
Γιάννη μου το μαντήλι σου έλα,
τι το 'χεις λερωμένο βρε Γιάννο Γιαννάκη μου,
τι το 'χεις λερωμένο βρε παλικάράκι μου.

Το λέρωσε το λέρωσε άϊντες,
το λέρωσε(ν) η ξενιτιά έλα,
τα έρημα τα ξένα βρε Γιάννο Γιαννάκη μου,
τα έρημα τα ξένα βρε παλικάρακι μου.

Για δεν το πλέ... για δεν το πλέ... άϊντες,
για δεν το πλένεις με νερό έλα,
για δε το σαπουνίζεις βρε Γιάννο Γιαννάκη μου,
για δε το σαπουνίζεις βρε παλικάρακι μου.

Δώσ' μου το 'με... δώσ' μου το 'με... άϊντες,
δώσ' μου το 'μένα Γιάννη μου έλα,
να σου το μοσχοπλύνω βρε Γιάννο Γιαννάκη μου,
να σου το μοσχοπλύνω βρε παλικάρακι μου.

Πέντε ποτά... πέντε ποτά... άϊντες,
πέντε ποτάμια το 'πλεναν έλα,
και 'βαψαν και τα πέντε βρε Γιάννο Γιαννάκη μου,
και 'βαψαν και τα πέντε βρε παλικάρακι μου.

Εκεί περνά εκεί περνά άϊντες,
εκεί περνά κι ένα πουλί έλα,
και 'βαψαν τα φτερά του βρε Γιάννο Γιαννάκη μου,
και 'βάψαν τα φτερά του βρε παλικάρακι μου.

Και 'χάθει ο ή... και 'χάθει ο ή... άϊντες,
και 'χάθει ο ήλιος ο μισός έλα,
και το φεγγάρι ακέραιο βρε Γιάννο Γιαννάκη μου,
και το φεγγάρι ακέραιο βρε παλικάρακι μου.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΘΕΜΑΤΑ

1. Έχετε ακούσει ποτέ αυτό το δημοτικό τραγούδι;
2. Πώς αντιλαμβάνεστε το κύριο θέμα του;
3. Βρείτε το τραγούδι αυτό στο διαδίκτυο. Ποια από τις πολλές ερμηνείες σας αρέσει περισσότερο;

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ТА РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бакуліна Н. В. Ефективні прийоми роботи з культурологічними текстами у процесі комунікативно орієнтованого навчання мови іврит у ліцеї // Сучасна освіта: методологія, теорія, практика : зб. тез III всеукр. наук.-практ. конф., м. Дніпро, 12 берез. 2020 р. Дніпро, 2020. С. 204—210.
2. Балабанов К. В., Пахоменко С. П. Національно-культурне та громадське життя греків України в другій половині ХХ — на початку ХХІ століття. Маріуполь, 2006. 260 с.
3. Баранова В. В. Язык и этническая идентичность. Урумы и румеи Приазовья. М.: ГУ-ВШЭ, 2010. 287, [1] с.
4. Бацак Н. І. Грецька спільнота надазов'я: етнокультурні процеси (остання чверть ХVІІІ — початок ХХ століття). Київ, 2010. 270 с.
5. Белецкий А. А. Греческие диалекты юго-востока Украины и проблема их языка и письменности // Ученые записки ЛГУ. №343. Кафедра общего языкознания. Серия «Филологические науки». Вып. 73. Балканская филология. Ленинград, 1969. С. 5—15.
6. Білецький А. О. Греки України та їх мова // Білецький А. О. Вибрані праці. Київ, 2012. С. 38—41.
7. Browning R. Medieval and Modern Greek. Hutchinson University Library, London, 1969. 152 p.
8. Волошко Є. Грецькі поети України // Радянське літературознавство. 1965. №11. С. 37—47.
9. Врубель С. А. Проблема литературного языка греков СССР. Ростов-на-Дону, 1936. 40 с.
10. Гудзик І. П. Формування умінь розуміти текст // Рідні джерела. 1999. №3. С. 17—21.
11. Джуха И. Г. Греческая операция: История репрессий против греков в СССР / Ассоциация греческих общественных объединений России. СПб.: АЛЕТЕЙЯ, 2006. 416 с.: ил. [Серия «Новогреческие исследования»; Проект «Греческий мартиролог» (история репрессий против греков в СССР)].
12. Дороз В. Ф. Принцип крос-культурного діалогізму як одна з основ гуманізації змісту мовної освіти // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 8. Філологічні науки (мовознавство і літературознавство) : зб. наук. пр до175-річчя НПУ ім. М. П. Драгоманова / відп. ред. Л. І. Мацько. К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. Вип. 3. С. 274—281.
13. Елоева Ф. А. Понтийский диалект в синхронии и диахронии. Учебное пособие. Санкт-Петербург, 2004. 236 с.
14. Добра О., Воєвутко Н., Сніговська О., Малахиті А. Новогрецька мова (рівень стандарту). Підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти з навчанням українською мовою. Чернівці: «Букрек», 2018. 144 с. : іл.

-
15. Добра О., Воевутко Н., Сніговська О., Малахиті А. Новогрецька мова (рівень стандарту). Підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти. Чернівці: «Букрек», 2019. 128 с. : іл.
 16. Захарова Г. Растрелянный греческий театр: к 80-летию основания Мариупольского Государственного греческого театра. Мариуполь, 2012. 122 с.
 17. Ильинская С. Б. Греческая литература [второй половины XIX в.] // История всемирной литературы: В 8 томах / АН СССР; Ин-т мировой лит. им. А. М. Горького. Москва: Наука, 1983—1994. Т. 7. 1991. С. 528—532.
 18. Калоеров С. А. О переселении греков в Приазовье и основании греческих населенных пунктов / Материалы по истории и культуре греков Украины / Сост. С. А. Калоеров, Г. Н. Чердакли. Вып. 1. Донецк, 1998. С. 5—53.
 19. Калоеров С. А. Советское и постсоветское время (1918—2011). Т. 4. Харьков: ФЛП Мрзина В. В., 2017. Документы по истории греков Приазовья: в 4-х томах.
 20. Kaurinkoski K. Le «retour» des Grecs de Russie: Identités, mémoires, trajectoires. École française d'Athènes, 28 apr. 2020 г. 494 p.
 21. Кирьякидис Г. Д. Гражданская война в Греции: 1946—1949. Москва: Наука. 1972. 374 с.
 22. Кирьякидис Г. Д. Греция во второй мировой войне 1939 — 1945 гг. / АН СССР. Ин-т истории. М.: Наука, 1967. 362 с.: ил.
 23. Колесник К. В. Культурологічний матеріал у підручниках з новогрецької мови для 5—6 класів // Педагогічний альманах : зб. наук. пр. Херсон, 2013. Вип. 20. С. 57—61.
 24. Колесник К.В. Застосування лінгвокультурологічного підходу у навчанні новогрецької мови у загальноосвітніх навчальних закладах України // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер.: Педагогіка. Тернопіль, 2014. №1/2014. С. 93-99.
 25. Колесник Е. В. Применение программы Hot Potatoes для проверки лингвокультурологических знаний на уроках новогреческого языка // Научная дискуссия: Вопросы педагогики и психологии : сб. статей. Москва, 2014. №5 (26). С. 60—67.
 26. Колесник К. В. Методичні аспекти реалізації лінгвокультурологічної компетентності на уроках новогрецької мови у 5 класах загальноосвітніх навчальних закладів України // Збірник науково-методичних матеріалів з новогрецької мови, історії, культури Греції та греків України. Мариуполь, 2012. С. 67—70.
 27. Колесник К. В. Значение и роль культуры в обучении новогреческому языку как иностранному // Научная дискуссия: Вопросы педагогики и психологии : сб. статей. Москва, 2014. №6 (27). С. 47—50.
 28. Kolesnyk K. Ο ρόλος του πολιτισμού στην διδασκαλία της Νέας Ελληνικής γλώσσας στα σχολεία της Ουκρανίας // Εκπαίδευση και Ετερότητα, 17 Διεθνές Συνέδριο. Τόμος II. Πάτρα, 2014. Σ. 51—58.

-
29. Колесник К. В. Міжкультурний підхід у навчанні новогрецької мови як іноземної // Науковий вісник Чернівецького університету. Педагогіка та психологія. Чернівці, 2015. Вип. 738. С. 67—71.
 30. Колесник К. В. Лінгводидактична модель формування лінгвокультурологічної компетентності учнів у процесі навчання новогрецької мови // Наукові записки: [збірник наукових статей] / Міністерство освіти і науки України, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Упор. Л. Л. Макаренко. К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2016. Вип. СXXXI (№132). (Серія педагогічні науки). С. 174—181.
 31. Лингвистическая и этнокультурная ситуация в греческих селах Приазовья. По материалам экспедиций 2001-2004 годов / Отв. ред. М. Л. Кисилиер. СПб.: АЛЕТЕИА, 2009. 444 с.
 32. Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика : підручник для студ. класичних, педагогічних і лінгвістичних університетів / Бігіч О. Б. та ін. ; за заг. ред. С. Ю. Ніколаєвої. Київ : Ленвіт, 2013. 590 с.
 33. Малахиті А. В. Історія грецької мови. Розділ II. Історія мови, мовна політика, культура // Лінгвокраїнознавство. Частина 1 : навчальний посібник / Під ред. І. В. Зубаренко, О. В. Сніговської, Ю.М. Тарасюк. Одеса : ОНУ, 2018. С. 172-186.
 34. Новик А. А., Перехвальская Е. В. Этнолингвистическое изучение Приазовья. Экспедиция к мариупольским грекам 2001 г. // Проблемы славяноведения. Сборник научных статей и материалов. Вып. 4 / отв. редактор С. И. Михальченко. Брянск: Издательство Брянского государственного университета, 2002. С. 355—366;
 35. Οι έλληνες της Ρωσίας και της Σοβιετικής Ένωσης: Μετοικεσίες και εκτοπισμοί. Οργάνωση και Ιδεολογία / επ. Ι. Κ. Χασιώτη, Θεσσαλονίκη: University Studio Press 1997.
 36. Ο Ποντιακός Έλληνισμός της τέως Σοβιετικής Ένωσης // Δημερίδα για τους Ελληνοποντίους της τέως Σοβιετικής Ένωσης. Θεσσαλονίκη, 1991. 164 σ.
 37. Редько В. Г. Засоби формування комунікативної компетентності у змісті шкільних підручників з іноземних мов. Теорія і практика : монографія. Київ : Генеза, 2012. 224 с.
 38. Σνιγόβσκα Ο. Β. Η ελληνική ταυτότητα της ουκρανικής Οδησσού // Ελληνική, Διεθνής γλώσσα. Αθήνα, 2015. Τ. 7—8. Σ. 80—88.
 39. Συμεωνίδης Χ., Τομπαΐδης Α. Η σημερινή ελληνική διάλεκτος της Ουκρανίας // Περιοδικό «Αρχαίον Πόντου». Παράρτημα. Τ. 20. Αθήνα, 1999. 157 σ.
 40. Τσερονούχιν Ε. Εκπαίδευση, Γλωσσικό ζήτημα και η διατήρηση του Έθνους // Ελληνική Διεθνής Γλώσσα. Τ. 5 (41). 2000. Αθήνα, 2000. Σ. 442-445.

-
-
41. Трагедія греків України в історичній пам'яті українців (80-і роковини репресивної «грецької операції»): зб. матеріалів наук.-практ. конф., м. Маріуполь, 14 грудня 2017 р. Маріуполь: МДУ, 2017. 173 с.
 42. Фідкевич О. Л., Курач, Л. І. Проблема розвитку лінгвокультурологічної компетентності учнів у процесі навчання мов національних меншин // Український педагогічний журнал. 2015. №3. С.136—144.
 43. Фідкевич О. Л., Курач, Л. І. Робота з культурологічним текстом на уроках російської мови як засіб формування комунікативної компетентності учнів 5-6 класів // Неперервна освіта нового сторіччя: досягнення та перспективи : матеріали III міжнар. наук.-практ. конф., Запоріжжя, 15-22 трав. 2017 р. Запоріжжя, 2017. №2 (28) URL: https://lib.iitta.gov.ua/709069/1/Kurach_Fidkevich.pdf.
 44. Φωτιάδης Κ. Οί Έλληνες της Κοιμαίας. Μαριούπολη, δικαίωμα στη μνήμη. Αθήνα: Ηρόδοτος, 1990. 118 σ.
 45. Хаджинова О. К. Греческие литераторы — современники Георгия Костоправа. Мариуполь, 2004. 90 с.
 46. Чернухін Є. Рух за збереження мови і національних традицій у грецькому Надазов'ї: огляд листів до Андрія Білецького і Тетяни Чернишової 1950-х — 1980-х років // Національне питання в Україні: виклики сучасності, уроки історії. Доповіді та матеріали всеукраїнської наукової конференції 20 листопада 2014 р. К., 2016. С. 196-223.
 47. Чернухін Є. «Мовне питання» греків українського Надазов'я: об'єктивні, суб'єктивні та інші соціокультурні чинники // Східний світ. Київ, 2018. №4. С. 89-115.
 48. Чернухін Є. На маргінесі культурно-освітнього життя України: уруми Надазов'я // Україна, українська мова — світ XXI століття у діалозі культурно-мовних, морально-громадянських цінностей особистості та педагогічних систем : ел. зб. статей за матеріалами Дванадцятої Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Київ, 25 жовт. 2019 р. / [за наук. ред. Г. О. Васьківської]. Київ : Педагогічна думка, 2019. С. 545—551. (Серія: Дидактика: теорія і практика). URL: <https://lib.iitta.gov.ua/717965/>
 49. Чернухін Є. Зміст і структура практичного посібника культурологічного спрямування з вивчення новогрецької мови в ліцеї (в 10-11 класах) // Проблеми сучасного підручника: Збірник тез Міжнародної науково-практичної інтернет конференції (наукове видання), 28—29 травня 2020 р. Київ : Педагогічна думка, 2020. С. 188—189.
 50. Чернухін Є. Пособия по новогреческой литературе в национальной школе греческих политэмигрантов 1952—1974 годов // Педагогічна компаративістика і міжнародна освіта — 2020: глобалізований простір інновацій. Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції 28 травня 2020 року. Київ, 2020. С. 103—105.

ВИРОБНИЧО – ПРАКТИЧНЕ ВИДАННЯ

Чернухін Євген Костянтинович

**МЕТОДИКА КОМПЕТЕНТІСНО
ОРІЄНТОВАНОГО НАВЧАННЯ НОВОГРЕЦЬКОЇ
МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ: РОБОТА З
КУЛЬТУРОЛОГІЧНИМИ ТЕКСТАМИ
В 10-11 КЛАСАХ**

Практичний посібник

Обкладинка — Лук'яненко Л.
Верстка — Коломієць А.

(Електронне видання)
Обсяг вид. 10,062 авт. арк.

Віддруковано у ТОВ “КОНВІ ПРІНТ”.
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців,
виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК №6115, від 29.03.2018 р.
03680, м. Київ, вул. Антона Цедіка, 12,
тел. +38 044 332-84-73.